

KS. HILARY GWÓDŹ

UDZIAŁ DUCHOWIEŃSTWA ŚLĄSKIEGO W AKCJI PLEBISCYTOWEJ I POWSTANIACH (1919—1921)

OD REDAKCJI

Ks. Hilary Gwóźdź podjął próbę zestawienia listy księży śląskich, zaangażowanych w czasie Plebiscytu i powstań po stronie polskiej. Jako długoletni pracownik Kurii znał dobrze stosunki panujące wśród duchowieństwa śląskiego. Był także jednym z ostatnich żyjących świadków okresu Plebiscytu, w którego służbę został wciągnięty jako młody chłopak. Wydaje się, że z tych względów materiały przez niego zgromadzone, choć — jak sam wyznaje — nie opracowane fachowo, mogą służyć jako źródło uzupełnień do ukazujących się ostatnio dość licznie prac poświęconych problematyce powrotu Górnego Śląska do Polski i dlatego zasługują na publikację.

WPROWADZENIE

Tytuł „Udział duchowieństwa śląskiego w akcji plebiscytowej i powstaniach śląskich (1919—1921)” nadał swej pracy, opublikowanej w r. 1960 w *Sacrum Poloniae Millenium*¹, jeden z najwybitniejszych polskich działaczy tego okresu, ks. infułat dr Michał Lewek. Podaje w niej tylko ogólną liczbę księży współpracujących w ramach akcji plebiscytowej z Polskim Komisarjatem Plebiscytowym w Bytomiu, gdyż — jak pisze — bliższe dane i zestawienia imienne spalono. Zniszczono je w 1939 r., z chwilą wybuchu wojny, na probostwie w Miechowie, dokąd akta te były tuż przed rozpoczęciem działań wojennych przewiezione i przechowane. Spalono je, aby nie wpadły w ręce okupanta, głównie Gestapo, i nie spowodowały represji i aresztowań.

Podjąłem się trudu odtworzenia tych danych dlatego, aby je uratować dla późniejszych pokoleń. Podane przez ks. Lewkę cyfry pragnę uzupełnić nazwiskami konkretnych księży, aby nieubłagany czas nie wymazał ich z pamięci. W ten tylko sposób można udowodnić, że cyfry podane we wspomnianym wyżej opracowaniu oparte są na realnych danych, że za nimi kryją się konkretni ludzie. Pragnę również wskazać, kto mógł swego czasu złożyć swój podpis na proteście uchwalonym 30 XI 1920 r. w Bytomiu i wysłanym do ks. kardynała Bertrama we Wrocławiu.

Po upływie wielu lat wszystkiego w stu procentach odtworzyć i udowodnić oczywiście się nie da. Mogą tu czy tam powstać wątpliwości. Myślę jednak, że nie pomniejszą one istoty zagadnienia.

¹ M. Lewek, *Udział duchowieństwa śląskiego w akcji plebiscytowej (1919—1921) i powstaniach śląskich*, w: *Sacrum Poloniae Millenium*, Roma 1960, 545—621.

Przypuszczać można, że podpis złożył tylko ten, kto przyznawał się do polskiego pochodzenia, prowadził w tych latach pracę oświatową na terenie polskich związków kościelnych czy też pozakościelnych, a przy tym poświęcał się mniej czy więcej jawnie pracy agitacyjnej, utrzymując łączność z Wydziałem Kościelnym przy Polskim Komisariacie Plebiscytowym. Stopień zaangażowania bywał oczywiście różny; zależał od warunków osobistych i lokalnych. Po wyższych kryteriach musimy kierować się i my, chcąc ocenić danego kapłana.

Przy charakterystyce poszczególnych osób podaję w moich zestawieniach nie tylko źródła dotyczące okresu plebiscytowego, ale wykorzystuję także informacje znajdujące się w książce Franciszka Szymiczka *Stowarzyszenie Akademickie Polskiej Młodzieży Górnośląskiej we Wrocławiu*, charakteryzującego linię polityczną danej osoby, a czasem jej nastawienie w okresie akademickim, poprzedzającym plebiscyt (1900—1918).

Są jednak także wyjątki. Czytelnik stwierdzić może, że niektóre nazwiska znajdujące się w opracowaniu Szymiczka, w spisie członków Kółka Polskiego czy też innych polskich organizacji, nie figurują w niniejszym zestawieniu, gdyż w okresie Plebiscytu czy też później, stchórzyli albo załamali się zupełnie albo ulegli wpływowi germanizacyjnym, mimo że w latach akademickich łączyli się z grupą polską i język polski mieli opanowany. Nie wszyscy zresztą byli Polakami, choć należeli do Kółka Polskiego w konwiktach.

Jeśli chodzi o kapłanów pozostałych na Śląsku Opolskim, to dane o nich zczerpnąłem z kartotek opolskiego Gestapo². Kartoteki te podają wiele cennego materiału dotyczącego liczby polskich nabożeństw na tym terenie i w wielu wypadkach ukazują zarówno polityczne oblicze proboszcza, jak i parafian licznie pielgrzymujących do polskich miejsc pątniczych i uczestniczących w nabożeństwach odprawianych w języku polskim, co dla oceny polskości tych osób i ziem bezwzględnie należy wykorzystać. W kartotekach tych w wielu wypadkach pojawiają się nazwiska księży, figurujące również w spisach zestawionych przez Franciszka Szymiczka. Spisy te ujawniają dawną przynależność tych księży do polskich organizacji akademickich we Wrocławiu, co potwierdza trafność oceny politycznej dokonanej przez Gestapo.

Zebrałem nazwiska byłych działaczy dlatego, iż często podaje się w różnych artykułach i wydawnictwach nazwiska tylko kilku osób, księży ogólnie znanych, a resztę pomija się milczeniem, czyli przemilcza się, jak to zobaczymy, co najmniej całą setkę nazwisk.

Potwierdzenie tej tezy znajdujemy w poprawionym i uzupełnionym wydaniu książki J. Ludygi-Laskowskiego *Zarys historii trzech Powstań Śląskich*. Autor przedmowy (A. B.) stwierdza: „Najsilniej element polski był reprezentowany wśród duchowieństwa”, co niejako te moje wywody potwierdza³.

Nie mam pretensji, aby moje zestawienie uważać za kompletne i bezbłędne. Inni autorzy, szczególnie osoby zajmujące się historią tego okresu, mogą moje dane uzupełnić lub poprawić. Zastrzegam wyraźnie, iż nie piszę o działalności politycznej księży z końca ubiegłego i początku obecnego wieku. To był zupełnie inny okres. Piszę o okresie plebiscytowym 1919—1921.

Zastrzegam to wyraźnie, gdyż poprzedni okres, tzw. „centrowy”, był ogromnie skomplikowany. Na Śląsku wszystko obracało się wówczas wokół obrony

²R. Dermin, S. Popiolek, *Polacy i sprawy polskie w kartotece opolskiego Gestapo*, Opole 1973.

³J. Ludyga-Laskowski, *Zarys historii trzech powstań śląskich 1919—1920—1921*, Warszawa—Wrocław 1973, 14.

języka polskiego, zaś walka o odrodzenie Polski była dopiero w załączku.

Inaczej było w latach 1919—1921. Wiele księży, dawnych „centrowców”, walczyło już nie tylko o język polski, ale i o Polskę państwowo samodzielną z przyłączonym Śląskiem.

Nie jestem historykiem i nie byłem w stanie dotrzeć do wszystkich źródeł, zwłaszcza archiwów państwowych, ale korzystałem z najkompetentniejszych akt personalnych Kurii Diecezjalnej oraz z jej organu urzędowego, „Wiadomości Diecezjalnych”, gdzie umieszczone są obszernie nekrologi oparte na aktach personalnych lub na osobistej znajomości autora nekrologu i zmarłego kapłana. Niekiedy napisał nekrolog ktoś z przełożonych, aby wypuklić właściwe zasługi zmarłego. Poza tym korzystałem z literatury, podanej na końcu tej pracy, pragnąc przedstawić oceny i sądy świeckich, dotyczące patriotycznej pracy kapłanów.

Do dziś nazwy ulic na Śląsku świadczą o działalności księży z tamtych lat. W Katowicach istnieją ulice znanych działaczy: ks. Ścigały, ks. Pośpiecha, ks. Londzina.

Czynię te zestawienia także dlatego, gdyż bardzo wielu z tych księży znałem jeszcze osobiście. Poza tym akta personalne wielu kapłanów znajdujące się w Kurii zostały w ostatnich dniach sierpnia 1939 r. znacznie „oczyszczone”, szczególnie z danych z okresu Plebiscytu, aby nikogo z żyjących nie narazić na prześladowania. „Oczyszczania” akt dokonał ks. bp J. Bieniek wraz z ks. Fr. Maroniem i piszącym te słowa. Niestety, wiele dokumentów wrzucono w pośpiechu do pieca.

Pracę ks. dr Lewka chciałbym również uzupełnić. Autor ten, trzymając się ściśle tematu, nie wspomina o księżach, którzy walczyli o polskość w tym samym okresie, ale na terenie przyległym do Górnego Śląska, tj. w byłym zaborze austriackim. Księża ci przynależeli także do diecezji wrocławskiej (do 1925 r.), podlegając stosunkowo samodzielnemu Wikariatowi Generalnemu w Cieszynie. Ks. dr Lewek nie wspomina o tych księżach, gdyż nie podpisali protestu skierowanego do kardynała Bertrama. Księża tego zaboru prawie bez wyjątku kształcili się w Seminarium Duchownym w Widnawie, gdzie atmosfera była zupełnie inna niż we Wrocławiu, duch był odmienny, politycznie swobodniejszy, bardziej tolerancyjny, nie tyle „pruski”, ile „austriacki”. W każdym razie język polski, podobnie jak morawski i słowacki, był tam bardziej tolerowany i używany aniżeli we Wrocławiu. Również na terenach tzw. Księstwa Cieszyńskiego, to znaczy w powiatach: bielskim, cieszyńskim oraz na Zaolziu, zamieszkałych przez ludność polską, morawską, słowacką i częściowo niemiecką, doszło do walk narodowościowych i do nowego rozgraniczenia narodowościowego i państwowego. To samo dotyczy terenów Spisza i Orawy.

Pierwotnie także na tych terenach odbyć się miał Plebiscyt. Agitacja przedplebiscytowa roznamiętniła ludność. Ale kiedy decyzją Rady Ambasadorów z dnia 28 VII 1920 r. doszło do bezplebiscytowego podziału tego terenu i ustalenia granic, wówczas i księża tam pracujący musieli się ustosunkować narodowościowo. Stąd warto chyba dla potomności zestawić także nazwiska tych, którzy w owym czasie polski sztandar narodowy i tam wysoko dzierżyli. Nie było wprawdzie walk i ofiar śmiertelnych wśród duchowieństwa, ale były pogromy antypolskie z ofiarami w ludziach, wielu musiało opuścić tereny przydzielone Czechosłowacji i tylko kilku kapłanów pozostało na Zaolziu, aby duszpasterzować mieszkającym tam Polakom. Część tych księży — działaczy, podzieliła los księży — działaczy górnośląskich i zginęła w czasie II wojny światowej w obozach zagłady. Z nazwiskami tych księży spotkamy się na dalszych stroni-

cach tej pracy.

Jak już wspomniałem, zestawienia moje są obszerniejsze, aniżeli temat by nakazywał, ale chodziło także i o to, aby ująć przy okazji możliwie cały wkład duchowieństwa polskiego z tego okresu w repolonizację Górnego Śląska, gdyż te dane historyczne mogą z biegiem czasu zostać po prostu zapomniane.

Ks. dr Lewek chcąc uzasadnić podaną przez siebie liczbę aktywnych działaczy, opiera się na rezolucji skierowanej przeciwko zarządzeniu ks. kardynała Bertrama, uchwalonej 30 XI 1920 r. w Bytomiu przez księży zorganizowanych w tzw. Sekcji Teologicznej przy Polskim Komisarjacie Plebiscytowym w Bytomiu⁴.

Do napisania rezolucji przeciwko zarządzeniu biskupa skłoniło księży — Polaków to, że proboszczami byli wówczas przeważnie księża niemieccy. Podpisów pod rezolucją było 91 (inne źródła podają 92). Nie wiadomo jednak, czy do Sekcji Teologicznej należeli tylko księża z ówczesnej diecezji wrocławskiej, czy także inni, którzy do pracy plebiscytowej przybyli spoza Śląska, a po Plebiscycie chcieli wrócić w rodzinne strony. Do walki plebiscytowej przybyli także z różnych krajów zakonnicy poczuwający się do narodowości polskiej. Jedni po Plebiscycie wrócili do swoich zakonów i krajów, inni tu pozostali.

Doniesienie skierowane przez grupę niemieckich księży do Kurii Wrocławskiej, opublikowane przez ks. dra Lewka, podaje jako przybyłych na ten teren i działających w zakazanej akcji plebiscytowej 28 osób. W innych skargach znajdują się dalsze pojedyncze nazwiska. Jeśliby więc do liczby 92 księży doliczyć dalszych 28, na których doniesiono, otrzymalibyśmy wówczas liczbę 120 kapłanów aktywnie zaangażowanych po stronie polskiej.

Pytałem ks. F. Maronia, który przeglądał akta pozostałe po kardynale A. Bertramie we Wrocławiu, czy nie natrafił na oryginał rezolucji przesłanej swego czasu do ks. kardynała. Tej rezolucji, jak oświadczył, nie napotkał, a byłaby go ona niewątpliwie zainteresowała. Nie ma zatem już szans, aby zdobyć oryginalne podpisy. Nazwiska księży można zestawić tylko w przybliżeniu, ale mimo to niniejsza praca będzie chyba posiadała swą siłę dowodową.

Na podstawie zebranego przeze mnie materiału oraz na podstawie znajomości osobistej, a także znajomości akt personalnych, udało się ustalić, o których księży chodzić może i kto był wówczas aktywnym działaczem plebiscytowym.

Zestawienie dokonane w niniejszej pracy obejmuje nazwiska 97 księży, którzy działali na terenie przydzielonym Polsce. Obejmuje ono księży należących wówczas do diecezji wrocławskiej oraz tych kapłanów, którzy przed Plebiscytem przybyli na Śląsk, prowadzili akcję agitacyjną za Polską, a po Plebiscycie pozostali w diecezji katowickiej.

Do grona tych, którzy mogli złożyć swój podpis, należy zaliczyć niektórych księży z terenu pozostałego przy Rzeszy. Przedstawiam sylwetki 28 księży, choć na pewno było ich więcej. Byli to księża, którzy swoich parafian przywiązanych do ziemi ojców, a skupionych w narodowo zwartych parafiach, nie chcieli opuścić. Możliwe było to tam, gdzie nie było specjalnie złośliwych podżegaczy. Księża ci wprawdzie nie mogli dla Polski aktywnie dalej pracować,

⁴ Oto fragment tego zarządzenia z 21 listopada 1920 r.: „W górnośląskim okręgu plebiscytowym zakazuje się jak najsurowiej wszystkim księżom i klerykom wszelkiej narodowości i języka brania udziału w demonstracjach politycznych albo innych przemówień bez wyraźnego zezwolenia miejscowego proboszcza”. *Verordnungen des Fuerstbischöflichen Generalvikariatamtes Breslau*, 25 XI 1920 r.

ale swoją polskość zachowali, niekiedy ujawniali ją poprzez swoją przynależność do Związku Polaków i tak mimo wszystko wywierali wpływ na wiernych. Ze tak faktycznie było, potwierdzają wyżej wspomniane kartoteki Gestapo opolskiego, przy czym zwrócić należy uwagę szczególnie na długoletnie zachowanie nabożeństw w języku polskim i niemnożenie nabożeństw niemieckich.

Teren pozostały przy Rzeszy musiało opuścić 41 osób. Wliczyć tu także musimy dwóch kapłanów zamordowanych w tym okresie za działalność plebiscytową.

Na podstawie przedstawionych rozważań liczbę księży, którzy wchodzą w rachubę jako autorzy rezolucji, można ustalić na 168 osób (97 + 28 + 41 + 2), a zatem mamy pełne pokrycie podanej przez ks. dr Lewka liczby osób, które podpisały rezolucję.

Podziwiać należy, iż w tak szybkim tempie zebrano podpisy. Wszak zarządzenie ks. kardynała ogłoszono 21 XI 1920 r., rezolucję zaś uchwalono już 30 listopada tegoż roku. Uwzględnić należy, iż wówczas nie było łączności autobusowej ani samochodowej, a jedynie kolej i tramwaj. Komisarjat posiadał na tak rozległym terenie zaledwie kilka samochodów potrzebnych przede wszystkim do rozwożenia prasy i ulotek. Mimo tych wszystkich trudności potrafiiono zaledwie w ciągu dziewięciu dni zebrać tak dużą liczbę podpisów pod rezolucją i wysłać ją do Wrocławia.

Wielu księży Polaków pracowało we Wrocławiu, Berlinie i w innych parafiach rozsianych na tak zwanych „piaskach brandenburskich”. Pracowali poważnie wśród polskich robotników, wykonując nie tylko pracę ściśle duszpasterską, ale i narodową. Podtrzymywali ducha polskiego i polską mowę, a dzieci uczyli czytać i pisać po polsku. W okresie plebiscytowym oczywiście agitowali wśród tych, którzy pochodzili z terenu górnośląskiego, aby wzięli udział w Plebiscycie i głosowali za Polską. Sami zaś nie tylko wzięli udział w głosowaniu, ale po pewnym czasie, szczególnie po dokonanych rozgraniczeniach i likwidacji skupisk polskich, przenieśli się na teren Polski. Wielu zadaje sobie pytanie, czy księży tych można zaliczyć do działaczy plebiscytowych w ścisłym tego słowa znaczeniu. Sądzę, że tak⁵.

Wracając do liczby księży agitujących w okresie plebiscytowym za Polską, do liczby 168 kapłanów doliczyć trzeba księży z innych diecezji, którzy angażowali się ochotniczo do pracy plebiscytowej. Było ich co najmniej 30. Ks. dr Lewek podaje, że było ich około 60. Opierając się na tych danych, można powiedzieć, że liczba agitujących za Polską księży wynosiła 199 osób, a może i więcej, gdyż doliczyć by można niejednego z listy wątpliwych, których pominąłem.

Jeśli chodzi o doniesienia skierowane przez niemieckich księży do Kurii wrocławskiej lub do kardynała, to zauważyłem, iż brakuje w tych doniesieniach wielu nazwisk, szczególnie wybitniejszych kapłanów z innych polskich

⁵ Przenoszenie księży polskich na tzw. piaski brandenburskie często przedstawiane było w prasie okresu międzywojennego jako forma szykany wobec tych księży, którzy prowadzili aktywniejszą działalność patriotyczną na Śląsku. Opinia ta pokutuje do dziś, ale — zdaniem autora — nie znajduje żadnego uzasadnienia w świetle faktów. Diaspora katolicka, na dodatek narodowości polskiej, potrzebowała wielu młodych i pełnych poświęcenia kapłanów. Placówki te wymagały wiele wysiłku duszpasterskiego, natomiast z punktu widzenia materialnego były znacznie uboższe niż parafie polskie na Śląsku. Stąd w opinii przeciętnego księdza, oceniającego placówkę duszpasterską według kryterium ponoszonych wysiłków i osiągniętych korzyści materialnych, piaski brandenburskie ocenia się jako przeniesienie karne. Natomiast z punktu widzenia duszpasterskiego parafie takie jako bardziej zaniedbane wymagały duszpasterzy ofiarnych i aktywnych. Nie można więc traktować tego jako formy kary, lecz jako wyraz należycie rozumianej troski duszpasterskiej.

diecezji. W donosach tych raczej figurują zakonnicy i tacy księża, którzy temu lub owemu z podpisanych proboszczów bezpośrednio „podpadli”. Brak tam np. nazwiska bardzo wówczas aktywnego księdza dra Iwanickiego ze Środy Wlkp., ks. Oraczewskiego, ks. Siwka, ks. dra Potempy. Niektóre z tych nazwisk pojawiły się dopiero w innych pismach i donosach.

Z działalnością księdza Pośpiecha w Katowicach chyba się oswojono, gdyż i to nazwisko w donosach nie jest wymieniane. Inna sprawa, że ks. Pośpiech miał wówczas kłopoty bezpośrednio z Kurią wrocławską i nie wiadomo, czy w tym czasie pełnił jakieś funkcje kapłańskie.

Warto tu chyba jeszcze dodać, o czym wspomina także A. Brożek w książce *Ślązacy w Teksasie*, że ks. Rozmus, który pojechał z Janem Kowalczykiem do Ameryki zbierać fundusze na akcję plebiscytową, zebrał tam 42 podpisy księży — Górnoślązaków nie mogących przyjechać na sam Plebiscyt, celem wykorzystania ich nazwisk i głosu w agitacji za Polską.

Jeśli chodzi o zaliczenie tego lub innego kapłana do grupy aktywnie czy też mniej aktywnie działających, liczyć się trzeba z zarządzeniem wydanym przez ks. kardynała Bertrama zakazującym, a co najmniej utrudniającym udział duchowieństwa w agitacji przedwyborczej. Niewątpliwie wielu księży, mimo oporów wewnętrznych, do tego zarządzenia się stosowało.

Zwrócić trzeba uwagę i na to, że polskie uświadomienie narodowe na Śląsku po 1914 r. narastało w bardzo szybkim tempie. Przyczyniły się do tego rewolucja w Rosji i w Niemczech, powstanie samodzielnego państwa polskiego, a później już sama agitacja plebiscytowa.

Nie jest dziś rzeczą łatwą zdecydować, kogo z księży zaszereżować do działaczy owego okresu. Tak jest z osobami nie tylko na niższych stanowiskach, ale nieraz i z osobami wybitnymi. Na przykład ks. infułat Jan Kapica walczył zawsze o wolność języka polskiego, występował przeciwko jego ograniczeniom, ale czynił to należąc przez długie lata do „Centrum”. Podobnie ks. Wiktor Loss, A. Napieralski i wielu innych z redakcji „Katolika”. Nie chcieli oni należeć do ruchu „nacjonalistycznego wielkopolskiego”, chcieli zachować lojalność wobec aktualnie rządzących, a jednak w okresie Plebiscytu stanęli wyraźnie po stronie polskiej. Są historycy, którzy tego ich postępowania usprawiedliwić nie chcą. Zresztą to samo twierdzą złośliwi i o Wojciechu Korfantym⁶. Podobnie było z niektórymi księżmi i osobami świeckimi pochodzącymi z rodzin niemieckich. W okresie plebiscytowym zostali oni porwani falą polskiej agitacji i jakby pod powierzchnią naleciałości prusko-niemieckich odnaleźli swoje słowiańskie pochodzenie. Tak było z ks. Feliksem Borzuckim, z ks. Franciszkiem Schnalke, a ze świeckich z hrabią Oppersdorfem. W aktach „Gońca Śląskiego” znajduje się telegram, w którym Wilhelm II z Holandii niejako „wyklina” Oppersdorfa z szeregów magnaterii niemieckiej. Ciekawe to i ładne, o ile nie było niemiecką mistyfikacją plebiscytową. Jeżeli zatem osoby z wyższych sfer w okresie plebiscytowym stanęły jawnie po stronie polskiej, nie szukając przy tym korzyści materialnych, a stanowiły przynętę agitacyjną, nie można ich nie zaliczyć do grona polskich działaczy plebiscytowych.

Pisząc o tym okresie, na ogół się zapomina, że wówczas cały aparat urzędniczy był niemiecki, że narzucano administracyjnie myślenie po niemiecku. Stały ucisk germanizacyjny konsekwentnie eliminował jakiegokolwiek ślady polskości. Wszelkimi siłami starano się w szkołach podstawowych wpoić uczniom ducha

⁶ J. Ludyga-Laskowski, dz. cyt.

niemieckiego. Policyjnymi metodami systematycznie tłumiono wszystko, co od wieków było polskie. Aby polską ludność Śląska od tych pruskich nacisków uwolnić, nie zawsze wystarczała polska atmosfera rodzinna, dzięki której wiele przetrwało; potrzebny był sztab ludzi prowadzący systematyczną, szeroko zakrojoną propagandę.

Przed Plebiscytem, o którego terminie powiadomiono późno, konieczne było prowadzenie agitacji uświadamiającej, a biorący w niej udział księża, jako osoby cieszące się wówczas dużym autorytetem i pełnym zaufaniem ludu, przyczynili się w dużym stopniu do późniejszego sukcesu. O tym nie wolno dziś zapominać ani pomniejszać zasług poszczególnych księży. Zresztą, jak to widać z krótkich notek biograficznych, wielki odsetek tych właśnie księży — działaczy plebiscytowych, figurował w specjalnych niemieckich księgach proskrypcyjnych (*Fahndungsbuch*) w 1939 r. W latach 1939—1942 padli oni ofiarą aresztowań, więzień i śmierci w obozach zagłady. Większość z nich nie przeżyła w obozach koncentracyjnych cierpień fizycznych i moralnych.

Jeśli chodzi o zagrożenie życia w okresie walk przedplebiscytowych, skłonni są niektórzy sądzić, iż sytuacja nie była aż tak tragiczna. Na Śląsku stacjonowała międzynarodowa załoga wojskowa, która miała czuwać nad prawidłowym przebiegiem głosowania, oraz podpisano umowy, które po Plebiscycie gwarantowały jednej i drugiej stronie swobodną działalność. Rzeczywistość jednak była zupełnie inna. Co do obsady międzynarodowej, to wiemy, że Francuzi raczej sprzyjali Polakom, zaś Włosi i Anglicy otwarcie popierali Niemców. Bezpieczeństwo było tylko teoretyczne i znana była bezkarność licznych bojówek niemieckich. Powtarzały się liczne napady na probostwa, gdzie urzędowali księża, którzy pracowali dla Polski lub byli tylko polskich przekonań. Wojska alianckie na ogół spóźniały się z interwencją i tak było np. przy napadzie na Komisariat Plebiscytowy w Bytomiu czy też w czasie napadu na powiatowy komisariat w Katowicach. Stąd właśnie stosunkowo duża liczba zamordowanych Polaków w tym okresie, a znacznie mniejsza Niemców. Rozzuchwaleni Niemcy zaczęli atakować również wojska alianckie. Znany jest powszechnie wypadek zastrzelenia przed kasynem oficerskim w Bytomiu francuskiego majora Bernarda Montalegre'a przez członka bojówki niemieckiej. Niemcy założyli miny w kaplicy cmentarnej w Gliwicach i dopuścili się wielu innych prowokacji. Jeśli chodzi o umowy i gwarancje swobód obywatelskich, to wiadomo było powszechnie, że Niemcy do tych umów najmniej się stosowali, dlatego po Plebiscycie większość Polaków ze Śląska Opolskiego zmuszona była natychmiast opuścić teren przyznany Rzeszy Niemieckiej, ponieważ mniejszość polska na tym terenie nie cieszyła się ani częścią tych swobód, którymi cieszyli się Niemcy w części przypadłej Polsce.

W końcu należałoby poruszyć jeszcze jedno zagadnienie. Czytelnikowi niniejszej pracy może nasunąć się pytanie, czy duchowni, którzy angażowali się w agitację plebiscytową za Polską, nie naruszyli obowiązującej dyscypliny kościelnej? Sądzę, że jest tylko jedna odpowiedź. W tym okresie każdy kapłan pracujący na terenie plebiscytowym miał prawo, a także miał obywatelski obowiązek zadeklarowania swej narodowej przynależności i swoich przekonań. Wynikało to zresztą z prawa międzynarodowego, a także ówczesnej sytuacji politycznej. Trudno sobie wyobrazić inteligenta w tym okresie niezdeklarowanego narodowościowo. Stąd zarządzenie ks. kardynała Bertrama nie mogło dotyczyć spraw osobistych, oświadczenia się po jednej bądź drugiej stronie w walce o ojczyznę. Kardynał raczej chciał uniknąć udziału bezpośredniego księży w wiecach i manifestacjach, gdzie często dochodziło do bójek i rozbijania

zgromadzeń strony przeciwnej. Nie szanowano wówczas stanu duchownego, uciepć więc mógł autorytet duchowieństwa. Ponieważ jednak strona niemiecka także do zarządzeń kardynała się nie stosowała (który zresztą ksiądz — Niemiec pytałby o pozwolenie na przemawianie księdza — Polaka?), stąd i duchowieństwo polskie czuło się do takiej samej akcji uprawnione, tym bardziej że chodziło o akcję na rzecz katolickiej Polski, a nie o akcję na rzecz protestanckiej Rzeszy Niemieckiej. Hasło to w ulotkach plebiscytowych stanowiło poważny argument za Polską. Zarządzenie ks. kardynała w tej sprawie było nieszczęśliwe i wywołało wśród polskich kapłanów wiele krytyki. Stąd powstała wyżej wspomniana rezolucja zainicjowana przez Wydział Kościelny przy Polskim Komisariacie Plebiscytowym w Bytomiu.

Jeśli chodzi o działalność plebiscytową, to wiele biogramów księży opracował dr Alojzy Targ w tzw. „Śląskiej Kartotece Biograficznej”, tworzonej w Śląskim Instytucie Naukowym. Tam też znajdują się rękopisy ks. Jana Kudery jako „Materiały biograficzne”.

Na zakończenie wprowadzenia jeszcze kilka zdań o udziale księży zakonnych w akcji plebiscytowej. Jeśli wielu księży zakonnych — Górnoślazaków, przynależnych do domów zakonnych położonych poza ówczesną diecezją wrocławską, zgłosiło się do pracy samodzielnej lub do współpracy z Polskim Komitetem Plebiscytowym, to nie można tego samego powiedzieć o zakonnikach mieszkających i pracujących wówczas na terenie plebiscytowym. Trzeba jednak pamiętać i o tym, iż w owym czasie przełożonymi w śląskich zgromadzeniach czy też zakonach byli Niemcy i poczuwali się oni do jak najściślejszego przestrzegania zakazu ks. kardynała Bertrama. Aby więc nie wejść w konflikt ze swymi przełożonymi, nie jeden zakonnik ograniczał się do samego ujawnienia swej polskości, bez jakiegokolwiek zewnętrznej akcji, lub poprzestawał na oddaniu głosu za Polskę w dniu Plebiscytu.

Wiemy, że niektórzy zakonnicy byli Polakami. Ale czy można ks. dra Emila Drobrego SVD z Rybnika lub ks. Szajcę SVD z Bytomia, długoletniego redaktora „Dzwonka Maryi”, „Posłańca Niedzielnego” oraz tłumacza na język polski zaliczyć do działaczy plebiscytowych? Polakami byli bez wątpienia, ale czy działaczami? Trudno to osądzić. Ks. Szajca pozostając po stronie niemieckiej w Bytomiu, później w Nysie, przez długie jeszcze lata miał obywatelstwo niemieckie, jak wszyscy inni obywatele, którzy tam mieszkali.

Do pracy plebiscytowej zgłosiło się jednak wielu zakonników urodzonych na Śląsku, ale przynależących do zgromadzeń czy zakonów poza Rzeszą Niemiecką. Wielu zakonników przyjechało przed Plebiscytem z Polski, Austrii, Czechosłowacji, Włoch i USA. Kler świecki do tych osób nie zawsze był życzliwie ustosunkowany. Często podejrzewał, że ich intencje i walka o polskość nie były zbyt czyste, że motywem pobudzającym do pracy plebiscytowej mogła być w niektórych wypadkach chęć uwolnienia się od reguł zakonnych i przejścia w szeregi duchowieństwa świeckiego, ponieważ istniały realne szanse na uzyskanie w przyszłości jakiejś wakującej parafii po duszpasterzu — Niemcu. Jest faktem bezspornym, iż do władz polskiej Administracji Apostolskiej szereg takich próśb o przyjęcie do pracy wpłynęło.

W werbowaniu obcych księży zakonnych do pracy plebiscytowej mogła pewną rolę odegrać argumentacja, że osoby przynależne jurysdykcyjnie do domów położonych poza obrębem diecezji wrocławskiej, w razie konfliktów z prawem kanonicznym, łatwiej mogły się uwolnić od ewentualnej suspensy za zakazaną działalność polityczną poprzez swoich polskich przełożonych lub poprzez pośrednictwo polskich biskupów. Słyszałem zresztą od starszych księży, że i sam

ks. kardynał Bertram każdego proszącego o zwolnienie od suspensy za akcję polityczną bez jakichkolwiek trudności rozgrzeszał i z ewentualnych cenzur zwalniał. Potwierdzili ten fakt ks. bp Bieniek i ks. prałat Skupin.

Trudno podać ścisłą liczbę agitujących za Polską zakonników pochodzących z Górnego Śląska. Również niezmiernie trudno jest ustalić liczbę zakonników spoza Śląska. Z donosów, na których figurują, można doliczyć się około 30 osób, przy czym — jak to już podkreślałem — część ich przeszła do służby w Administracji Apostolskiej i do swoich zakonów już nie wróciła.

I. KSIEŻA UCZESTNICZĄCY AKTYWNIE W AKCJI PLEBISCYTOWEJ PO STRONIE POLSKIEJ

Zaangażowanie wymienionych księży było oczywiście różnego stopnia, a umieszczone przy nazwiskach adnotacje — to nie wyczerpujące życiorysy, a jedynie uwagi uzasadniające zaszerogowanie danej osoby, czasami podkreślenie czegoś charakterystycznego lub wskazówki, gdzie bliższe dane o tym właśnie księdzu można odnaleźć. W wielu przypadkach podaję numer i rok „Wiadomości Diecezjalnych”, gdzie znajdują się wspomnienia pośmiertne. Podaję także dane z okresu studiów, zawarte w pracy F. Szymiczka *Stowarzyszenia akademickie Polskiej Młodzieży Górnośląskiej we Wrocławiu* i A. Zawiszy *Studenti Polacy na Uniwersytecie Wrocławskim w latach 1918—1939*.

1. Ks. Jan Banaś — ur. 1871, wyśw. 1899, zm. 27 VIII 1953 r.

W czasie Plebiscytu był proboszczem w Lubowicach pod Raciborzem, skąd przeszedł na tereny polskie. Po Plebiscycie, od 1922 r. był proboszczem w Lubiecku. Ks. dr Szramek podaje, iż ks. Banaś był w okresie plebiscytowym przez Niemców aresztowany, natomiast już w 1911 r. był kandydatem polskim na okręg olesko-kluczborski.

M. Orzechowski, *Narodowa demokracja*, 275; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 76; E. Szramek, *Ks. Aleksander Skowroński*, 157.

2. Ks. Mateusz Bielok — ur. 1870, wyśw. 1897, zm. 1 I 1950 r. w Pszczynie.

Od 1903 r. był proboszczem w Bieruniu Starym. Należał już długo przed Plebiscytem do akcjonariuszy „Katolika”, w akcję plebiscytową był bardzo mocno zaangażowany. Był również wraz z ks. S. Sz wajnochem w składzie delegacji polskiego duchowieństwa, która broniła spraw polskich u przedstawiciela Stolicy Apostolskiej. 17 VIII 1919 r. został przez Niemców na jakiś czas aresztowany. Od 1922 r. był proboszczem w Pszczynie.

J. Ludyga-Łaskowski, *Zarys historii*, 321; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 59, 186, *passim*.

3. Ks. Juliusz Bieniek — ur. 1895, wyśw. 1918, zm. 18 I 1978 r.

Pochodził z Sowczyc, pow. Olesno, z rodziny na wskroś polskiej, podtrzymującej tradycje narodowe. W okresie Plebiscytu był wikarym w Goszczu pod Twardą Górą, pow. Syców. Z powodu odległości od Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego w Bytomiu prawdopodobnie podpisu na proteście nie złożył, a gdy go o to pytałem, już sobie faktu tego nie przypominał. Gdzie tylko mógł,

sprawy polskie popierał. O tym, jaki był, najlepiej świadczy korespondencja władz szkolnych, uzasadniająca relegację jego i dr Wiendlochy z kluczborskiego gimnazjum. Współpracował także, szczególnie w czasie III powstania, z ks. Pawłem Kuczką, znanym już wówczas działaczem. Trudno zatem i jego nie zaliczyć do aktywnych współpracowników okresu plebiscytowego.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 143, *passim*; Gość Niedzielny nr 19 z 11 V 1975 r.

4. **Ks. Feliks Borzucki** — ur. 1878, wyśw. 1905, zm. 21 VIII 1938 r.

Pochodził z Bosacza, pow. Racibórz, z rodziny niemieckiej. Był od 1913 r. proboszczem w Brzeziu nad Odrą, gdzie spolonizował się i jawnie agitował za Polską. Bojówki niemieckie dokonały dwóch zamachów na jego życie.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 76, 137; WDK 13 (1938), nr 9.

5. **Ks. Jan Brandys** — ur. 1886, wyśw. 1912, zm. 12 II 1970 r. w Londynie.

Już jako wikary zgłosił się zaraz po I wojnie światowej do Wojska Polskiego i został kapelanem w Ostrowie Wlkp. Przydzielono go do 1 Pułku Strzelców Bytomskich. Brał udział w wojnie polsko-rosyjskiej. W 1920 r. wrócił na Śląsk. Przed III powstaniem zorganizował duży oddział („grupa dziergowicka”) i w stopniu kapitana stanął na jego czele. Po powstaniu był komisarzem likwidacyjnym na 5 powiatów z siedzibą w Rybniku. Od 1922 r. przez 10 lat był proboszczem w Brzezinach Śląskich, następnie, aż do wybuchu wojny, proboszczem parafii św. Barbary w Chorzowie. Prokuratura Rzeszy 24 IX 1924 r. wydała nakaz aresztowania ks. J. Brandysa, gdy był już obywatelem polskim, pod zarzutem zdrady stanu. Postępowanie umorzono po uzyskaniu ustawy amnestyjnej 17 VIII 1925 r. Z chwilą rozpoczęcia wojny opuścił kraj i wyjechał do Francji. Później został szefem duszpasterstwa armii polskiej na Środkowym Wschodzie w randze pułkownika. Przebywając po wojnie w Londynie, otrzymał stopień generała brygady Wojska Polskiego. Odznaczony m.in. Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Krzyżem Walecznych (3-krotnie), Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Komandorskim oraz Wielką Wstęgą Orderu Polonia Restituta.

J. Ludyga-Laskowski, *Zarys historii*, 256; H. Wolna, *Z dziejów duchowieństwa*, 34; M. Mielżyński, *Wspomnienia*, fot. s. 41, 167; W. Ryżewski, *Trzecie powstanie śląskie*, 388, 412; M. Anusiewicz, M. Wrzosek, *Kronika powstań śląskich*, 215; K. Jońca, *Powstańcy śląscy przed Sądem Rzeszy 1924—1925*, Poglądy nr 14 z 15—31 VII 1981, *Studia Śląskie* 38 (1980) 253 n., 282; *Encyklopedia powstań śląskich*, 53.

6. **Ks. Paweł Brandys** — ur. 1869, wyśw. 1896, zm. 24 IV 1950 r. w Michałkowicach.

W okresie przedplebiscytowym był ks. Brandys proboszczem w Dziergowicach pod Raciborzem. Był aktywnym działaczem, nie kryjącym, ani w okresie powstań, ani w okresie Plebiscytu, swojego pochodzenia. Aktywnie współpracował z Polskim Komisariatem Plebiscytowym oraz z Wojciechem Korfantym. Bojąc się zamachu, musiał teren raciborski opuścić. W czasie Plebiscytu w Dziergowicach za Polską oddano 92 % głosów. Ks. Brandys był posłem do Berlina, a w odrodzonej Polsce senatorem. Z Dziergowic przeniósł się w 1922 r. do Michałkowic. W okresie II wojny światowej na polecenie Gestapo (lub Gauleitera) musiał opuścić Michałkowice i pozostawał dłuższy czas bez po-

sady. Posiadał wiele polskich odznaczeń państwowych. Był też kanonikiem katedralnym i prałatem.

H. Wolna, *Z dziejów duchowieństwa*; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim; M. Mielżyński, *Wspomnienia*, 253; W. Ryżewski, *Trzecie powstanie*, 43. Szczegółowy życiorys napisał ks. prałat K. Skupin i znajduje się on w aktach personalnych Kurii Diecezjalnej w Katowicach.

7. **Ks. Ryszard Broda** — ur. 1890, wyśw. 1920, zm. 27 XI 1946 r.

Pochodził z Makowa Opolskiego. Po maturze zgłosił się na studia teologiczne do Wrocławia, gdzie jednak odmówiono mu święceń. Ks. Patas, jego proboszcz, pisze do Seminarium Duchownego w Poznaniu, iż za powód odmowy uważa „jego polskie serce” i to, że „nie tał przywiązania do narodowości polskiej”. Wyświęcony został w 1920 r. w Poznaniu. Od marca 1920 r. pracował jako sekretarz w biurze plebiscytowym na powiat Lubliniec. W roku 1923 przeniósł się z Bydgoszczy do pracy w Administracji Apostolskiej, najpierw na katecheturę w Mikołowie, potem został lokalistą i proboszczem w Gaszowicach.

Akta personalne AKDK.

8. **Ks. dr Teofil Bromboszcz** — ur. 1886, wyśw. 1912, zm. 12 I 1937 r.

W okresie plebiscytowym był opiekunem Polonii wrocławskiej. W mowie pogrzebowej biskup polowy, J. Gawlina podaje, że śp. ks. bp Bromboszcz z radością objął duszpasterstwo polskie we Wrocławiu oraz że „wziął żywy udział w pracach plebiscytowych”, zdając sobie doskonale sprawę z trudów i niebezpieczeństw, jakie mu w tym czasie groziły. Zentralpolizeistelle Osten przesłała policji granicznej wykaz duchownych z Górnego Śląska, którzy aktywnie włączyli się do polskiej służby organizacyjnej. Figuruje w nim także nazwisko ks. bpa Bromboszcza. Polski konsul we Wrocławiu bardzo pozytywnie ocenia ks. bpa Bromboszcza, nazywając go kapłanem — Polakiem, wielkim patriotą. Zmarł jako biskup sufragan katowicki.

A. Zawisza, *Studenci Polacy*, 144; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 194; J. Sossalla, *Kościółek św. Marcina*, 148.

9. **Ks. Jan Broy** — ur. 1894, wyśw. 1921, zm. 8 XI 1962 r.

Urodził się w Boguszycach, a pochodził z polskiej rodziny angażującej się mocno w akcję plebiscytową. Po otrzymaniu święceń prosił kurie wrocławską o przeznaczenie go do pracy w części przypadłej Polsce, gdyż czuje się Polakiem. Maciej Mielżyński wystawia mu piękne świadectwo. Należy wątpić, czy mógł brać aktywny udział w akcji plebiscytowej lub powstańczej, ze względu na zbliżający się termin jego święceń kapłańskich.

WDK 32 (1962), nr 12; M. Mielżyński, *Wspomnienia*, 176.

10. **Ks. Jan Bujara** — ur. 1877, wyśw. 1905, zm. 4 IX 1939 r.

Angażował się w okresie plebiscytowym literacko. Pisywał liczne artykuły oraz wiersze do dzienników i czasopism w okresie walk przedplebiscytowych.

WDK 39 (1969), nr 11—12; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77.

11. **Ks. Piotr Bujara** — ur. 1878, wyśw. 1905, zm. 3 I 1938 r.

Przez 7 lat był proboszczem polskiej parafii salezjańskiej w Londynie. Od 1914 r. przebywał w Piekarach, włączając się w akcję plebiscytową. W kaza-

niach i na wiecach nawoływał do głosowania za Polską. Ponieważ jego proboszczem był Niemiec, stąd ks. Bujara miał sporo kłopotów. Niemcy z Piekard bardzo odgrążali się pod jego adresem. Byłem świadkiem jego pracy przed Plebiscytem. Po przejęciu terenu górnośląskiego przez Polskę organizował pierwsze polskie gimnazjum żeńskie w Chorzowie, którego przez pewien okres był dyrektorem.

WDK 13 (1938), nr 1.

12. **Ks. Jan Chrząszcz** — ur. 1870, wyśw. 1896, zm. 15 II 1942 r.

Urodził się w Wierzchu, pow. Prudnik. Tuż przed Plebiscytem aktywnie agitował do głosowania za Polską. W roku 1920 był kuratusem w Wielkim Kamieniu pod Opolem. Później jeszcze kilkakrotnie zmieniał miejsce pracy.

WDK 40 (1970), nr 8—9.

13. **Ks. Józef Czempiel** — ur. 1883, wyśw. 1908, zm. 9 V 1942 r. w Dachau.

Działał jako proboszcz w Żędowicach, pow. Strzelce Opolskie. Współpracował z ks. Wajdą, znanym działaczem w sąsiedniej Kielczy. Po Plebiscycie musiał Żędowice opuścić. Objął parafię Najświętszej Marii Panny w Hajdukach Wielkich (Chorzów Batory). Był współautorem broszury wydanej w 1919 r. pod pseudonimem „Makkabaeus” w języku niemieckim *Das Recht auf die Muttersprache im Lichte des Christentums*, w której bronił nauki języka polskiego w szkołach na Górnym Śląsku.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim; WDK (1970), nr 8—9; E. Szramek, Ks. Aleksander Skowroński, 88.

14. **Ks. Józef Czernik** — ur. 1879, wyśw. 1905, zm. 16 I 1932 r.

W latach 1916—1925 pracował w Ruptawie, gdzie jego działalność była znana. Będąc studentem teologii, prezesował w „Kółku Polskim”, a w czasie Plebiscytu walczył dla sprawy polskiej.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 91, passim; Informacja ustna ks. F. Kubosza.

15. **Ks. Franciszek Długosz** — ur. 1874, wyśw. 1899, zm. 7 VI 1940 r. w Dachau.

Był proboszczem w Gostomi Prudnickiej. Z powodu działalności plebiscytowej był tam szkanowany przez Niemców, aż w końcu dokonano zamachu na plebanie, obrzucając ją granatami. Musiał opuścić probostwo. We Wrocławiu był członkiem „Towarzystwa Akademików Górnoślązaków” oraz prezesem „Kółka Polskiego” w alumnacie. Odznaczony m.in. Gwiazdą Górnośląską i Srebrnym Krzyżem Zasługi. W 1940 r. został aresztowany przez Gestapo i osadzony w obozie koncentracyjnym w Dachau, gdzie zginął.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 86, passim; WDK 40 (1970), nr 1—4; E. Szramek, Ks. Aleksander Skowroński, 161.

16. **Ks. Wiktor Drewniak** — ur. 1876, wyśw. 1902, zm. 3 IX 1948 r.

Zaraz po otrzymaniu święceń kapłańskich pracował w diasporze wśród polskich robotników. Od 1903 r. był proboszczem w Ciszku, pow. Koźle. W okresie Plebiscytu miał u siebie na probostwie biuro plebiscytowe. Z tego powodu syły się na księdza mandaty i rozprawy sądowe. Musiał Ciszek zatem opuścić.

Od 1923 r. był proboszczem w Kobiórze.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77; *Pismo Zarządu Związku Powstańców Śląskich z 5 II 1925 r.*, WDK 19 (1949), nr 1; Akta personalne AKDK.

17. **Ks. Franciszek Drozdek** — ur. 1874, wyśw. 1903, zm. 30 VIII 1940 r.

Urodzony w Ujeździe Op. Uczył się w Gimnazjum XX. Misjonarzy w Krakowie. Był wikariuszem polskiego proboszcza Dembończyka w Bieńkowicach. Od 1912 r. do maja 1921 r. był proboszczem w Wołczynie. Z powodu grózb bojówek niemieckich musiał Wołczyn opuścić i w roku 1922 objął parafię w Dąbrowce Wielkiej.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77; WDK 39 (1969), nr 11—12.

18. **Ks. Paweł Drozdek** — ur. 1878, wyśw. 1903, zm. 5 I 1945 r. w Magdeburgu.

Był członkiem „Kółka Polskiego” we Wrocławiu. Pracował pod Berlinem i Szczecinem, później był wikarym w Opolu. Zmieniał pracę dość często pod naciskiem rządu pruskiego. Po aresztowaniu w Jędrysku polskiego kapłana, Rogowskiego, skierowano tam w 1919 r. właśnie ks. Drozdka. W kwietniu 1921 r. został on napadnięty przez bojówki niemieckie i uwięziony w Wołczynie. W czasie II wojny światowej został aresztowany i wyrokiem sądu doraźnego skazany na więzienie. W styczniu 1945 r. zmarł w więzieniu w Magdeburgu. W okresie międzywojennym był przez konfratrów uważany za przychylającego się do Niemczyzny.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77; WDK 41 (1971), nr 1—3.

19. **Ks. Józef Dwucet** — ur. 1879, wyśw. 1906, zm. 28 VII 1948 r.

Urodził się w Łonach na Śląsku Opolskim. Od 1917 r. był proboszczem w Rozmierzy. Zaangażowanie jego w pracy plebiscytowej potwierdza doniesienie do kardynała Bertrama, opublikowane w książce *Życie i działalność ks. Emila Szramka*. Wśród wpisanych ręką kardynała Bertrama nazwisk księży agitujących za Polską jest również i nazwisko ks. Dwuceta. Dlatego w 1939 r. po wkroczeniu armii niemieckiej, został aresztowany przez Gestapo, a po zwolnieniu wydany do Generalnej Gubernii, skąd w 1945 r. wraz z frontem powrócił.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 75, 77; WDK 18 (1948), 132; H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność*, 37.

20. **Ks. Maksymilian Elsner** — ur. 1888, wyśw. 1913, zm. 4 XII 1933 r.

Od 1915 r. do 1920 r. był wikarym w Bogucicach, później zaś proboszczem w Imielinie. W opinii tamtejszych księży był Polakiem i bardzo angażował się w pracę dla Polski. W Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu znajduje się oskarżenie — donos, napisany 12 XII 1920 r. przez ks. prob. Skowronka z Bogucic, że „ks. Elsner uprawia agitację polską”. Nekrolog ogłoszony w „Wiadomościach Diecezjalnych” podaje: „Zajmował się związkami polskimi, a w czasie plebiscytu popierał sprawę polską”.

Ar Wr sygn. I A 2, 48; WDK 8 (1933), nr 12.

21. **Ks. Karol Fabiś** — ur. 1883, wyśw. 1913, zm. 15 IX 1938 r.

W 1920 r. duszpasterzował w Sławiećicach, skąd w czasie powstania musiał

uchodzić. Pełnił później przez jakiś czas funkcję kapelana wśród powstańców. WDK 13 (1938), nr 9.

22. **Ks. Walter Gaska** — ur. 1875, wyśw. 1901, zm. 2 XII 1943 r.

Pochodził z Siemianowic. Od 1913 r. pracował jako proboszcz w Zabełkowie, którą to parafię po III powstaniu musiał opuścić. W 1922 r. został proboszczem w Koszęcinie. W czasie Plebiscytu w Zabełkowie został czynnie znieważony za propolską działalność na tym terenie. W czasie II wojny światowej stanął przed sądem we Wrocławiu, oskarżony o rzekome przygotowania do zdrady stanu. Zmarł w 1943 r. we wrocławskim więzieniu.

E. Szramek, *Ks. Aleksander Skowroński*; E. Wichura-Zajdler, *Z dziejów duchowieństwa*, 135—137; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77; H. Wolna, *Z dziejów duchowieństwa*, 101; WDK 41 (1971), nr 1—3; Akta personalne AKDK.

23. **Ks. Jan Głowczewski** — ur. 1868, wyśw. 1896, zm. 17 VIII 1934 r.

Urodzony na Pomorzu. Od 1907 r. do 1922 r. był proboszczem w Komprachcicach pod Opolem. Z powodu propolskiej działalności i zagrożenia życia musiał uciekać z terenu Opolszczyzny i w 1922 r. objął parafię Dąb.

WDK 9 (1934), nr 9.

24. **Ks. Adolf Gniska** — ur. 1886, wyśw. 1914, zm. 3 I 1955 r.

Urodzony w Żmudzonej (Rogi) pod Koźlem. W okresie przedplebiscytowym współpracował z Polskim Komisariatem Plebiscytowym. Chciał nawet w tym celu uzyskać urlop, czego mu jednak odmówiono. Przyjął w tym okresie do swojego mieszkania działacza ze Lwowa, ks. prof. Marcina Kalatę, co stało się przyczyną licznych kłopotów z przełożonymi. Od 1 IX 1922 r. objął stanowisko katechety przy gimnazjum matematyczno-przyrodniczym w Chorzowie. Kilka lat przed śmiercią wrócił w swoje rodzinne strony do Kościelisk Opolskich.

WDK 42 (1972), nr 11—12; Akta personalne AKDK.

25. **Ks. Franciszek Górek** — ur. 1882, wyśw. 1907, zm. 18 VII 1942 r. w Dachau.

Urodzony w Rostkowicach Opolskich. Był wikarym na różnych placówkach, gdzie stale i otwarcie pracował dla Polski, szczególną zaś aktywność wykazywał w czasie Plebiscytu. Znany był ogólnie jako działacz i orędownik sprawy polskiej oraz wielki społecznik. Od 1922 r. był proboszczem w Bujakowie i tam też został w 1942 r. aresztowany za rozmawianie po polsku.

WDK 40 (1970), nr 8—9.

26. **Ks. Józef Grunt** — ur. 1865, wyśw. 1891, zm. 18 XI 1933 r.

Od r. 1901 był proboszczem w Imielnicy, pow. Strzelce Opolskie. Tam też w czasie przygotowań do Plebiscytu często spotykał się z wiernymi tłumacząc, iż Polska to sprawa najważniejsza. M. Orzechowski twierdzi, że ks. Grunt walczył z Korfantom i endecją. Było to jednak w 1904 r., natomiast w czasie przygotowań do Plebiscytu angażował się bez reszty w pracę dla Polski, często przemawiał na wiecach i manifestacjach. Wysłano na niego donos do kardynała Bertrama.

H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność*, 37; M. Orzechowski, *Narodowa demokracja*, 192; WDK 8 (1933), nr 12; J. Bańka, *Dekret ks. kard. Adolfa Bertrama*, 292.

27. **Ks. Jan Jarczyk** — ur. 1886, wyśw. 1911, zm. 10 II 1969 r.

W okresie plebiscytowym był wikarym w parafii św. Piotra i Pawła w Katowicach. F. Szymiczek cytuje wielokrotnie ks. Jarczyka i nazywa go „starym działaczem od czasów akademickich”.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 75, 77, 93, 123—125.

28. **Ks. dr Józef Jelito** — ur. 1887, wyśw. 1914, zm. 9 III 1967 r.

W okresie 1919—1920 r. był administratorem parafii Ligota — Turawa pod Opolem. Ponieważ był bardzo zaangażowany w akcję plebiscytową, musiał po podziale Śląska przenieść się na teren Polski. Doniesiono oczywiście do kardynała Bertrama o jego działalności; w donosie tym (*Betrifft deutschfeindliche Agitation*) figuruje jako Jelitto. Później ks. dr Jelito został dyrektorem liceum i szkoły realnej w Siemianowicach. Gdy w czasie II wojny przyznano mu III grupę Volkslisty, w sprawę wkroczyło Gestapo i domagało się natychmiastowego usunięcia go z tej listy, powołując się na działalność propolską księdza Jelity w czasie Plebiscytu. Jestem świadkiem tej historii, ponieważ w związku z tym przesłuchiwał mnie w biurze VL dyrektor Meier.

H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność*, 37.

29. **Ks. Leopold Jędrzejczyk** — ur. 1875, wyśw. 1902, zm. 20 I 1958 r.

Musiał jako proboszcz za działalność w czasie Plebiscytu uciekać z Boguszyc Opolskich i od 1924 r. był proboszczem w Lubomii. Działal już przed Plebiscytem, pełniąc m.in. funkcję wiceprezesa Towarzystwa Oświaty im. św. Jacka, założonego w 1917 r. W czasie I wojny światowej niósł pomoc ludności Królestwa Polskiego. Był współorganizatorem „Towarzystwa Oświaty na Śląsku im. św. Jacka” w Opolu.

H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność*, 33; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim.

30. **Ks. Jan Kandziora** — ur. 1876, wyśw. 1906, zm. 29 I 1933 r.

Pochodził z Bierkowic Opolskich i od 1918 r. był proboszczem w Raszczycach pod Raciborzem. Ślady kul karabinowych nad jego łóżkiem jeszcze przez długie lata świadczyły o tym, że jego działalność w czasie Plebiscytu na tym terenie nie bardzo się Niemcom podobała.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77.

31. **Ks. Piotr Klimek** — ur. 1881, wyśw. 1906, zm. 30 XI 1940 r. w Mauthausen Gusen.

Był wikarym w Berlinie, a później w Sulechowie koło Świebodzina. Przez 5 lat uczył dzieci polskich robotników nie tylko religii, ale czytania i pisania po polsku. Nawoływał do głosowania za Polską, gdy nastanie czas Plebiscytu. Chyba nie miał możliwości podpisania protestu do ks. kardynała Bertrama. Po podziale terenu plebiscytowego przeniósł się na teren Administracji Apostolskiej. W czasach studenckich należał we Wrocławiu do organizacji „Zet”. Po Plebiscycie był katechetą w Pszczynie i proboszczem w Łące i Żorach.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 111, passim; WDK 38 (1968), nr 11—12

32. **Ks. Teofil Kocurek** — ur. 1876, wyśw. 1900, zm. 31 VII 1953 r.

W czasie przygotowania do Plebiscytu, w 1919 r. był kuratusem w Wyrach. F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 75, 77, 79, 82.

33. **Ks. Piotr Kowalczyk** — ur. 1883, wyśw. 1911.

Urodzony w Hajdukach Wielkich (Chorzów Batory). Wyświęcony we Wrocławiu. Był wikarym w Hajdukach Wielkich, później w Sobieszowicach pod Gliwicami. Przez kilka lat był wikarym w parafii Najświętszej Marii Panny w Katowicach za czasów ks. Teodora Kubiny. Już wówczas był akcjonariuszem „Gońca Śląskiego”, założonego w 1920 r. w Bytomiu. Od 1920 r. był proboszczem w Mąkoszycach i Kobylej Górze, które w 1925 r. włączone zostały do diecezji poznańskiej. Za czasów akademickich, a później w czasie Plebiscytu pracował oświatowo. Ucząc języka polskiego, przypominał o polskim pochodzeniu i za to właśnie otrzymał odznakę „Za pracę na rzecz wyswobodzenia Górnego Śląska”.

Życiorys w: *Obcy księża*, AKDK.

34. **Ks. Alojzy Kozielek** — ur. 1879, wyśw. 1903, zm. 21 XI 1949 r.

Urodzony w Baborowie, pow. Głubczyce. Nie tylko w okresie Plebiscytu, ale już wcześniej znany był z działalności wszechsłowińskiej. Był przez pewien czas prezesem Polskiego Towarzystwa Oświaty. Ks. Kozielek był jednym z pierwszych akcjonariuszy „Gońca Śląskiego”.

H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność*, 41; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim.

35. **Ks. Augustyn Koźlik** — ur. 1884, wyśw. 1909, zm. 30 VIII 1952 r.

Urodzony w Groszowicach pod Opolem. Już jako wikary, szczególnie w okresie Plebiscytu angażował się w działalność narodową, współpracując z Polskim Komisarjatem Plebiscytowym w Bytomiu. Był jednym z pierwszych założycieli i akcjonariuszy „Gońca Śląskiego”. Pisał nazwisko swoje zawsze po polsku. Jako student był współtwórcą tajnej organizacji „Zet” we Wrocławiu.

Goniec Śląski. Archiwum Księgarni św. Jacka w Katowicach; H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność*, 30; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim.

36. **Ks. Emanuel Krzoska** — ur. 1881, wyśw. 1909, zm. 8 III 1963 r.

Pochodził z Zaborza (Śląsk Opolski). Przynależał do diecezji lwowskiej, skąd przeniósł się do pracy plebiscytowej na Śląsk. Agitował na wiecach, gdyż nazwisko jego figuruje na doniesieniu skierowanym przez niemieckich księży do kurii wrocławskiej. Był komisarzem plebiscytowym na powiat prudnicki i głubczycki i kapelanem powstańczym. Po Plebiscycie pozostał na terenie Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego. W czasie Plebiscytu wydał *Gramatykę języka polskiego*, książkę szeroko wówczas kolportowaną. II wojnę światową spędził za granicą.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 161; M. Mielżyński, *Wspomnienia* 67, 109; W. Ryżewski, *Trzecie powstanie*, 64—65; J. Ludyga-Laskowski, *Zarys historii*.

37. **Ks. dr Teodor Kubina** — ur. 1880, wyśw. 1906, zm. 1951 r.

Urodzony w Świętochłowicach w rodzinie robotniczej. Od 1917 r. był proboszczem parafii Niepokalanego Poczęcia NMP w Katowicach. W lipcu 1919 r. współorganizator Śląskiego Związku Akademickiego oraz uczestnik delegacji polskiej do Watykanu. Wyjaśniał tam stanowisko polskie w sprawie rozporządzenia kardynała Adolfa Bertrama. Był również członkiem Tymczasowej Śląskiej Rady Wojewódzkiej. Brał udział w akcji przejmowania Górnego Śląska przez Polskę. W 1923 r. był redaktorem nowo założonego „Gościa Niedzielnego”, w grudniu 1925 r. został mianowany pierwszym biskupem diecezji częstochowskiej. Wydał w 1920 r. głośny druk plebiscytowy *Die Stellung der Geistlichen in der oberschlesischen Frage*, podpisany „Oberschlesischer Seelsorgegeistlicher” (*Stanowisko duchowieństwa w kwestii górnośląskiej* — napisał: Duszpasterz Górnośląski).

W. Zieliński, *Propaganda plebiscytowa*, 64.; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 162.

38. **Ks. Paweł Kuczka** — ur. 1877, wyśw. 1904, zm. 16 VIII 1946 r.

Pochodził z Siedlic (Op.). Działal w „Kółku Polskim” przy konwiktzie biskupim. Był wikarym w Katowicach, później w Oleśnie. Został proboszczem w Wysokiej pod Olesnem, skąd musiał jednak wyjechać z powodu swojej pro polskiej działalności. Był jednym z głównych przywódców ruchu polskiego w Oleśniku. Organizator, członek i działacz wielu polskich stowarzyszeń kulturalno-oświatowych i społecznych. W styczniu 1919 r. aresztowany i więziony przez 9 tygodni za publiczne opowiadanie się za przyłączeniem Górnego Śląska do Polski. Organizator powstania w powiecie oleśkim. Po podziale Śląska był proboszczem w Lyskach, pow. rybnicki, a od 1930 r. duszpasterzował w Kamieniu, pow. świętochłowicki. W czasie wojny bez posady. Wrócił po wojnie do Kamienia i tam zmarł. Za swoją działalność odznaczony Orderem Polonia Restituta. W aktach personalnych Archiwum Kurii Diecezjalnej znajduje się opis jego działalności, sporządzony przez ks. bpa J. Bieńka.

J. Ludyga-Laskowski, *Zarys historii*; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, nr 145, 88, passim; M. Mielżyński, *Wspomnienia*, 210—211; M. Czaplinski, *Adam Napieralski*, 166; H. Wolna, *Z dziejów duchowieństwa*, 53; E. Szramek, *Ks. Aleksander Skowroński*, 152.

39. **Ks. Jan Kudera** — ur. 1872, wyśw. 1901, zm. 19 IX 1943 r.

Pochodził z Mysłowic, później był proboszczem w Lasowicach Opolskich. Angażował się w sporach narodowościowych słowem mówionym i drukowanym już przed Plebiscytem. Już w 1919 r. doszło do zatargów między nim a kurią wrocławską na tle politycznym. Został urlopowany i jakiś czas był bez stanowiska. We wrześniu 1920 r. objął parafię Brzezinka, gdzie dalej prowadził swoją działalność uświadamiania i przypominania wiernym ich pochodzenia. W czasie II wojny musiał opuścić Brzezinkę. Zamieszkał w Bieruniu Starym, gdzie zmarł.

Rocznik Diecezji Katowickiej 1936; WDK 40 (1970), nr 10—12.

40. **Ks. Franciszek Kupilas** — ur. 1882, wyśw. 1912, zm. 29 X 1940 r. w Buchenwaldzie.

W czasie Plebiscytu był wikarym w Łędzinach, następnie został proboszczem tej parafii. Znany był z szerokiej działalności w czasie Plebiscytu. W cza-

sie III powstania był kapelanem powstańców.

WDK 40 (1970), nr 1—4; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 142.

41. **Ks. Alojzy Kurpas** — ur. 1875, wyśw. 1902, zm. 17 XII 1935 r.

Już jako uczeń gimnazjalny czuł się Polakiem. Przyjaźnił się wówczas z Wojciechem Korfantym i Konstantym Wolnym. Od 1911 r. pracował w parafii Kup pod Opolem. Znany był tam ze swojej działalności przed i w trakcie Plebiscytu. Z chwilą wybuchu III powstania musiał Kup opuścić i ten wyjazd uchronił go przed śmiercią. Od 1922 r. był proboszczem w parafii Kochanowice, gdzie też zmarł.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77; H. Wolna, *Z dziejów duchowieństwa*, 99; WDK 11 (1936), nr 1.

42. **Ks. Franciszek Lackowski** — ur. 1869, wyśw. 1903, zm. 1 XI 1938 r.

Pracował od wyświęcenia aż do III powstania w Obrowcu, pow. Strzelce Opolskie. W czasie powstania musiał stamtąd uciekać i przez 29 miesięcy tułał się po różnych probostwach. Cały jego osobisty majątek został wówczas rozgrabiony. Posiadał Krzyż Walecznych I klasy.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 64, 186, 188.

43. **Ks. Alojzy Lazar** — ur. 1884, wyśw. 1908, zm. 9 II 1956 r.

Pochodził z powiatu prudnickiego. Od 1917 r. pracował w parafii św. Franciszka w Zabrze i za swoją działalność narodową był prześladowany. Po powstaniu przeniósł się na teren, który przypadł Polsce, do Niedobczyc.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77, 83; WDK 43 (1973), nr 10—12.

44. **Ks. Józef Ledwoń** — ur. 1885, wyśw. 1911, zm. 24 III 1940 r.

W grudniu 1916 r. został przez kurie wrocławską wyznaczony do pracy wśród Polaków w Berlinie. Dwa miesiące przed Plebiscytem wpłynęło do kurii zażalenie podpisane przez kilku Niemców, iż ks. Ledwoń namawia tamtejszych Polaków do głosowania za Polską. Dostał wówczas z Berlina przeniesienie. Z chwilą przejęcia Śląska przyjechał na tereny polskie i zaczął pracę w szkolnictwie. Później był proboszczem parafii św. Trójcy w Szarleju. Rezolucji, z powodu odległości, chyba nie podpisał, niemniej do działaczy tego okresu trzeba go zaliczyć.

WDK 39 (1969), nr 11—12.

45. **Ks. dr Michał Lewek** — ur. 1878, wyśw. 1904, zm. 7 VII 1967 r.

Już w konwiktach we Wrocławiu należał do „Kółka Polskiego”, biorąc przez cały czas aktywny udział w jego pracach. Pracując na placówkach duszpasterskich w Berlinie, poznał osobiście Wojciecha Korfantego, ówczesnego posła do Reichstagu. Zorganizował tzw. „Wydział Kościelny” przy Polskim Komisarzacie Plebiscytowym w Bytomiu, a później taki sam wydział w tworzącym się Urzędzie Wojewódzkim w Katowicach. Swoją działalność opisał i opublikował w *Sacrum Poloniae Millenium*, t. VII, Rzym 1960. W czasie II wojny światowej uszedł do Generalnej Guberni. Posiadał liczne odznaczenia państwowe.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim; WDK 38 (1968), nr 11—12.

46. **Ks. Paweł Lex** — ur. 1869, wyśw. 1907, zm. 3 XI 1937 r.

Pochodził z Sułkowa Opolskiego. Był Polakiem jawnym już przed I wojną światową. Zwalczał ostro partię „Centrum”. Podczas III powstania Niemcy zniszczyli cały jego dobytek. Odznaczony był Orderem Polonia Restituta.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78—80.

47. **Ks. Antoni Lindner** — ur. 1884, wyśw. 1909, zm. 19 VIII 1942 r.

Urodzony w Głogówku, pow. Prudnik Opolski. Zaangażował się już w I powstanie w 1919 r. i w obawie przed represjami musiał uciekać na jakiś czas za graniczną rzekę Brynicę.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78; WDK 40 (1970), nr 8—9; *Encyklopedia powstań śląskich*, 271.

48. **Ks. Augustyn Machalica** — ur. 1880, wyśw. 1907, zm. 24 IV 1969 r.

Poprzez Wikariat Generalny w Cieszynie należał do diecezji wrocławskiej, pracował bowiem na Zaolziu i w Strumieniu, czyli w byłym zaborze austriackim. Brał mimo znacznej odległości udział w wiecach przedplebiscytowych organizowanych na terenie Górnego Śląska. Ks. Machalica przemawiał m.in. w Jarząbkowicach Rybnickich. Czy umieścić swój podpis na proteście skierowanym do kardynała Bertrama, jest rzeczą wątpliwą, z powodu odległości od Bytomia. Odznaczony był Gwiazdą Śląska i Medalem Niepodległości.

Informacja ustna F. Kubosza.

49. **Ks. Franciszek Macherski** — ur. 1883, wyśw. 1909, zm. 1 X 1940 r. w Mauthausen.

Od 1918 r. prowadził duszpasterstwo w Zakładzie Sióstr w Jastrzębiu. Był członkiem „Kółka Polskiego”, a w czasie Plebiscytu ujawniał swe przekonania i agitował za Polską.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78; WDK 40 (1970), nr 1—4.

50. **Ks. Paweł Macierzyński** — ur. 1893, wyśw. 1919, zm. 25 III 1945 r. w Bergen—Belsen.

Urodził się w Kijewie na Pomorzu. W okresie plebiscytowym był wikarym w Nowym Bytomiu. Pismo Zespołu Polskich Stowarzyszeń oraz Związku Powstańców Śląskich z dnia 27 IX 1934 r. tak o nim pisało: „Wymieniony tak potrafił rozpalić w młodzieży miłość ojczyzny, że w III powstaniu około 50 członków zaciągnęło się na front. Ale i przed powstaniem jak mógł ofiarował się mężnie dla sprawy polskiej. Był potajemnie członkiem miejskiego oddziału WOP. Powstańcy uważali go za swego kapłana”.

AKDK.

51. **Ks. Jan Mandla** — ur. 1892, wyśw. 1919, zm. 17 I 1940 r.

Pochodził z Chrzastów Op. Od chwili wyświęcenia był wikarym w Lipinach, później zaś w Strzelcach Opolskich. Zawsze i wszędzie podkreślał swoje polskie pochodzenie oraz przekonania. Miejskowa policja niemiecka domagała się jego przeniesienia do Niemiec lub do Polski. Mimo różnego rodzaju szykan pozostał na Śląsku Opolskim aż do 1925 r.

WDK 39 (1969), nr 11—12.

52. **Ks. dr Jan Masny** — ur. 1886, wyśw. 1914, zm. 1 X 1945 r.

Urodzony w Krzyżanowicach Opolskich. Studiował w Rzymie jako salwatorianin. Z chwilą wybuchu wojny powrócił na Śląsk i pracował jako wikary w kilku parafiach. Od 1919 r. był wikariuszem w Lubomii, gdzie też w czasie Plebiscytu agitował za Polską. W 1927 r. objął parafię w Rogowie, jednak w czasie wojny parafię musiał opuścić.

F. Maroń, *Dzieje Pszowa*, 223, przyp. 148.

53. **Ks. Karol Mathea** — ur. 1886, wyśw. 1911, zm. 16 II 1964 r.

W latach 1912—1914 pracował aktywnie wśród polskich robotników w Gliwicach, dzięki czemu przeniesiono go do Berlina. Po I wojnie wprowadzono go jako proboszcza do Sobieszowic, gdzie mieszkało wielu Polaków i gdzie witała go specjalna brama z polskim napisem. W marcu 1922 r. Niemcy urządzili na niego kolejny napad. Opuścił wtedy swoją parafię, zamieniając się miejscami z ks. Globiszem, proboszczem parafii św. Apostołów Piotra i Pawła w Katowicach. Jakiś czas był przewodniczącym „Komitetu Polskiego dla Górnego Śląska” oraz prezesem „Związku Uchodźców ze Śląska Opolskiego”. Był również posłem do Sejmu Śląskiego. Fakt, że nie został aresztowany w czasie II wojny światowej, zawdzięcza temu, że w czasie I wojny został zaszeregowany do oficerów armii niemieckiej i odznaczono go Krzyżem Żelaznym I klasy.

WDK 34 (1964), nr 3—4.

54. **Ks. Józef Matloch** — ur. 1876, wyśw. 1900, zm. 26 IV 1939 r.

Pochodził ze Starej Wsi pod Raciborzem. Wstąpił do zgromadzenia XX Salwatorianów w Rzymie. Po I wojnie wrócił na Śląsk. W okresie Plebiscytu przebywał w Raciborzu i angażował się społecznie. Pracował w redakcjach „Nowin Raciborskich”, „Gazety Opolskiej”, „Katolika”, „Weisse Adler”, „Grenzzeitung” pisać o Polsce i zachęcając do głosowania za Polską. W 1921 r. wyjechał z Raciborza i pracował na terenie Administracji Apostolskiej.

WDK 14 (1939), nr 6—7.

55. **Ks. Józef Matuszek** — ur. 1890, wyśw. 1920.

Urodził się w Kluczach pod Strzelcami Opolskimi w rodzinie na wskroś polskiej. W czasach gimnazjalnych należał do tajnego „Kółka Polskiego” w Strzelcach Opolskich. W okresie Plebiscytu aktywnie pracował, aczkolwiek zakres tej pracy był ograniczony, ponieważ kończył w tym czasie studia we Wrocławiu. Wyświęcony został w czerwcu 1920 r., a w październiku tegoż roku został mianowany wikariuszem parafii św. Krzyża we Wrocławiu oraz duszpasterzem wrocławskich Polaków. Później pracował na terenie Administracji Apostolskiej w Katowicach wśród młodzieży. W 1936 r. został proboszczem w Mysłowicach. W czasie II wojny był aresztowany. Po zwolnieniu wyjechał na Zachód, skąd wrócił do Mysłowic po zakończeniu wojny.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 152; J. Sossalla, *Kościółek św. Marcina*, 148.

56. **Ks. Jan Mencler** — ur. 1881, wyśw. 1910, zm. 26 IV 1935 r.

Urodzony w Browinku pod Prudnikiem. Pochodził z domu na wskroś polskiego. Był Polakiem świadomym, co okazywał na wielu placówkach, między innymi w Opolu, Rudzie i Kochłowicach, szczególnie w okresie plebiscytowym.

WDK 10 (1935), 209.

57. **Ks. Edward Mende** — ur. 1884, wyśw. 1912, zm. 11 I 1934 r.

Urodził się w Reńskiej Wsi (Op.). Przenoszono go z kilku wikariatów, gdyż bardzo mocno angażował się w pracę dla Polski, zwłaszcza w organizacjach narodowych. W okresie Plebiscytu pracował akurat w Chorzowie, a donos na niego znajduje się w Archiwum Kurii Arcybiskupiej we Wrocławiu. Znałem go dobrze, przeprowadziłem z nim wiele rozmów i stwierdzam, że był bardzo w czasie Plebiscytu zaangażowany.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 143; WDK 9 (1934), nr 2.

58. **Ks. Jan Niedziela** — ur. 1881, wyśw. 1905, zm. 2 IV 1942 r.

Urodził się w Chróscinie Op. Działal w okresie Plebiscytu w powiatach kozielskim i prudnickim. Był proboszczem w Łęczach (Lenschütz), ale z powodu swojego zaangażowania po stronie polskiej musiał parafię opuścić. W czasie II wojny światowej został wysiedlony do Generalnej Guberni.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim; WDK 40 (1970), nr 8—9.

59. **Ks. Józef Niedziela** — ur. 1888, wyśw. 1912, zm. 8 VIII 1942 r. w Dachau.

• Już jako student był współtwórcą tajnej organizacji „Zet” we Wrocławiu. Był współzałożycielem i akcjonariuszem „Gońca Śląskiego”, gazety plebiscytowej oraz spółki, której był członkiem Rady Nadzorczej. W akcji plebiscytowej brał czynny udział i współpracował z Polskim Komisariatem Plebiscytowym w Bytomiu. Został referentem wojewódzkim w Wydziale Oświaty Pozaszkolnej i prezesem PCK w województwie katowickim. Odznaczony został orderem Polonia Restituta. Napisał pracę *Rola Polskiego Czerwonego Krzyża w powstaniach śląskich*. Ks. Józef Niedziela został mianowany administratorem parafii Mysłowice dnia 13 XII 1939 r., czyli po przejściu frontu i po pierwszym aresztowaniu jego przez Gestapo w Bielszowicach i zwolnieniu, co go jednak nie uratowało przed powtórным aresztowaniem w Mysłowicach w dniu 30 IV 1940 r. i wywiezieniu do Dachau. Ks. J. Niedziela nie został mianowany proboszczem, którym nadal był w Mysłowicach ks. Józef Matuszek, który udał się przymusowo za granicę, ale pozostał prawnie dalej proboszczem Mysłowic. Zasadę prawną nieobsadzania parafii, gdy usunięto proboszcza, zachowano przez cały okres wojny.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*; H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność*, 30.

60. **Ks. Józef Okręt** — ur. 1882, wyśw. 1908, zm. 9 II 1953 r. •

Urodził się w Markowicach (Op.). W latach 1912—1920 był wikarym w Rybniku, gdzie jawnie angażował się w pracę dla Polski, zwłaszcza w organizacjach polskich. Rozpoczął organizować polskie gimnazjum, które z jego rąk przejął ks. dr Stefan Siwiec, późniejszy dyrektor.

61. **Ks. Jan Osiewicz** — ur. 1891, wyśw. 1915, zm. 24 III 1962 r.

Pochodził z Ligoty Prudnickiej, z domu w którym kultywowano ducha i tradycje polskie. Działalność jego jako przewodniczącego organizacji „Zet” we Wrocławiu opisuje Szymiczek. Pracował wśród polskich robotników na tak

zwanych „piaskach brandenburskich” (Neuen pod Szczecinem), skąd przyjechał w okresie Plebiscytu do Stawikowa pod Raciborzem. Od 1923 r. był katechetą w Seminarium Nauczycielskim w Pszczynie. W czasie II wojny światowej był aresztowany i wywieziony do Dachau.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 123, 126; WDK 32 (1962), nr 5.

62. **Ks. Franciszek Palarczyk** — ur. 1887, wyśw. 1913, zm. 24 II 1961 r.

Jako wikary włączył się w akcję plebiscytową i dlatego później zagrożony w czasie III powstania śląskiego, musiał uciekać do Polski. Przez pewien czas był kapłanem powstańców, a po ogłoszeniu amnestii powrócił na Śląsk. W 1925 r. został proboszczem parafii w Biertułtowach, gdzie zmarł.

63. **Ks. Karol Pasternak** — ur. 1878 r., wyśw. 1904, zm. 8 II 1933 r.

Pracował w Namysłowie od chwili wyświęcenia aż do Plebiscytu, w który bardzo się angażował, stale i otwarcie występując jako Polak. Nie podobała się Niemcom jego działalność; szykanowany musiał Namysłów opuścić i przenieść się do Polski. W 1922 r. objął parafię Rybna, pow. Strzybnica.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78.

64. **Ks. Franciszek Paterok** — ur. 1869, wyśw. 1897, zm. 22 VII 1933 r.

Urodził się w Suchołonach (Op.). W okresie Plebiscytu był proboszczem w Żelaznej, gdzie agitował za Polską. Za swoją działalność był wówczas przez Niemców aresztowany (tzw. Schutzhaft). Po Plebiscycie w 1922 r. przeniósł się do Łazisk Górnych.

J. Ludyga-Laskowski, *Zarys historii*, 141; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78.

65. **Ks. Franciszek Pawleta** — ur. 1880, wyśw. 1909, zm. 14 V 1959 r.

Urodzony w Katowicach — Dębie, studiował później u redemptorystów w Austrii. Przybył na Śląsk w okresie Plebiscytu i tu już pozostał. W sierpniu 1921 r. zgłosił się do diecezji poznańskiej, lecz już 1 X 1923 r. wrócił na Śląsk. W jego aktach personalnych znajduje się list z 14 VI 1925 r., w którym pisze: „Jestem Polakiem, dla Polski pracowałem i cierpiełem”. W 1925 r. odmówił przyjęcia katechetury w gimnazjum mniejszościowym, aczkolwiek była to wówczas posada finansowo ponętna.

66. **Ks. Augustyn Porębski (Porembski)** ur. 1878, wyśw. 1903, zm. 2 II 1941 r.

Salezjanin. Ks. Porębski wymieniony jest w doniesieniu księży niemieckich do kardynała Bertrama.

M. Lewek, *Udział duchowieństwa śląskiego*; WDK 19 (1949), nr 1—6; 40 (1970), nr 5—7.

67. **Ks. Paweł Pośpiech** — ur. 1878, wyśw. 1903, zm. 26 III 1922 r.

Pochodził z parafii Pszów. Był wikariuszem w Orzegowie od 1906 r. Na teren górnośląski przybył jako były wikariusz z Jaworza Dolnośląskiego. Już jako młody kapłan odgrywał w polskim ruchu narodowym dużą rolę. Ks. Pośpiech był posłem do Reichstagu, nic zatem dziwnego, że w okresie Plebiscytu był szeroko znanym działaczem narodowym. Był także właścicielem i redaktorem „Gazety Ludowej”. Jeździł i przemawiał na wiecach, współpracował z Polskim

Komisariatem Plebiscytowym w Bytomiu, a później z tworzącym się Urzędem Wojewódzkim w Katowicach. Stanowisk kościelnych nie zajmował, natomiast był bardzo aktywny w ruchu śpiewaczym. Współzałożyciel Związku Śląskich Kół Śpiewaczych, członek rady nadzorczej Banku Ludowego w Katowicach.

M. Czapliński, *Adam Napieralski*, 118; E. Szramek, *Ks. Aleksander Skowroński*, 138; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78, 132, 160; M. Tobiasz, *Pionierzy odrodzenia narodowego*, 126—127; T. Jędruszczak, *Powstania Śląskie*, 16; F. Maroń, *Dzieje Pszowa*, 223, przyp. 147; M. Orzechowski, *Narodowa demokracja*, 140.

68. **Ks. dr Wiktor Potempa** — ur. 1887, wyśw. 1913, zm. 1942 r. w Dachau.

Urodził się w Woźnikach, pow. lubliniecki, w rodzinie chłopskiej. Od 1919 r. pracował jako wikary powiatowy w Gliwicach. Przemawiał tam w czasie wieców i zgromadzeń ludności polskiej, za co został przez policję niemiecką aresztowany. We wrześniu 1920 r. został zaatakowany przez niemieckiego bojownika, w obronie własnej wyjął broń i postrzelił napastnika. Po wyroku skazującym przeniósł się do Kościana, a później do Łodzi. Wystąpił ze Zgromadzenia św. Rodziny, wykładał w seminarium duchownym we Włocławku. Później był proboszczem w Grabianicach. W sierpniu 1940 r. został aresztowany i wywieziony do obozu w Sachsenhausen, następnie do obozu w Dachau, gdzie zmarł.

69. **Ks. August Potyka** — ur. 1875, wyśw. 1905, zm. 22 I 1938 r.

Urodził się w Ujeździe, pow. Strzelce Op. Od 1919 r. pracował jako „Ojciec Stanisław” wśród Polaków mieszkających w Berlinie aż do 1928 r., kiedy przybył na teren diecezji katowickiej, aby tu pracować. W czasie Plebiscytu głosował za Polską oraz zachęcał mieszkających w Berlinie Polaków do przyjazdu na Śląsk i oddawania głosów za Polską.

WDK 13 (1938), nr 3.

70. **Ks. Wawrzyniec Pucher** — ur. 1875, wyśw. 1901, zm. 19 X 1941 r.

W jego aktach personalnych znajduje się doniesienie do kurii wrocławskiej, wniesione przez dowództwo Grenzschutzu i Landrata, zarzucające mu propagandę propolską w kazaniach i rozmowach prowadzonych z wiernymi. Na plebancii w Dąbrówce Małej, u księdza Puchera odbywały się konferencje Wojciecha Korfańskiego i naczelnego dowódcy wojsk powstańczych, Macieja Mielżyńskiego, z przedstawicielami Komisji Międzysojuszniczej w sprawie uregulowania różnych spraw, łączących się z wybuchem i likwidacją powstania. Pierwsza taka konferencja odbyła się 6 V 1921 r. W czasie II wojny światowej ks. Pucher był przez pewien czas aresztowany i przebywał w więzieniu w Bytomiu.

J. Ludyga-Laskowski, *Zarys historii*, 265; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim; WDK 40 (1970), nr 5—7; H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność*, 37.

71. **Ks. Paweł Raczek** — ur. 1890, wyśw. 1913, zm. 22 III 1923 r.

Pochodził z Gliwic. Po wyświęceniu został wikariuszem w Biskupicach. O jego polskości i zaangażowaniu świadczy fakt, iż był akcjonariuszem „Gońca Śląskiego”. Był również aktywnym współpracownikiem Polskiego Komisariatu Plebiscytowego w Bytomiu. Z Biskupic przeniósł się po Plebiscycie do Królewskiej Huty, gdzie został katechetą.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 26, 194.

72. **Ks. Antoni Robota** — ur. 1864, wyśw. 1888, zm. 22 XII 1928 r.

Od 1916 r. pracował pod Namysłowem i znany był tam jako Polak, do którego zjeżdżali się polscy studenci uczący się we Wrocławiu. Ponieważ w czasie Plebiscytu zaangażowany był czynnie w pracę dla Polski, o której wszyscy, również i Niemcy, wiedzieli, musiał zaraz po Plebiscycie uchodzić z terenów niemieckich i przeniósł się wówczas do parafii Jedłownik, gdzie przebywał do końca życia. Ks. Antoni Robota odznaczony był orderem Polonia Restituta.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 160, 181.

73. **Ks. Władysław Robota** — ur. 1872, wyśw. 1898, zm. 8 IX 1939 r.

Urodził się w Gostomi, pow. prudnicki. Po wyświęceniu pracował w parafii Łabędy. Od 1902 r. był proboszczem w Gierałtówicach. Tam też działał na polu umacniania polskości, założył wiele organizacji świeckich i kościelnych, należał do nielicznych księży Polaków nie popierających partii „Centrum”. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Wyborczego, kandydatem na posła polskiego do Reichstagu. W styczniu 1919 r. został na krótko aresztowany; szykany był przez Grenzschutz i ukrywał się przed bojówkami niemieckimi. W latach 1920—1922 udzielił schronienia wielu świeckim i duchownym działaczom polskim, którzy musieli uciekać przed terrorem niemieckim. Odznaczony wieloma orderami. 8 IX 1939 r. został zamordowany przez bojówkę SA z Gierałtówic, a ciało jego zakopano w pobliskim lesie. Pogrzebu doczekał się dopiero po wojnie.

M. Orzechowski, *Wojciech Korfanty*, 170; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim; W. Zieliński, *Propaganda plebiscytowa*, 64; WDK 39 (1969), nr 11—12; M. Orzechowski, *Narodowa demokracja*, 140.

74. **Ks. Paweł Rogowski** — ur. 1871, wyśw. 1898, zm. 1922 r.

Od 1902 r. był proboszczem w Jędrysku. W 1919 r. został przez Niemców usunięty z tej parafii i aresztowany, jako że był polskim działaczem plebiscytowym. Po zwolnieniu wyjechał do Wągrowca, gdzie duszpasterzował do końca życia. W Kaletach — Jędrysku jedna z ulic nosi imię ks. Rogowskiego.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78, 82, 186; WDK 41 (1971), nr 1—3; M. Czapliński, *Adam Napieralski*, 103, 122.

75. **Ks. Wincenty Rozmus** — ur. 1889, wyśw. 1916, zm. 1943 r.

Święcenia kapłańskie otrzymał w 1916 r. w Marquette, Michigan, USA. Prawdopodobnie w związku z przybyciem na ziemie polskie armii generała Józefa Hallera znalazł się na Górnym Śląsku, gdzie zaangażował się w tworzenie szkół polskich na Opolszczyźnie. Jako współpracownik Polskiego Komitetu Plebiscytowego, znający stosunki amerykańskie, pojechał w 1920 r. do USA, gdzie zbierał pieniądze i prowadził akcję uświadamiającą wśród Polonii. Był sygnatariuszem rezolucji podpisanej przez 42 księży pracujących w USA. Po Plebiscycie pozostał na Śląsku, a po pewnym czasie osiedlił się w Zakopanem. Tam też został w czasie II wojny światowej aresztowany przez gestapo i zginął prawdopodobnie w Oświęcimiu.

A. Brożek, *Ślązacy w Teksasie*, 53; H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność*, 51

76. **Ks. dr Stanisław Rygielski** — ur. 1886, wyśw. 1910, zm. 10 III 1941 r. w Mauthausen Gusen.

Pochodził z Pomorza. Studiował we Włoszech w zakonie benedyktynów. W czasie I wojny światowej był kapłanem dywizji lwowskiej, a później kapłanem Wojska Polskiego. W 1920 r. został wydelegowany do pracy plebiscytowej; zajmował się wówczas propagandą w powiecie gliwickim. Po podziale Śląska pozostał na terenie Administracji Apostolskiej, gdzie pracował jako katecheta.

WDK 40 (1970), nr 5—7.

77. **Ks. dr Aleksy Siara** — ur. 1880, wyśw. 1907, zm. 14 IX 1943 r.

Pochodził z Żerdzin, pow. Racibórz. Był salezjaninem. W 1919 r. został dyrektorem gimnazjum w Aleksandrowie Kujawskim, a rok później objął stanowisko w Polskim Komisariacie Plebiscytowym. Od lipca 1922 r. był dyrektorem państwowego gimnazjum w Tarnowskich Górach. W 1923 r. inkardynowany został do diecezji katowickiej.

WDK 40 (1970), nr 10—12.

78. **Ks. Wiktor Siwek** — ur. 1884, wyśw. 1915, zm. 29 XII 1942 r.

Święcenia kapłańskie otrzymał w Pradze. Początkowo należał do Zgromadzenia Werbistów, następnie inkardynowany do diecezji praskiej. Przez dwa lata (1918—1920) pracował w Świnoujściu, skąd przyjechał na akcję plebiscytową. Brał czynny udział w powstaniu. Po objęciu Śląska przez władze polskie został dyrektorem gimnazjum żeńskiego w Szopienicach. W 1941 r. został aresztowany przez Gestapo i wywieziony do obozu. Zmarł w Dachau lub w Oświęcimiu.

WDK 40 (1970), nr 5—7.

79. **Ks. Franciszek Skiba** — ur. 1871, wyśw. 1897, zm. 1954 r.

Urodził się w Katowicach. W czasie Plebiscytu utrzymywał stałą łączność z Polskim Komisariatem Plebiscytowym w Bytomiu. Po rozgraniczeniu diecezji parafia Rychtal, której był proboszczem, przypadła diecezji poznańskiej. Już przed Plebiscytem należał do działaczy polonijnych i szeroko był znany ze swoich poglądów.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim.

80. **Ks. Aleksander Skowroński** — ur. 1863, wyśw. 1889, zm. 4 X 1934 r.

Można powiedzieć, że przez całe swoje życie ks. Skowroński brał aktywny udział w polskim życiu politycznym. Był założycielem i prezesem Towarzystwa Elementarzy Polskich im. ks. Engla, przedstawicielem w Centralnym Komitecie Wyborczym na Rzeszę niemiecką, posłem do Reichstagu z okręgu rybnicko-pszczyńskiego z listy narodowej. W 1906 r. podjął akcję propagandową na rzecz nauki w szkole w języku polskim. Był prezesem Towarzystwa Oświaty na Śląsku im. św. Jacka, członkiem Towarzystwa Górnośląskiego i Towarzystwa Akademików Górnoślązaków. W okresie Plebiscytu agitował w prasie i na wiecach na rzecz przyłączenia Śląska do Polski. W kwietniu 1921 r. został zmuszony do opuszczenia parafii w Ligocie Bielskiej. Odznaczony za swoją działalność Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski i innymi odznaczeniami.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim; WDK 9 (1934), nr 10; E. Szramek, *Ks. Aleksander Skowroński*; H. Wolna, *Z dziejów duchowieństwa*.

81. **Ks. Jan Skrzypczyk** — ur. 1891, wyśw. 1920, zm. 20 VI 1948 r.

W 1911 r. został wydalony z gimnazjum gliwickiego razem z innymi Polakami. Zaraz po święceniach był duszpasterzem Polaków w Niemczech. W Chocieborzu w listopadzie 1918 r. wraz z grupą Polaków witał Piłsudskiego, wracającego z Magdeburga. Przed Plebiscytem, jak i w czasie samego Plebiscytu brał udział w uświadamianiu — nawoływał do głosowania za Polską, mimo ograniczonych kontaktów, jakie posiadał w chwili święceń. W czasie II wojny światowej otrzymał zakaz pobytu na Śląsku i musiał przebywać we Wrocławiu.

E. Szramek, *Ks. Aleksander Skowroński*, 140; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 149, 191, 192, passim.

82. **Ks. Karol Skupin** — ur. 1889, wyśw. 1913, zm. 28 VI 1974 r.

Jako student był przez jakiś czas prezesem tajnej organizacji „Zet” oraz prezesem „Kółka Polskiego” we Wrocławiu, za co groziło mu wydalenie z uczelni, jednak wszystko skończyło się na upomnieniu. W latach 1916—1920 pracował w Białej Prudnickiej, gdzie walki przedplebiscytowe nabrały takiego nasilenia, że ks. Skupin musiał opuścić ten teren.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 106—107, 123, 143, passim.

83. **Ks. Franciszek Styra** — ur. 1882, wyśw. 1907, zm. 10 X 1941 r. w Oświęcimiu.

Urodził się w Biedrzychowicach. Od 1919 r. był wikarym w Ujeździe. Krzewił tam przywiązanie do Polski w czasie powstań i Plebiscytu. Po Plebiscycie przeniósł się do Rybnika, a od 1924 r. był proboszczem w Mszanej.

WDK 40 (1970), nr 5—7.

84. **Ks. Wojciech Szoltysik (Szoltyszek)** — ur. 1889, wyśw. 1914, zm. 10 III 1956 r.

W latach 1917—1920 był wikarym w Goduli. Mimo że jego proboszczem był Niemiec, włączył się w aktywną działalność plebiscytową i należał też do pierwszych akcjonariuszy „Gońca Śląskiego”, założonego w 1920 r. w Bytomiu. Z Polskim Komisariatem Plebiscytowym w Bytomiu miał stałą łączność. W 1919 r. został za swoją działalność aresztowany.

WDK 43 (1973), nr 10—12.

85. **Ks. dr Emil Szramek** — ur. 1887, wyśw. 1911, zm. 13 I 1942 r. w Dachau.

Urodził się w Tworkowie, pow. raciborski. W latach od 1917 do Plebiscytu był wikarym w Mikołowie. Wydawał wówczas broszury propagandowe, m.in. *W obronie polskości Górnego Śląska*, pisał również artykuły w miesięczniku „Głos nad Odry”. Był założycielem Towarzystwa Oświaty im. św. Jacka. Zyciorys jego został opracowany przez H. Bednorza i J. Bańkę, a wydała go Księgarnia św. Jacka w 1966 r. Ks. Szramek utrzymywał ściśle kontakty z Polskim Komisariatem Plebiscytowym w Bytomiu, a szczególnie jego działem kościelnym. Nazwisko jego znajduje się w doniesieniu z 1 VI 1920 r. napisanym przez księży niemieckich do kardynała Bertrama. Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim; H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność*, 141—185.

86. **Ks. Franciszek Szulc** — ur. 1887, wyśw. 1913, zm. 24 VIII 1958 r.

W okresie Plebiscytu był wikarym w Piekarach Śląskich. Mimo że jego proboszczem był Niemiec, ks. Szulc bardzo angażował się w pracach plebiscytowych. Brał udział w wiecach, czego sam był świadkiem, a także współpracował z Polskim Komitetem Plebiscytowym w Bytomiu i jego wydziałem kościelnym. W czasie II wojny światowej był aresztowany i wywieziony do Dachau, jednak dzięki interwencji parafian w 1940 r. został z obozu zwolniony. Zakazano mu przebywania na terenie Górnego Śląska, wobec czego wyjechał do Wrocławia.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 138.

87. **Ks. Stefan Sz wajnoch** — ur. 1886, wyśw. 1912, zm. 24 III 1945 r.

Urodził się w Bielszowicach, pow. zabrski. W latach 1919—1920 był wikarym w Zabrze, gdzie pracował w organizacjach kościelnych i narodowych, skąd musiał jednak uciekać po zamachu bojówkarzy niemieckich na jego probostwo. Zaraz po podziale Śląska przeniósł się na stronę polską i organizował pierwsze męskie gimnazjum w Chorzowie, gdzie był katechetą, zanim objął parafię św. Marii Magdaleny w Chorzowie Starym. Był współpracownikiem Wojciecha Korfante go. W czasie II wojny światowej został aresztowany w Generalnej Guberni i zesłany do obozu w Oświęcimiu. W początkach 1945 r. został przetransportowany do obozu Bergen — Belsen, gdzie zmarł.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 123, 125.

88. **Ks. Jan Szymała (I)** — ur. 1886, wyśw. 1912, zm. 22 I 1967 r.

Urodził się w Dobrzyniu (Op.). W czasie Plebiscytu był wikarym w Strzelcach pod Prudnikiem, później w parafii św. Andrzeja w Zabrzu. W 1926 r. został proboszczem w Nowym Bytomiu. Według opinii ks. Kuboszka był w okresie plebiscytowym zaangażowany w pracy dla Polski wspólnie ze swoim kolegą, ks. Stefanem Sz wajnochem. W czasie II wojny ukrywał się na terenie Generalnej Guberni, u OO. Bonifratrów w Krakowie, gdyż Niemcy poszukiwali go za działalność plebiscytową i antyhitlerowską. Ujawnił się dopiero po wojnie i powrócił do Nowego Bytomia.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim.

89. **Ks. Jan Szymała (II)** — ur. 1889, wyśw. 1914, zm. 31 XII 1962 r.

Urodził się w Dobrzyniu (Op.). Wyszedł z zakonu, aby poświęcić się akcji plebiscytowej. W denuncjacjach księży niemieckich skierowanych do kardynała Bertrama wymienia się go jako „Cymalla”, a gdzie indziej pisze się jego nazwisko jako „Szymała”. W czasie powstań był kapłanem powstańców, a później kapłanem 74 pułku piechoty Wojska Polskiego. Po podziale terytorium plebiscytowego był opiekunem polskiej młodzieży na Śląsku Opolskim i założył w Lublińcu polskie gimnazjum koedukacyjne, które przeniesiono następnie do Bytomia.

WDK 37 (1967), nr 3—4; J. Lubos, *Historia Gimnazjum*.

90. **Ks. Franciszek Ścigala** — ur. 1882, wyśw. 1910, zm. 2 IX 1940 r. w Mauthausen — Gusen.

W latach 1917—1920 pracował jako wikary w Siemianowicach. Brał czynny udział w akcji plebiscytowej i utrzymywał stały kontakt z Polskim Komisarjatem Plebiscytowym w Bytomiu, chociaż jego proboszczem był Niemiec i dzia-

łałości takiej zabraniał. Ks. Ścigała przyjaźnił się z Korfantym i wielu innymi działaczami polskimi. W Katowicach istnieje ulica nazwana jego imieniem.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78, 83; WDK 40 (1970), nr 1—4.

91. **Ks. Jan Śliwka** — ur. 1887, wyśw. 1916, zm. 20 I 1950 r.

Ks. Śliwka bardzo mocno był zaangażowany w pracach plebiscytowych. Przemawiał na wiecach i nawoływał wiernych do oddawania swych głosów za Polską.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 152—153; Informacja ustna ks. J. Gawo-
ra.

92. **Ks. Józef Wajda** — ur. 1849, wyśw. 1876, zm. 3 II 1923 r.

Urodził się w Nieboczowach, pow. raciborski, w rodzinie chłopskiej. Od 1885 r. był proboszczem w Kielczy. Inicjator założenia szeregu polskich organizacji i instytucji społeczno-gospodarczych oraz kościelnych. Był posłem do Reichstagu z okręgu pszczyńsko-rybnickiego. Mimo tego, że w czasie Plebiscytu był już starszym człowiekiem, włączył się jednak w pracę społeczną i narodową. Po podziale Górnego Śląska musiał uciekać przed bojówkami niemieckimi i schronił się wówczas w Hajdukach Wielkich u ks. Józefa Czempieła.

E. Szramek, *Ks. Aleksander Skowroński*, 137; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 26, 152; H. Wolna, *Z dziejów duchowieństwa*; M. Tobiasz, *Posel ks. Wajda*.

93. **Ks. Franciszek Wieszok** — ur. 1874, wyśw. 1899, zm. 17 III 1950 r.

Urodził się w Rudnej na Śląsku Opolskim. Studia odbył i święcenia otrzymał we Włoszech. Później wyjechał i pracował przez jakiś czas w USA, w zakonie Przenajświętszej Krwi Pana Jezusa. W 1920 r. powrócił do Polski, aby poświęcić się pracy plebiscytowej. W 1923 r. musiał jednak strony rodzinne opuścić, gdyż był szykanowany za swoją działalność w czasie Plebiscytu, i przeniósł się na teren Śląska należący do Polski. Inkardynowany do diecezji w 1934 r.

94. **Ks. Franciszek Wilhelm** — ur. 1887, wyśw. 1913, zm. 5 XI 1945 r.

Urodził się w Sternalicach (Op.). Od 1917 r. był wikarym w Spandau pod Berlinem, gdzie pracował wśród mieszkających tam Polaków. Praca ta po Plebiscycie stała się nieaktualna, przeniósł się więc na tereny, które przypadły Polsce i od 1924 r. był proboszczem w Miasteczku Śląskim.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 143, 145, 151.

95. **Ks. Jerzy Włodarczyk** — ur. 1886, wyśw. 1911, zm. 20 VIII 1929 r.

Jako młody kapłan pracował wśród polskich robotników na folwarkach w głębi Niemiec. Był wikarym w Hajdukach Wielkich, a później proboszczem w Kotulinie pod Strzelcami. W okresie Plebiscytu został napadnięty i pobity przez bojówkę niemiecką, dlatego też musiał uciekać na tereny należące do Polski. Pracował w Szerokiej.

96. **Ks. Paweł Wycisło** — ur. 1882, wyśw. 1909, zm. 3 VI 1939 r.

W okresie Plebiscytu pracował w Zabrze. Z powodu jawnie prowadzonej proplebiscytowej pracy przedplebiscytowej musiał teren przyznany Niemcom opuścić i w 1922 r. przeszedł do pracy w Administracji Apostolskiej.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78; WDK 14 (1939), nr 8.

97. **Ks. Andrzej Zajac** — ur. 1879, wyśw. 1904, zm. 10 IV 1954 r.

Urodził się w Ligocie Prudnickiej. Po święceniach zatrudniony był na tzw. „piaskach brandenburskich”. Od 1911 r. był proboszczem w Krzanowicach koło Koźla. Już przed Plebiscytem organizował polskie kółka rolnicze i uczestniczył w polskim życiu spółdzielczym. Po zamordowaniu ks. Strzybnego i ks. Rudy opuszcza Opolszczyznę, przenosząc się do Kończyc, później do Woszczyc. W 1939 r. został przez władze niemieckie wywieziony do Generalnej Guberni, skąd po wojnie wraca na Śląsk. Odznaczony był Srebrnym Krzyżem Zasługi i Gwiazdą Górnośląską.

WDK 24 (1954), nr 7—8.

98. **Ks. bp Stanisław Adamski** — ur. 1875, wyśw. 1899, zm. 12 XI 1967 r.

Uważam, że i jego w tym zestawieniu działaczy plebiscytowych brakować nie powinno. Rezolucji do ks. kardynała Bertrama najprawdopodobniej nie podpisał, gdyż należał wówczas do diecezji poznańskiej. Znana była jego działalność spółdzielcza, którą prowadził w zaborze pruskim. Już na długo przed Plebiscytem, jak i w okresie bezpośrednio poprzedzającym głosowanie, organizował na Śląsku polskie „Banki Ludowe” oraz tak zwane „Rolniki”, czyli „Polskie Spółdzielnie Rolniczo-Handlowe”. W listopadzie 1919 r. mianowany został tajnym szambelanem papieskim. Przez 13 lat był przewodniczącym zarządu Związku Spółek Śląskich. Był członkiem Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu w latach 1918—1919 i z jej ramienia był członkiem delegacji polskiej w Paryżu. Posiadał wówczas ważki głos w sprawie wybuchu powstań śląskich.

J. Ludyga-Laskowski, *Zarys historii*; T. Jędruszczak, *Powstania śląskie*, 16.

Wymieniłem 98 księży, którzy podpisali protest do kardynała Bertrama, bądź działali przed Plebiscytem, uświadamiając i zachęcając wiernych do głosowania za Polską. W *Encyklopedii powstań śląskich*, wydanej przez Instytut Śląski w Opolu w roku 1982, przedstawiono sylwetki jedynie 24 księży. Czyżby o innych zapomniano?

II. KSIEŻA ZAMORDOWANI PRZEZ BOJÓWKI NIEMIECKIE W CZASIE AGITACJI PLEBISCYTOWEJ

Protokoły z przebiegu napadów i dokonanych zabójstw posiadał ks. dr Lewek. Wszystkie te dokumenty z chwilą wkroczenia Niemców do Polski ukrył na probostwie w Miechowie, a później — gdy Niemcy zbliżali się do tego miasta — spalił.

1. **Ks. Franciszek Marx** — ur. 1880, wyśw. 1904, zm. 10 V 1921 r.

Był od 1911 r. proboszczem w Starym Oleśnie. Znany był z sympatii do Polaków i z zaangażowania w sprawy polskie, za co był szykanowany i prześladowany przez Niemców. W okresie Plebiscytu tak mówił: „Choć jestem Niemcem, ja i mój lud polski z parafii oddamy głos za Polską (...) Jako duszpasterz ludności polskiej nie mogę takowej namawiać do pozostania w dalszej niewoli pruskiego państwa”. Zamordowany został w czasie III powstania w Gronowicach

z 10 na 11 V 1921 r. przez bojówkarzy niemieckich. Jego zwłoki zostały spalone w gazowni w Kluczborku. Opis zamordowania ks. Marxa podaje „Głos Olesna”, t. II, Olesno 1967.

2. **Ks. Wincenty Ruda** — ur. 1882, wyśw. 1907, zm. 15 I 1919 r.

Urodził się w Gliwicach, był proboszczem w Mąkoszycach (w pobliżu Sykowa) oraz w Lubinicku, na pograniczu Śląska i poznańskiego. O te ziemie rozgrywała walka między powstańcami a Grenzschutzem, w czasie której zabito ks. Rudę.

H. Wolna, *Z dziejów duchowieństwa*.

3. **Ks. Augustyn Strzybny** — ur. 1876, wyśw. 1901, zm. 27 (31) X 1921 r.

Od 1906 r. był proboszczem w Modzurowie koło Koźła. Został zamordowany przez bojówki niemieckie.

III. KSIĘŻA ZMUSZENI DO OPUSZCZENIA TERENU PLEBISCYTOWEGO PRZYZNANEGO RZESZY

To zestawienie obejmuje nazwiska księży, którzy aktywnie się udzielali w czasie Plebiscytu i na skutek szalejącego terroru po Plebiscycie musieli teren przyznany Rzeszy Niemieckiej opuścić. Tylko o kilku z nich można powiedzieć, że przenieśli się dobrowolnie.

1. **Ks. Robert Adamek** — ur. 1869, wyśw. 1895, zm. 12 XI 1952 r.

Uciekł z Popielowa pod Opolem i od 1922 r. był proboszczem w Boronowie, w powiecie lublinieckim.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 59, 158.

2. **Ks. Emil Biernacki** — ur. 1873, wyśw. 1899, zm. 20 XI 1961 r.

Był proboszczem w Polskiej Cerekwi pod Koźlem od 1912 r. Przeszedł na teren polski do Rydułtów.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 76.

3. **Ks. Wilhelm Buchta** — ur. 1876, wyśw. 1902, zm. 30 III 1945 r.

Już w 1920 r. musiał opuścić Radoszowy Opolskie i przenieść się do Markłowic, pow. Wodzisław Śląski, gdzie był proboszczem. Niemiecki proboszcz musiał tę placówkę opuścić. Ks. Buchta skazany został wyrokiem sądu pruskiego na kilkumiesięczną twierdzę w Wistoujściu za obrazę cesarza Niemiec, Wilhelma II.

Akta personalne, AKDK; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77, 186.

4. **Ks. Ludwik Czardybon** — ur. 1879, wyśw. 1902, zm. 4 III 1926 r.

Uchodzić musiał z Wielkich Ziemnic i od 1922 r. był proboszczem w Nowym Bytomiu.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77.

5. **Ks. Antoni Danecki** — ur. 1876, wyśw. 1903, zm. 14 IX 1942 r.
Opuścić musiał Turze Opolskie, pow. Racibórz. Od 1923 r. był proboszczem w Bobrownikach Śląskich, później w Wilczy Górnej. Był członkiem „Kółka Polskiego”.
WDK 40 (1970), nr 8—9.
6. **Ks. Karol Długaj** — ur. 1888, wyśw. 1916, zm. 8 VI 1961 r.
Jako wikary przeniósł się z Mikulczyc na teren należący do Polski. Był wikarym w Jędrysku i Janowie, a od 1927 r. proboszczem w Boguszowicach.
F. Maroń, *Dzieje Pszowa*, 223, przyp. 148.
7. **Ks. Paweł Doleżyk (Doleżych)** — ur. 1884, wyśw. 1911, zm. 16 VI 1942 r.
Musiał opuścić Szurgast (Skorogoszcz) Opolski. Od 1928 r. był proboszczem w Kończycach pod Zabrzem, później w Bełku.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77, 83; WDK 40 (1970), nr 8—9.
8. **Ks. Ryszard (Hipolit) Drewniak** — ur. 1875, wyśw. 1901, zm. 15 V 1958 r.
Urodził się w Wójtowej Wsi pod Opolem. Jako zakonnik, salwatorianin, został w 1915 r. zaciągnięty do niemieckiego wojska jako sanitariusz i przydzielony do szpitala wojskowego w Gliwicach. Pozostał w Gliwicach i pracował w polskich towarzystwach oraz udzielał nauki języka polskiego. W czerwcu 1922 r. musiał z Gliwic — jak pisze — „przed terrorem Orgeszów” uchodzić do Ornontowic. Rok później został przyjęty do pracy w Administracji Apostoskiej i powołany na katechetę w Siemianowicach.
9. **Ks. Franciszek Florek** — ur. 1877, wyśw. 1910, zm. 20 X 1962 r.
Z Dębina pod Opolem przeniósł się na teren polski, a w 1924 r. objął parafię Pawonków.
10. **Ks. Jan Gajda** — ur. 1879, wyśw. 1904, zm. 25 VII 1947 r.
Opuścić musiał Wielkie Stanisze, pow. Strzelce Opolskie i od 1922 r. był proboszczem w parafii św. Jadwigi w Królewskiej Hucie (Chorzowie).
11. **Ks. Józef Grycman** — ur. 1887, wyśw. 1913, zm. 22 II 1948 r.
Przeniósł się z Roszowskiego Lasu (Zakrzów) do polskiej części i od 1923 r. był proboszczem w Bojszowach.
F. Maroń, *Dzieje Pszowa*, 222, przyp. 146.
12. **Ks. Jan Grzonka** — ur. 1881, wyśw. 1907, zm. 31 I 1966 r.
Musiał opuścić Zaborze i od 1922 r. był katechetą w Królewskiej Hucie (Chorzowie), później proboszczem w Nieboczowach i Golejowie.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77.
13. **Ks. Jakub Herman** — ur. 1886, wyśw. 1913, zm. 1 II 1956 r.
Opuścić musiał w 1922 r. Rozmierz pod Strzelcami Opolskimi, gdzie był wikarym, i rok później został proboszczem w Sadowie, w powiecie lublinieckim.
WDK 43 (1973), nr 10—12.

14. **Ks. Antoni Howaniec** — ur. 1857, wyśw. 1897, zm. 23 XI 1930 r.
Przeszedł na stronę polską z Kościelca pod Olesnem. Ze względu na podeszły wiek odszedł na emeryturę.
15. **Ks. Jan Janota** — ur. 1883, wyśw. 1908, zm. 15 VI 1968 r.
Przeniósł się z Königswusterhausen pod Berlinem na teren Polski; od 1923 r. objął placówkę w Wyrach.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77.
16. **Ks. Robert Josiński** — ur. 1888, wyśw. 1912, zm. 23 I 1945 r.
Pracował od 1919 r. w Arnswalde pod Berlinem. Po plebiscycie i podziale Śląska przeniósł się na teren Administracji Apostolskiej i został katechetą w Katowicach.
17. **Ks. Mikołaj Knosala** — ur. 1868, wyśw. 1892, zm. 10 I 1957 r.
Z Wielkiego Dobrzecia pod Opolem przeniósł się w 1922 r. do Pszowa.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77; F. Maroń, *Dzieje Pszowa*, 223, przyp. 149.
18. **Ks. Wojciech Kokot** — ur. 1874, wyśw. 1900, zm. 8 VIII 1941 r.
Przeniósł się na teren przyznany Polsce ze Sławikowa Opolskiego. Był aktywnym członkiem „Kółka Polskiego”. W 1921 r. pracował w Naczelnej Radzie Ludowej.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77n; WDK 40 (1970), nr 5—7.
19. **Ks. Jan Komraus** — ur. 1883, wyśw. 1912, zm. 22 IV 1950 r.
Przybył na ziemię polskie z Gorzowa nad Wartą. Od 1925 r. był proboszczem w Czerwionce.
20. **Ks. Piotr Kowolik** — ur. 1888, wyśw. 1915, zm. 26 X 1957 r.
W latach 1912—1913 należał we Wrocławiu do organizacji „Zet”. Później był jednym z pierwszych akcjonariuszy „Gońca Śląskiego”. Po Plebiscycie przyjechał z Ostrożnicy, pow. Koźle, i był proboszczem w Czuchowie, Kończycach i Żyglinie.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 109, passim.
21. **Ks. Jan Kulig** — ur. 1860, wyśw. 1886, zm. 13 III 1927 r.
Z Rzecic pod Koźlem przeniósł się w 1923 r. do Pstrążnej.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 181, 182.
22. **Ks. Józef Kulig (I)** — ur. 1874, wyśw. 1899, zm. 13 XI 1954 r.
Z parafii Scedrzyk przeszedł najpierw do Boguszowic, a później do Ruptawy.
23. **Ks. Ryszard Kulik** — ur. 1884, wyśw. 1907, zm. 29 VI 1942 r.
Już w 1920 r. przeniósł się z Soldin pod Berlinem do Suszca. W czasie II wojny światowej Gestapo zakazało mu pracy duszpasterskiej.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77, 79—80; WDK 40 (1970), nr 8—9.

24. **Ks. Józef Matula** — ur. 1875, wyśw. 1902, zm. 12 III 1956 r.
W 1921 r. uszedł z Komornik Opolskich do parafii Mokre Śląskie.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78, 82; WDK 43 (1973), nr 10—12.
25. **Ks. Augustyn Melc** — ur. 1885, wyśw. 1911, zm. 23 II 1979 r.
Z wikariatu w Bytomiu przeniósł się na ziemie należące do Polski. W 1926 r. objął parafię Woźniki Śląskie.
26. **Ks. Teodor Moc** — ur. 1884, wyśw. 1909, zm. 14 V 1954 r.
Urodził się w Warłowie Op. Pracował w wielu parafiach. Angażował się dość mocno w okresie plebiscytowym w pracę dla Polski i dlatego też w 1923 r. musiał Śląsk Opolski opuścić. Po przejściu na ziemie polskie został proboszczem w Syryni, a później w Strzybnicy.
WDK 24 (1954), nr 7—8.
27. **Ks. Wiktor Otręba** — ur. 1882, wyśw. 1908, zm. 24 IX 1948 r.
Z terenu Łużyc (Heuerswerda) przeniósł się na Śląsk i od 1923 r. objął parafię św. Piotra i Pawła w Świętochłowicach.
28. **Ks. Filip Pandel** — ur. 1886, wyśw. 1911, zm. 19 VIII 1959 r.
Z Olesna, gdzie był katechetą, przeniósł się w 1922 r. do parafii Radoszowy na stanowisko proboszcza.
29. **Ks. Ignacy Pawelke** — ur. 1875, wyśw. 1902, zm. 14 II 1943 r.
Z Kopienicy pod Gliwicami dostał się w 1923 r. do parafii Lyski.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78, 82.
30. **Ks. Paweł Pitach** — ur. 1860, wyśw. 1886, zm. 1924 r.
Od 1919 r. przez trzy lata pracował w Kurnicy, pow. Prudnik, skąd przeniósł się do Kochłowic.
31. **Ks. Franciszek Pogrzeba** — ur. 1873, wyśw. 1900, zm. 8 IX 1941 r.
Był aktywnym członkiem „Kółka Polskiego”, a w czasie Plebiscytu agitował za Polską i zachęcał do głosowania za Polską. Był delegatem Śląskim na Sejm Dzielnicowy w Poznaniu. Z Lugnian pod Opolem przeniósł się w 1923 r. do Przyszowic.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78—79, 82; E. Klein, *O polską władzę*, 25; WDK (1970), nr 5—7.
32. **Ks. Jan Pojda** — ur. 1890, wyśw. 1913, zm. 20 IX 1942 r. w Dachau.
Pochodził z Pyskowic. Z Opola, gdzie był wikarym i brał udział w organizowaniu manifestacji, 3 V 1920 r. przeniósł się na polską część Śląska i od 1925 r. był proboszczem w Książenicach.
WDK 40 (1970), nr 8—9.
33. **Ks. dr Stefan Siwec** — ur. 1863, wyśw. 1886, zm. 26 IV 1941 r.
Urodził się w Miasteczku Śląskim. Przeszedł z Raciborza, gdzie był kateche-

ta, na dyrektora gimnazjum do Rybnika.
WDK 40 (1970), nr 5—7.

34. **Ks. Paweł Staffa** — ur. 1885, wyśw. 1912, zm. 16 II 1929 r.
Przeszedł w 1920 r. z Pilchowic do Wilczy Górnej.

35. **Ks. Emil Śliwka** — ur. 1889, wyśw. 1915, zm. 20 I 1957 r.
Opuścił Brandenburg i przybył na teren należący do Polski. Najpierw był wikarym, a od 1929 r. objął parafię św. Józefa w Zgodzie.

36. **Ks. Stanisław Śmieja** — ur. 1889, wyśw. 1915, zm. 20 IX 1977 r.
Z wikariatu w Karbiu pod Bytomiem przeszedł na katecheturę w szkolnictwie na terenie Administracji Apostolskiej. W czasie II wojny światowej musiał z kraju uciekać. Po powrocie osiedlił się w Rybniku.

37. **Ks. Konstanty Twórz** — ur. 1874, wyśw. 1905, zm. 24 XI 1951 r.
Pochodził z Załęskiej Hałdy pod Katowicami. Pracował między innymi w Gorzowie Śląskim pod Olesnem, Przyszowicach, Bielszowicach i Wójtowej Wsi. W Administracji Apostolskiej pracował w Starych Tarnowicach. W piśmie znajdującym się w jego aktach personalnych pisze, że został „przez bandę orgeszów napadnięty i musiał pod groźbą zabicia opuścić parafię”.

38. **Ks. Robert Wallach** — ur. 1885, wyśw. 1911, zm. 16 V 1964 r.
Przeszedł z wikariatu w Imielnicy na polską część Śląska. Od 1927 r. był proboszczem w Lasowicach, później w Skrzyszowie.

39. **Ks. Antoni Wojciech** — ur. 1881, wyśw. 1908, zm. 25 V 1930 r.
Pochodził z Grzawy koło Pszczyny. W 1921 r. przeniósł się z Fyrlądu (Op.) do Żor.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim.

40. **Ks. Ludwik Wojciech** — ur. 1878, wyśw. 1913, zm. 3 VI 1931 r.
Urodził się również w Grzawie koło Pszczyny. Z Pasewalk, w Brandenburgii, przeniósł się w 1922 r. do Królewskiej Huty, do parafii św. Barbary.

41. **Ks. Wiktor Wojtek** — ur. 1893, wyśw. 1919, zm. 16 IX 1975 r.
Pochodził ze Starych Gliwic. Przybył z wikariatu w Szczecinie; pełnił obowiązki wikarego, a później osiadł jako proboszcz w Chełmie Wielkim.

Wszyscy wymienieni księża musieli opuścić swoje dotychczasowe placówki, gdyż czuli się do tego zmuszeni. Za ich działalność na rzecz Polski byli szykanowani przez władze niemieckie i mogli w każdej chwili zostać zamordowani przez bojówki niemieckie. Szczególnie odczuwali te wszystkie represje księża zaangażowani na terenie plebiscytowym. Ci kapłani, którzy pracowali w głębi Rzeszy, także poczuli się zagrożeni. Odnoszenie się do Polaków po I wojnie, chociaż mało życzliwe, nie było jednak wrogię, natomiast później na skutek ustabilizowania się władzy niemieckiej na tych terenach, pozostając tam, można było stracić życie. Kilku duchownych utraciło swoje stanowiska pracy tylko

dlatego, że ubyłoby wiernych, którzy powrócili do wolnej ojczyzny i nie było dla kogo pracować. Na polski Śląsk wrócili księża z terenów czasem bardzo odległych, jak na przykład ks. Klimek z Sulechowa, czy ks. Pojda z Koszalina.

IV. KAPELANI POWSTAŃCZY

Liczbę i nazwiska kapelanów trudno po 50 latach ustalić, ponieważ większość księży spełniała tę funkcję tylko ubocznie i przez krótki czas. Wypełniali te obowiązki ochotniczo, bez jakiegokolwiek przydziału i misji kanonicznej władz kościelnych, zarządzenia Wydziału Duszpasterskiego, utworzonego przez Naczelną Komendę Wojsk Polskich. Często byli to aktywni kapelani Wojska Polskiego, ale także bez pisemnego przydziału, gdyż Wojsko Polskie w powstaniu uczestniczyć oficjalnie nie mogło.

Znane są następujące nazwiska księży:

1. **Ks. Jan Brandys** — bliższe dane w rozdz. I.
2. **Ks. Karol Fabiś** — bliższe dane w rozdz. I.
3. **Ks. Kozicki** — M. Anusiewicz, *Kronika powstań śląskich*, 171.
4. **Ks. Emanuel Krzoska** — bliższe dane w rozdz. I.
5. **Ks. Franciszek Kupilas** — odprawiał Msze św. dla powstańców w razie potrzeby.
6. **Ks. mjr Franciszek Nowak** — pochodził z Poznania, szef Wydziału Duszpasterstwa. *Encyklopedia powstań śląskich*, 107, 620.
7. **Ks. Franciszek Palarczyk** — po powstaniu musiał uciekać do Polski, tj. poza granice Śląska, i tam był duszpasterzem uchodźców aż do ogłoszenia amnestii. Informacja uzyskana od ks. K. Skupina.
8. **Ks. dr Stanisław Rygielski** — z wojska austriackiego przeszedł jako kapelan do Wojska Polskiego, a w 1920 r. skierowany został do pracy plebiscytowej. Kapelan grupy „Południe”.
WDK 40 (1970), nr 5—7.
9. **Ks. Jan Szymała II**.
10. **Ks. Fryderyk Woźniak**, często wymieniany wraz z Karolem Woźniakiem.
11. **Ks. Henryk Woźniak**, brat Karola.
12. **Ks. Jan Wilhelm Woźniak** — zamieszkiwał on po plebiscycie w Warszawie i jeszcze w 1932 r. ubiegał się o przyjęcie do diecezji katowickiej.
AKDK VO 674 (32).
13. **Ks. kpt Karol Woźniak** — przyjechał na teren plebiscytowy z USA. Bohater spod Kędzierzyna. Zachowała się fotografia, która przedstawia czterech księży Woźniaków — braci: Fryderyka, Henryka, Jana Wilhelma i Karola. Wszyscy oni pełnili funkcje wojskowe, propagandowe i duszpasterskie w powstaniach śląskich.
J. Ludyga-Laskowski, *Zarys historii*, 244, 258, 267; M. Mielżyński, *Wspomnienia*, 104; W. Ryżewski, *Trzecie powstanie*, 208, 267, 269; *Encyklopedia powstań śląskich*, 615.

Wielu innych księży odprawiało nabożeństwa dla powstańców, Msze św. polowe oraz świadczyło normalne posługi duszpasterskie.

V. KSIĘŻA, KTÓRZY PÓŹNO PRZYŁĄCZYLI SIĘ DO RUCHU NARODOWEGO

Historycy tego okresu wyodrębniają osobną grupę, scharakteryzowanych w powyższym tytule księży. Kwalifikując określonych księży do tej grupy, trzeba wziąć pod uwagę ogólne położenie polityczne Śląska, a szczególnie należy uwzględnić specyficzną sytuację polityczną Polski i Europy. Chodzi tu o przebieg układów politycznych na terenie Królestwa Polskiego w latach 1914—1917, kiedy ścierały się różne orientacje polityczne, które prowadziły do podziałów wewnętrznych wśród uświadomionych warstw narodu.

I tak Roman Dmowski był przez długi czas przedstawicielem orientacji pro-rosyjskiej. Józef Haller tkwił w orientacji austro-węgierskiej, natomiast Józef Piłsudski uważał za cel pierwszoplanowy pokonanie Rosji — największego wroga Polski — dlatego na początku wojny walczył z legionami po stronie niemieckiej. Jednak po wybuchu rewolucji w Rosji i załamaniu się frontów, zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych, państw centralnych doszło w październiku i listopadzie 1918 r. do odrodzenia państwa polskiego.

Niemiecki, czyli pruski zaborca odznaczał się szczególną wrogością do wszystkiego, co polskie, podczas gdy na przykład w Galicji Polacy cieszyli się znacznie większą swobodą. Wykiełkowanie więc myśli o Polsce niepodległej i suwerennej wymagało na Śląsku, oderwanym przez 600 lat od Polski, odpowiedniego klimatu i dłuższego czasu aniżeli w Galicji czy Królestwie.

A oto nazwiska niektórych księży, którzy późno przyłączyli się do ruchu narodowego.

1. Ks. Jan Kapica — ur. 1866, wyśw. 1892, zm. 10 IX 1930 r.

Urodził się w Miedźnej. Ocenic jego postawę jest sprawą trudną. Silnie zaangażowany w partii „Centrum”, walczył o prawo do języka polskiego. Był pruskim legalistą. Gdy jednak ks. dr Kubina zawiązał w 1919 r. „Śląski Związek Akademicki” przy Polskim Komisariacie Plebiscytowym z sekcją teologiczną, ks. Kapica był przewodniczącym tej sekcji. Kazania i przemowy powitalne Wojska Polskiego świadczą, jakie zmiany wówczas się w nim dokonały (por. *Przemówienie delegata biskupiego*, *Goniec Śląski*, nr 119, z dnia 24/25 maja 1922 r.).

O fakcie jego silnego zaangażowania się w pracę plebiscytową po stronie polskiej, świadczy skarga Niemców do Komisji Międzysojuszniczej z dnia 1 VI 1920 r., gdzie na pierwszym miejscu, jako trudniący się zakazaną agitacją plebiscytową, wymieniony jest właśnie ks. Jan Kapica, obok Szramka, Jelity, Grunta, Puchera i Dwuceta. W pracy plebiscytowej brał czynny udział. Kilka razy musiał nawet uchodzić i ukrywać się na jakiś czas. Korfanty mianował go zastępcą kierownika plebiscytowego na powiat pszczyński.

Ks. Kapica zasłużył się dla polskości nawet w okresie przynależności do „Centrum”. Uważał bowiem, że drogą, którą wybrał, osiągnie więcej dla narodu polskiego. W przemówieniu wygłoszonym w 1922 r. do parafian — Niemców powiedział, że był i jest Polakiem. W propolskiej gazecie plebiscytowej wychodzącej w języku niemieckim „Oberschlesische Grenzzeitung” z dnia 22 V 1920 r. tak napisał o sobie: „Ich bin der Geburt nach ein Pole (...) Ich bin nicht nur der Geburt nach, sondern auch der Gesinnung nach ein Pole”. (Jestem z urodzenia Polakiem... Jestem nie tylko z urodzenia, ale także z przekonania Polakiem).

M. Orzechowski zarzuca ks. Kapicy, że w 1906 r. przeszedł do obozu polskiego i przyjął kandydaturę do Koła Polskiego w Berlinie, a 6 lat później z Koła wystąpił. Przytacza on również zarzut Rejencji pod adresem ks. Kapicy, iż zbyt często zmieniał swoje zapatrywania polityczne. Życiorys ks. Kapicy, autorstwa ks. dr Szramka, wydano w 1931 r. w Katowicach nakładem „Komitetu uczczenia pamięci ks. Infułata Kapicy”.

H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność*, 37; E. Szramek, *Ks. Jan Kapica*, 74; M. Orzechowski, *Narodowa demokracja*, 279; Gość Niedzielny (1930), nr 38; (1941), nr 40; J. Kapica, *Kazania, mowy, odezwy*.

2. **Ks. Wiktor Loss** — ur. 1855, wyśw. 1886, zm. 18 XII 1932 r.

Urodził się w Otmęcie na Opolszczyźnie. Studiował we Wrocławiu slawistykę, należał do współzałożycieli Akademickiego Towarzystwa Górnośląskiego. Od 1877 r. współpracował z „Katolikiem”. Był redaktorem „Kuriera Górnośląskiego” i „Gazety Katolickiej”, gazet centrowych. Zaslugi jego w obrębie języka polskiego są bezsporne, ale sięgają przeważnie lat dawniejszych. Trudno ustalić, czy z powodu wieku mógł bezpośrednio współpracować z działaczami w czasie akcji plebiscytowej. Należy jednak przypuszczać, że w okresie Plebiscytu przechodził poważne przemiany swoich zapatrywań politycznych, podobnie jak ks. Kapica. Od 1899 r. był ks. Loss proboszczem w Pawłowicach. Członek Towarzystwa Górnośląskiego.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim; M. Tobiasz, *Wojciech Korfanty*; E. Szramek, *Ks. Wiktor Loss*.

3. **Ks. Tomasz Reginek** — ur. 1887, wyśw. 1914, zm. 27 I 1974 r.

Pochodził z Dobrzenia Wielkiego, pow. Opole. Od 1916 r. był wikarym w Mikulczycach. Na początku akcji plebiscytowej był tzw. „separatystą”. Napisał broszurę *Die oberschlesische Frage* (1920), w której zajmuje stanowisko: Śląsk dla Ślązaków. Zieliński twierdzi, iż ks. Reginek należał do „Centrum”. Niektórzy historycy usprawiedliwiają ks. Reginka, podając, iż nie propagował on autonomii Śląska zupełnie samodzielnej, ale w ramach państwowości polskiej. Inni twierdzą, że w czasie akcji plebiscytowej zbyt późno nawiązał łączność z Polskim Komisariatem Plebiscytowym. Zorganizował w Komisariacie, i później w Urzędzie Wojewódzkim, Wydział Opieki Społecznej. Był radcą wojewódzkim oraz posłem na Sejm. Od 1923 r. był proboszczem w Rybniku. W czasie II wojny światowej musiał uciekać na Zachód. Pracował w duszpasterstwie Polaków na Bliskim Wschodzie, później przebywał w USA. Zmarł w Oleśnie. W 1952 r. wydał w Stanach Zjednoczonych *Pamiętniki proboszcza śląskiego*, które są właściwie jego autobiografią.

VI. KSIEŻA — POLACY NIE ANGAŻUJĄCY SIĘ AKTYWNIE W AKCJĘ PLEBISCYTOWĄ

1. **Ks. Karol Arndt** — ur. 1875, wyśw. 1903, zm. 6 III 1951 r.

Był proboszczem od 1913 r. w Wielkich Lasowicach, pow. Olesno; zaraz po Plebiscycie przeniósł się na teren polski do Rogowa, gdzie w 1926 r. przeszedł na emeryturę. Konfratrzy uważali, że w ostatnich latach swego życia skłaniał

się ku niemieckiej opcji narodowej. Ks. Arndt miał poważne zasługi dla sprawy polskiej w okresie Plebiscytu i powstań.

H. Wołna, *Z dziejów duchowieństwa*, 102—103.

2. **Ks. Józef Gawlina** — ur. 1892, wyśw. 1921, zm. 21 IX 1964 r.

Pochodził ze Strzybnika, z polskiej rodziny pielęgnującej śląskie tradycje. W gimnazjum rybnickim był przewodniczącym tajnego kółka polskiego. Trudno powiedzieć, czy brał udział w akcji plebiscytowej, gdyż w tym okresie przygotowywał się do święceń kapłańskich we Wrocławiu. Otrzymał je w czerwcu 1921 r. Później został duszpasterzem Polaków we Wrocławiu, a po przejściu na teren polski redaktorem „Gościa Niedzielnego”. Jakiś czas był proboszczem parafii św. Barbary w Królewskiej Hucie (Chorzów Miasto), powołano go na kierownika Katolickiej Agencji Prasowej w Warszawie. Następnie został biskupem polowym Wojska Polskiego w Warszawie, a w czasie wojny — na Zachodzie. Zmarł w Rzymie i pochowany został na cmentarzu polskim Monte Cassino.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 138; J. Sossalla, *Kościół św. Marcina*, 148.

3. **Ks. Jan Kozielek (Kozellek)** — ur. 1873, wyśw. 1898, zm. 20 XI 1938 r.

Urodził się w Baborowie na Opolszczyźnie. Od 1911 do 1924 r. był proboszczem w Łące. Czynny uczestnik ruchu wszechślawiańskiego. Należał również do Towarzystwa Akademików Górnośląskich.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 60, 62, 64, 186, 188; WDK 13 (1938), nr 12.

4. **Ks. Karol La Rose (Larose)** — ur. 1859, wyśw. 1885, zm. 16 XII 1929 r.

Należał do tajnej organizacji „Zet”. Był przez długie lata (1890—1929) proboszczem w Pielgrzymowicach. Sąd w Raciborzu skazał go na 2 miesiące więzienia za to, że w kazaniu broniąc mowy polskiej powiedział: „Młodzież dziczeje, gdyż nauka religii udzielana jest w języku niemieckim, a nie ojczystym”.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 98—99; K. La Rose, *Wspomnienia berlińskie*, 31—38; M. Tobiasz, *Wojciech Korfanty*, 179,

5. **Ks. Franciszek Miczek** — ur. 1863, wyśw. 1890, zm. 18 X 1934 r.

Od 1899 r. był proboszczem w Warszowicach. W 1891 r. założył Związek Alojzjanów i organizował polskie przedstawienia teatrów amatorskich, czego jednak Rejencja po pewnym czasie zabroniła. Utrzymywał kontakty z polskimi akademikami.

E. Szramek, *Ks. Franciszek Miczek*; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 67; WDK 9 (1934), nr 11.

6. **Ks. Piotr Pawełczyk** — ur. 1886, wyśw. 1914, zm. 28 II 1939 r.

Pochodził z Kamienia pod Olesnem. Był zakonnikiem, ale pozostając po Plebiscycie na terenie Śląska należącego do Polski, wniósł o sekularyzację. Działacz plebiscytowy.

E. Wichura-Zajdel, *Z dziejów duchowieństwa*.

7. **Ks. Adolf Pojda** — ur. 1881, wyśw. 1907, zm. w maju lub w czerwcu 1942 r. w Dachau.

Był od 1917 r. proboszczem w Słupsku na Pomorzu, gdzie nazywano go „duszą życia polskiego w Koszalińskim”. Trudno ocenić jego udział w akcji plebiscytowej, gdyż przeniósł się na Śląsk dopiero w 1926 r. i został proboszczem w Leszczynach.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 8, 149, 194.

8. **Ks. Franciszek Schnalke** — ur. 1873, wyśw. 1898, zm. 21 IX 1944 r.

Urodził się w Raciborzu. Od 1911 r. był proboszczem w Wodzisławiu i aczkolwiek pochodził z rodziny niemieckiej, podkreślał iż w młodości pokochał właśnie Polskę i od Plebiscytu popierał wszystko, co polskie. Odznaczony był Srebrnym Krzyżem Zasługi.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78; WDK 41 (1971), nr 1—3.

9. **Ks. dr Stanisław Wilczewski** — ur. 1886, wyśw. 1909, zm. 12 VI 1980 r.

Od 1917 r. był wikarym we Wrocławiu. Czując się Polakiem, przeniósł się na teren należący do Polski i w Katowicach zaczął pracować jako specjalista fonetyki.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 114, 83.

Przytoczone w tym rozdziale nazwiska księży stanowią tylko ilustrację zjawiska występującego często na Śląsku.

VII. ZAKONNICY I KSIĘŻA Z OBCYCH DIECEZJI, CZYNNI W AKCJI PLEBISCYTOWEJ

Większość nazwisk przytaczamy według doniesienia skierowanego przez księży niemieckich do kurii wrocławskiej. W doniesieniu figurują następujące nazwiska:

1. **Ks. Anton** — jezuita.
2. **Ks. Bilritzki** — nazwisko prawdopodobnie zniekształcone.
3. **Ks. Piotr Bujara** — Piekary. Wyliczony między aktywnymi.
4. **Ks. Cymalla**. Prawdopodobnie — Jan Szymała (II), werbista, późniejszy kapelan wojskowy.
5. **Ks. Czaplewski** — Lwów.
6. **Ks. Dziadzia**, USA.
7. **Ks. Faustman** — z diecezji poznańskiej.
8. **Ks. Górny** — *Kreuzherr* (czyli miechowita?).
9. **Ks. Karch**, USA.
10. **Ks. Emanuel Krzoska** — Lwów. Wyliczony między aktywnymi.
11. **Ks. Antoni Kuczera** — Kongregacja św. Rodziny.
12. **Ks. Ligendza** — prawdopodobnie Ligenza z diecezji wrocławskiej. Był prezesem Towarzystwa Oświaty w Bytomiu i pracownikiem Polskiego Komisariatu Plebiscytowego.
13. **Ks. Łukaszkiewicz** — Lwów.
14. **Ks. Józef Matloch**, salwatorianin. Wyliczony między aktywnymi.
15. **Ks. Wojciech Migdalski**, USA. Przemawiał na wiecach. Bliższe informacje J. Bańka, *Dekret ks. kard. Bertrama*.

16. **Ks. Nowok** z Poznania. Chodzi prawdopodobnie o Jana Nowoka, wówczas studenta teologii we Wrocławiu. Może to być również ks. mjr Franciszek Nowak bądź ks. Edmund Nowak z Krakowa.
17. **Ks. dr Józef Opielka (Opiółka)**, ur. 1887 w Piekarach Śl., wyśw. 1910, zm. 19 I 1931 r., salezjanin. Należał do duchowieństwa diecezji siedleckiej (podlaskiej). W odpowiedzi na hasła propagowane przez ks. dra Nieborowskiego (Niemca), napisał broszurę *Górny Śląsk, Polska i katolicyzm*, Mikołów 1920. Po Plebiscycie jakiś czas pozostawał na terenie diecezji katowickiej, a w 1928 r. osiadł w niej na stałe. Zmarł w Strumieniu.
18. **Ks. Pawełek** — oblat.
19. **Ks. Porembski** — pozostał dalej w diecezji katowickiej. Wymieniony wśród aktywnych.
20. **Ks. Sikora** — salezjanin.
21. **Ks. Trzoska**, USA.
22. **Ks. Teodor Walenta** — salezjanin, późniejszy wikary w Rybniku i proboszcz w Wilczy Górnej i Gorzycach.
23. **Ks. Henryk Woźniak**, USA — patrz rozdział: Kapelani powstańczy.
24. **Ks. Karol Woźniak**, USA — patrz rozdział: Kapelani powstańczy.
25. **Ks. Wilhelm Woźniak**, USA — patrz rozdział: Kapelani powstańczy.
26. **Ks. Andrzej Wronka** z Poznania. Subdiakon. Jako kleryk pracował na terenie powiatu Wielkie Strzelce. Później został biskupem sufraganiem we Wrocławiu.
27. **Ks. Zawadzki**, USA.
28. **Ks. Zdechlik**, Bułgaria.

Księża odnotowani pod numerami: 6, 9, 11, 16, 19, 20, 27 przeszli do pracy w Administracji Apostolskiej, a później do diecezji katowickiej.

W innych pismach i doniesieniach strona niemiecka podała jeszcze następujące nazwiska:

29. **Ks. Nikodem Cieszyński**, Poznań.
30. **Ks. dr Iwanicki**, Środa Wlkp.
31. **Ks. prof. Marcin Kaletta**, Lwów.
32. **Ks. bp Wilhelm Kloske**. Od 1911 r. biskup sufragan gnieźnieński. Agitował za Polską w powiecie kozielskim, skąd pochodził. Zmarł w Gnieźnie w 1924 r.
- F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 203, passim; J. Bańka, *Dekret ks. kard. Adolfa Bertrama*, 298.
33. **Ks. Antoni Ludwiczak** z archidiecezji gnieźnieńskiej.
34. **Ks. Edmund Nowak**, Kraków. Działał w powiecie kozielskim.

Poza wyżej wymienionymi, nie należeli w czasie Plebiscytu do tutejszego duchowieństwa także następujący księża, których można określić jako obcych:

35. **Ks. Oraczewski** — wówczas ogólnie znany wykładowca.
36. **Ks. Jan Rzymelka** CM, Kraków. Bardzo wiele czynił dla powstańców i sprawy plebiscytowej.
37. **Ks. Skonieczny**, Krotoszyn.
38. **Ks. Walenty Dymek**. Członek Komitetu Pomocy dla Górnego Śląska w Poznaniu. Późniejszy biskup sufragan poznański.
39. **Ks. Grelewski** z Lublina. Członek Komitetu Pomocy (jw.).
- R. Bender, *Echo powstań śląskich*, 109.

40. **Ks. płk Kozicki.** Brak bliższych danych.

K. Jońca, *Powstańcy śląscy*, 406, 412.

41. **Ks. Juliusz Kwapuliński** — ur. 1883 r. w Lipinach Śląskich. W okresie Plebiscytu należał do diecezji wrocławskiej, z której został urlopowany na Śląsk, aby „spełnić obowiązek obywatelski”. Po kilku latach przeniósł się do diecezji katowickiej. Zmarł 24 IX 1961 r.

Akta personalne, AKDK.

42. **Ks. A. Ludwiczak.** Członek Komitetu Pomocy (jw.). Znany kapłan poznański.

43. **Ks. Roch Margosz** — ur. 1871, wyśw. 1905, zm. 10 V 1950 r.

Urodził się w Chrumszczycach, a wyświęcony został dla jednej z diecezji w Kanadzie, gdzie też później pracował. W 1920 r. wrócił do Chrumszczyc, a gdy wybuchło III powstanie, musiał uciekać aż do Szopienic, gdzie pracował w biurze duszpasterstwa powstańców.

Akta personalne, AKDK.

44. **Ks. Konstanty Pielka** — ur. 1886 r. w Miasteczku Śląskim.

Święcenia otrzymał w 1916 r. we Fryburgu Szwajcarskim. Wyświęcony był dla diecezji bukaresztańskiej. W okresie Plebiscytu ks. Pielka powrócił na Śląsk i w jednym ze swoich pism podaje, że „byłby padł ofiarą Grenzschtzu, gdyby nie był ratował się ucieczką”. Pracował w różnych miejscach Śląska Opolskiego i w kilku parafiach diecezji katowickiej, po wojnie na terenie Śląska Opolskiego.

Z diecezji gnieźnieńsko-poznańskiej przyjeżdżało agitować za Polską około 20 księży, a wszystkich obcych księży (poza diecezjalnych) szacuje się na 50 — 60.

M. Lewek, *Udział duchowieństwa śląskiego*.

VIII. KSIĘŻA POZOSTALI W GRANICACH RZESZY NIEMIECKIEJ

To zestawienie podaje nazwiska tych księży, którzy pragnęli dalej duszpasterzować w parafiach, gdzie wierni byli w większości Polakami i dlatego mimo grożących im niebezpieczeństw pozostali na terenach przyznanych Rzeszy Niemieckiej. Nazwiska ich wymieniam alfabetycznie, a nie według zasług i dokonań. Być może, niektórych przeoczyłem, bo pracujących z oddaniem mogło być, szacunkowo licząc, więcej.

1. **Ks. dr Jan Chrzęszcz** — ur. 1857, wyśw. 1881.

Pochodził z Miłonowa, pow. Prudnik. Był nauczycielem religii w Gliwicach, a od 1890 r. proboszczem w Pyskowicach. Pisywał artykuły w języku polskim, szczególnie do „Katolika”, oraz wydawał polskie podręczniki do nauki religii. Nie podpisał protestu do kardynała Bertrama. Posiadał liczne zasługi w krzewieniu polskości na Śląsku. Jeszcze w 1928 r. był proboszczem w Pyskowicach.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim.

2. **Ks. Alfred Drzyzga** — ur. 1874, wyśw. 1898.

Od 1905 r. był proboszczem w Szombierkach. Często prowadził polskie piel-

grzymki. W kartotece opolskiego Gestapo określony jest jako „polnisch gesinnter Pfarrer” (proboszcz polskich przekonań).

R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 90.

3. **Ks. Józef Gregor** — ur. 1857, wyśw. 1882, zm. 6 IV 1926 r.

Urodził się w Witosławicach na Opolszczyźnie. Jako student napisał hymn pod tytułem „Długo Śląsk nasz ukochany”. Był proboszczem w Tworoku, a także członkiem Towarzystwa Górnośląskiego, założonego przez dra Rostka oraz autorem kilku wartościowych prac językowych. Uzasadniał prawa Polaków górnośląskich do własnego języka w szkole i w życiu publicznym.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim; M. Tobiasz, *Pionierzy odrodzenia narodowego*; F. Hawranek, *Powstania śląskie i plebiscyt*, 128, 130; P. Pater, *Centrum a ruch polski na Górnym Śląsku*, 95.

4. **Ks. Henryk Grzondziel** — zm. 24 V 1968 r.

W latach 1959—1968 był biskupem sufraganiem w Opolu. Starał się, aby język polski wprowadzono w Seminarium Duchownym we Wrocławiu.

A. Zawisza, *Studenci Polacy*.

5. **Ks. Józef Herdzin** — ur. 1885, wyśw. 1912.

Był proboszczem w Roszowicach. „Sympatyzuje z tym, co polskie” — napisano w kartotece opolskiego Gestapo.

R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 92.

6. **Ks. Stanisław Hytrek** — ur. 1883, wyśw. 1909.

Od 1918 r. był wikarym w Bytomiu, zaś w 1922 r. został proboszczem w Wielkich Stanisławicach, pow. Strzelce Opolskie. Starsi księża uważali go za Polaka.

7. **Ks. Józef Jagło** — ur. 1872, wyśw. 1897.

Urodził się w Boguszycach. Był przez długie lata proboszczem w Gliwicach. F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim.

8. **Ks. Paweł Janik** — ur. 1888, wyśw. 1914.

W 1919 r. objął wikariat w Sławęcicach, a w 1920 r. powołano go do Raciborza, do parafii św. Mikołaja, i już na Śląsku Opolskim pozostał.

P. Dubiel, *Spojrzenie w przeszłość*, passim.

9. **Ks. Karol Jasik (Jaschik)** — ur. 1881, wyśw. 1906.

Od 1911 r. był proboszczem w Tworoku. Burmistrz Lublińca, były komisarz plebiscytowy na powiat gliwicki, w zaświadczeniu wysłanym do kurii biskupiej w Katowicach dnia 11 III 1924 r. takie daje mu świadectwo: „Podczas plebiscytu stało się probostwo w Tworoku domem otwartym nie tylko dla księży polskich nam pomagających, ale i dla mnie, i pomocników świeckich, a ks. Jasik publicznie swą polskość dokumentował”. W kartotece Gestapo w Opolu znajduje się notatka, że ks. Jasik starał się o rozpowszechnianie i kolportaż polskich gazet.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 77, 80, 83; AKDK. Dział: Obcy księża.

10. **Ks. Paweł Kalus** — ur. 1889, wyśw. 1914.

Od 1924 r. był proboszczem w Kamieńcu pod Gliwicami. W kartotece Gestapo opolskiego tak go określono: „Jest gorliwym orędownikiem spraw polskiej mniejszości oraz zdecydowanym wrogiem Ruchu (narodowo-socjalistycznego — przyp. autora) i państwa. Duchowny popiera polskie nabożeństwa”.

R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 136.

11. **Ks. Jan Knopp** — ur. 1877, wyśw. 1903.

Od 1911 r. był proboszczem parafii Walce, pow. Prudnik. W kartotece Gestapo napisano o nim, że jest „durchaus polnisch gesinnt (...) Messen überwiegend polnisch” (na wskroś polskiego ducha, msze odprawia przeważnie po polsku — tj. z polskim śpiewem — przyp. autora).

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim.

12. **Ks. Czesław Klimas** — ur. 1865, wyśw. 1890, zm. 1937 r.

Od 1895 r. był proboszczem w Tarnowie pod Opolem. W latach 1926—1930 był przewodniczącym Związku Polaków w Niemczech.

H. Wolna, *Z dziejów duchowieństwa*, 44.

13. **Ks. dr Antoni Korczok** — ur. 1891, wyśw. 1914, zm. 5 II 1941 r. w Dachau.

Od 1918 r. był wikarym w Gliwicach i tam też aktywnie uczestniczył w działalności narodowopolskiej, współpracując z organizacjami politycznymi i kulturalno-oświatowymi. Był represjonowany przez bojówki niemieckie. Później zostaje proboszczem w Sośnicy koło Gliwic, gdzie często u niego bywałem.

14. **Ks. Karol Koziółek** — ur. 1856, wyśw. 1883, zm. 1938 r.

Był proboszczem w Grabinie, pow. Prudnik. Przewodniczący I Dzielnicy Związku Polaków w Niemczech. Władysław Borth w książce *Naczelna Rada Ludowa* zalicza go do najwybitniejszych działaczy Chrześcijańskiego Zjednoczenia Ludowego.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 35, 38, 40, 152, 176, 183; F. Hawranek, *Powstania śląskie i plebiscyt*, 109; H. Wolna, *Z dziejów duchowieństwa*, 38.

15. **Ks. Jan Lebok** — ur. 1872, wyśw. 1899.

Od 1904 r. pracował w Mikulczycach, później był proboszczem w Chrzastkowie, pow. Opole. F. Szymiczek podaje dwukrotnie to nazwisko, ale jako Jan Lebok, natomiast wrocławskie „Schematyzmy” podają zawsze Lebok. W kartotece opolskiego Gestapo napisano: „polnisch gesinnt (...) Gottesdienst nur polnisch” (jest polskiego ducha... nabożeństwa tylko ze śpiewem polskim).

R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 118.

16. **Ks. dr Paweł Łukaszyk** — ur. 1878, wyśw. 1903.

Pracował w kurii arcybiskupiej we Wrocławiu i tam pozostał. Mimo że po II wojnie światowej osiedlił się w NRD, jego starsi koledzy — kapłani uważali go zawsze za Polaka.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78, 79, 172; A. Zawisza, *Studenci Polacy*, 146.

17. **Ks. Emanuel Malejka** — ur. 1891, wyśw. 1915, zm. 24 I 1969 r.

Przez długie lata był proboszczem w Łabędach. W kartotece Gestapo znajduje się notatka, iż nie powiększa liczby nabożeństwa w języku niemieckim.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 194; R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 138.

18. **Ks. Jan Melz** — ur. 1884, wyśw. 1910.

Pracował od r. 1921 w Starym Koźlu i Kietczynie, skąd został wydany przez Gestapo. Pisywał w „Nowinach Codziennych”, a także czynnie pracował w Związku Polaków w Niemczech. W czasie II wojny przebywał w obozie Buchenwald. W kartotece Gestapo napisano o nim krótko: „Polnisch gesinnt”

R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 91.

19. **Ks. Jan Netter** — ur. 1873, wyśw. 1901.

Od r. 1917 był proboszczem w Bierawie pod Koźlem, później od 1924 r. duszpasterzował w Diećmarowie. W kartotekach Gestapo są takie zdania: „Netter ist polnisch gesinnt” (Netter jest polskich przekonań), „Netter ist ein verbissener Pole” (Netter jest zawziętym Polakiem).

R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 102; F. Maroń, *Dzieje Pszowa*, 222, przyp. 143; P. Reiner, *Kler katolicki na Górnym Śląsku*, 89.

20. **Ks. Józef Patas** — ur. 1870, wyśw. 1898.

Był długoletnim proboszczem w Makowie Raciborskim. Był jako Polak i działacz plebiscytowy ogólnie znany. Świadczy o tym i pismo, jakie skierował w obronie ks. Brody do Seminarium Duchownego w Poznaniu. W liście z 6 V 1924 r. do Kurii w Katowicach ks. Patas informuje, że przed głosowaniem wybito mu na probostwie szyby, a 6 V 1921 r. dokonano napadu. Uprowadzony o tym zamiarze, uciekł do Czechosłowacji. Później władze niemieckie aresztowały go i internowały w klasztorze Bonifratów we Wrocławiu przez cały miesiąc.

Akta personalne AKDK.

21. **Ks. Gotfryd Pilawa** — ur. 1877, wyśw. 1903.

Od 1909 r. był proboszczem w Bierzdanach. W kartotece opolskiego Gestapo zakwalifikowano go jako członka polskiej mniejszości.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78; R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 115.

22. **Ks. Marian Przechowski** — ur. 1890, wyśw. 1915.

Był proboszczem w Browińcu pod Prudnikiem. Kartoteka Gestapo podaje, że ogromnie popiera mowę polską i uświadamia w tym kierunku młodzież.

R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 108.

23. **Ks. Teofil Szweda** — ur. 1880, wyśw. 1905.

Proboszcz w Zdziechowicach pod Olesnem (od 1925 r.). Określony w kartotece Gestapo: „polnisch gesinnt”, czyli Polak.

24. **Ks. Augustyn Strzybny** — ur. 1876, wyśw. 1901.

Od 1920 r. był proboszczem w Modzurowie pod Koźlem, gdzie go zamordo-

wano. Patrz: Księża zamordowani przez bojówki niemieckie
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, passim.

25. **Ks. Karol Urban** — ur. 1875, wyśw. 1907.

Od r. 1914 był proboszczem w Janowicach pod Raciborzem. Kartoteka Gestapo określa go jako „polnisch gesinnt” oraz „war 1921 wegen polnischer Agitation in Schutzhaft genommen” (Jest polskich przekonań. W r. 1921 był więziony za agitację polską).

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78; R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 126.

26. **Ks. Antoni Winkler** — ur. 1875, wyśw. 1901.

Od 1907 r. był proboszczem w Brzezince pod Gliwicami. Kartoteka Gestapo zawiera następującą charakterystykę ks. Winklera: „Ks. Winkler w czasie plebiscytu był przekonany niemieckich. W ostatnich latach Winkler nienawidził wszystkiego, co niemieckie. Odmawia zasadniczo odprawiania niemieckich nabożeństw”.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 78; R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 136.

27. **Ks. Antoni Wodarz** — ur. 1879, wyśw. 1905, zm. kwiecień 1975 r.

Od 1916 r. przez blisko 60 lat był proboszczem w Pawłowie pod Raciborzem. W kartotece opolskiego Gestapo czytamy: „Ks. Wodarz agituje za polskimi pismami i gazetami”.

R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 3, 109.

28. **Ks. Karol Wojciechowski**

Był proboszczem w Reńskiej Wsi, pow. Koźle. Kartoteka Gestapo zawiera notatkę, iż ks. Wojciechowski stale popiera polski element.

R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 95.

Jeśli dane z tego rozdziału porówna się z zapisami ujawnionymi, a znajdującymi się w kartotekach opolskiego Gestapo, wówczas czytelnik spostrzeże, że księży Polaków pozostałych na Śląsku Opolskim było o wiele więcej, niż tutaj wymienilem. Świadczy o tym odnotowany w tych kartotekach fakt, iż w bardzo wielu parafiach utrzymywano przewagę polskich nabożeństw, przede wszystkim zamawianych przez ludność, nad nabożeństwami odprawianymi w języku niemieckim, aż do oficjalnego i odgórnego zlikwidowania polskich nabożeństw z chwilą wybuchu II wojny światowej.

Kartoteki, niestety, niejednokrotnie nie podają nazwisk księży, a tylko informują ogólnie, że proboszcz sprzyja mowie polskiej, nabożeństwom polskim itp. Podkreślono nawet fakt, że mimo nacisku zarządu kościelnego, proboszcz nie ulega namowom ani żądaniom reprezentacji parafii, np. ks. Piechotta. (R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 106).

Natomiast zupełnie inaczej sprawy te wyglądały, jeżeli chodzi o wyznanie ewangelicko-protestanckie. Ponieważ kartoteki niemieckie podają o wiele więcej nazwisk, przypuszczać należy, że chodzi w wielu wypadkach o księży młodszych, którzy w okresie plebiscytu nie mogli jeszcze pracować dla Polski,

ale widocznie polskość wynieśli z domu rodzinnego i stąd zapewne wielkie ich poparcie dla mowy polskiej i nabożeństw odprawianych w tym języku.

Niektórzy księża przytoczeni z kartotek Gestapo przenieśli się po podziale Górnego Śląska z terenu przyznanego Polsce na teren pozostały przy Rzeszy Niemieckiej.

Ks. Hubert Gliwa od 1919 r. był wikarym w Pszczynie, później proboszczem w Sierotach pod Gliwicami. Gestapo odnotowało, iż za czasów ks. Gliwy nie mnożyły się nabożeństwa odprawiane w języku niemieckim, lecz pieśni śpiewano w czasie Mszy po polsku.

Ciekawy jest fakt stwierdzony przez Gestapo, że nawet księża absolutnie niemieckich przekonań nie chcieli likwidować nabożeństw odprawianych po polsku. Jako przykład podają ks. Żołondka z Pisarzowic, pow. Prudnik (*Polacy i sprawy polskie*, t. 1, 111). Prawdopodobnie jest to ks. Józef Żołądek, który w czasie Plebiscytu był wikarym w Wysokiej pod Olesnem.

Trudno nie wspomnieć w tym miejscu o ks. Józefie Madeju, kapłanie z terenu Śląska Opolskiego. Urodzony w 1907 r., wyświęcony został w 1933 r. i wprawdzie nie działał w okresie plebiscytowym, jednak dla polskość na tych ziemiach wiele uczynił. Pewnego styczniowego dnia w 1939 r. zjawił się w kancelarii kurii diecezjalnej w Katowicach, prosząc o przyjęcie i przydzielenie jakiejś posady. Teren Rzeszy musiał potajemnie opuścić, gdyż groziło mu aresztowanie przez Gestapo i zesłanie do obozu za działalność prowadzoną na rzecz Polski. Chociaż uczęszczał do szkół niemieckich, władał doskonale językiem polskim. Pochodził z Bytomia — Rozbarku, a wyświęcony został we Wrocławiu. Był wikarym u św. Andrzeja w Zabrze, a później w Maciejowie koło Zabrze. Kartoteka opolskiego Gestapo wymienia go dwukrotnie: raz jako wikarego z Zabrze, że jest Polakiem (*polnisch gessint*), że wysiedlony z Górnego Śląska uciekł do Polski, a w drugim miejscu podaje, że jest „prezesem polskich związków kościelnych” i że „cała rodzina przynależy do mniejszości polskiej”. O jego ojcu zamieszkałym w Rozbarku napisano tamże, iż jest „fanatycznym Polakiem i niebezpiecznym agitorem” (*Polacy i sprawy polskie*, t. 2, 163).

Ks. Madeja przybywszy na Śląsk polski, osiedlił się w Piekarach i już po kilku miesiącach otrzymał obywatelstwo polskie. Gdy wybuchła II wojna światowa uciekać musiał na Zachód, gdzie został kapłanem Wojska Polskiego. Jako kapłan dostał się pod zmienionym nazwiskiem do Oflagu XVII a.

Po wojnie zajmował się duszpasterstwem Polaków we Francji, a od 1948 r. w Anglii. Ostatnio pracował w Great Missenden (Buckinghamshire). Tam też zmarł 3 II 1971 r. O jego wydaleniu przez Gestapo z Maciejowic donosiła „Polonia” w numerze z 10 I 1939 r.

Akta personalne AKDK.

IX. DUCHOWIEŃSTWO ŚLĄSKIE A POCZĄTKI POLSKIEGO SZKOLNICTWA ŚREDNIEGO

Wobec braku wykwalifikowanych kadr nauczycielskich w szkołach średnich natychmiast po Plebiscycie przystąpiło duchowieństwo wspólnie z władzami do organizowania szkolnictwa średniego na terenach, które przypadły Polsce. Kadry nauczycielskie dla szkół podstawowych zorganizowano stosunkowo łatwo. Ściągnięto bowiem setki nauczycieli z terenów Małopolski (Nowy Sącz

i okolice). Także Polski Komisariat Plebiscytowy organizował kursy dla nauczycieli w Bytomiu. Bardzo však brakowało nauczycieli dla młodzieży w wieku gimnazjalnym. Dotychczasowi nauczyciele w szkołach średnich, z wyjątkiem kilku osób, byli Niemcami i albo teren Polski opuścili, albo też przeszli do nauczania w niemieckich uczelniach, których dalsze istnienie było zagwarantowane umowami międzynarodowymi, a szczególnie Konwencją Genewską. Wobec chwilowego braku fachowców, w porozumieniu z Wydziałem Oświecenia, przystąpili do pracy pedagogicznej następujący księża:

1. **Ks. Piotr Bujara** — był dyrektorem żeńskiego gimnazjum w Chorzowie, później w Tarnowskich Górach.

2. **Ks. dr Józef Jelito** — był dyrektorem liceum i szkoły realnej w Siemianowicach.

3. **Ks. Augustyn Koźlik** — był w latach 1923/24 dyrektorem państwowego gimnazjum w Katowicach, przy ulicy Mickiewicza.

4. **Ks. Michał Lewek** — po pracy w Polskim Komisariacie Plebiscytowym pomagał przy organizowaniu Wydziału Oświecenia Województwa Śląskiego.

5. **Ks. Józef Niedziela** — był referentem wojewódzkim w dziale oświaty pozaszkolnej.

6. **Ks. dr Aleksy Siara** — Komisariat Plebiscytowy mianował go kierownikiem Seminarium Nauczycielskiego w Bytomiu, gdzie prowadził kursy dla przyszłych pedagogów. Później został dyrektorem państwowego gimnazjum w Tarnowskich Górach.

7. **Ks. Wiktor Siwek** — był dyrektorem liceum w Szopienicach.

8. **Ks. dr Stefan Siwiec** — był dyrektorem państwowego gimnazjum w Rybniku. W pracę wprowadził go ks. Józef Okrent, który będąc wikarym w Rybniku, równocześnie organizował na tym terenie początki szkolnictwa średniego.

S. Wilczek, *Księga pamiątkowa 50-lecia Liceum Ogólnokształcącego*.

9. **Ks. Stefan Sz wajnoch** — organizował i był jakiś czas dyrektorem gimnazjum męskiego w Chorzowie. Po nim dyrektorem został p. Piprek.

10. **Ks. Jan Szymała** — kapelan 74 pułku piechoty. Po powstaniu razem z wojskiem polskim wkroczył na polski Śląsk. W Lublińcu zorganizował miejskie gimnazjum koedukacyjne, które było załącznikiem Polskiego Gimnazjum w Bytomiu.

J. Lubos, *Historia gimnazjum*, 50.

Można zatem stwierdzić, że na początku odradzającej się państwowości polskiej na Śląsku wkład duchowieństwa w organizowanie szkolnictwa średniego był duży. Dopiero z czasem funkcje kierownicze i dyrektorskie w gimnazjach obejmowały osoby świeckie, które musiały jednak mieć ku temu odpowiednie kwalifikacje. Księża wycyfrowali się ze stanowisk i z pełnienia funkcji administracyjnych, zostając tylko katechetami, czyli nauczycielami religii w tych szkołach.

X. UCZNIOWIE SZKÓŁ ŚREDNICH ORAZ STUDENCI TEOLOGII — PÓŹNIEJSI KSIĘŻA AKTYWNI JAKO CZŁONKOWIE ZWIĄZKU FILARETÓW PRZY POLSKIM KOMISARIACIE PLEBISCYTOWYM

Wiele osób, które w tym zestawieniu wymieniam, już nie żyje, wielu za pracę w czasie Plebiscytu musiało później cierpieć w obozach koncentracyjnych, wielu swoją działalność przypłaciło życiem.

Wiadomo powszechnie, że większość gimnazjalistów biorących udział w akcji plebiscytowej, a później w III powstaniu, nie mogła już wrócić do szkół niemieckich. Współpracowali oni wszak z Polskim Komisariatem Plebiscytowym, nosili opaski z polskimi napisami, brali udział w powstaniu, nie mogło być zatem mowy o powrocie do tych szkół. Młodzież ryzykowała sporo. Polskich szkół na tym terenie jeszcze nie było i musieli oni czekać, aż nastąpi rozgraniczenie tych terenów i powstaną szkoły z polską kadrą pedagogiczną.

Nie czekano jednak na tę chwilę biernie. Polski Komisariat Plebiscytowy, a ściślej mówiąc Wydział Oświaty przy Komisariacie zorganizował kursy maturalne. Zaliczenie tych kursów dawało wstęp na polskie wyższe uczelnie. Niemcy nazywali te kursy złośliwie „Lomnitzabitur”. W ten sposób umożliwiono wielu młodym ludziom rozpoczęcie studiów na polskich uniwersytetach bez straty roku czy też dwóch.

Polskie szkoły średnie powstały dopiero wtedy, kiedy było już wiadomo, które tereny należą się Polsce, a na których w dalszym ciągu będą gospodarzyli Niemcy. Pierwsze świadectwa maturalne zostały wydane dopiero po upływie pełnego roku szkolnego, za wyjątkiem austriackiej części Śląska, czyli Księstwa Cieszyńskiego, gdzie istniały polskie szkoły średnie, prowadzone przez „Macierz Szkolną”.

Pierwsze polskie matury w części górnośląskiej uzyskano na wiosnę 1923 r. Rok wcześniej zdawano matury przed komisją Polskiego Komisariatu Plebiscytowego, ale wielu o tej szansie nie wiedziało.

W okresie przedplebiscytowym zorganizowany był przy Polskim Komisariacie Plebiscytowym „Związek Filaretów”, do którego należeli wszyscy gimnazjaliści z niemieckich szkół średnich, będący narodowości polskiej. Aby nie być szykanowanym przez władze szkolne, na początku działalności traktowano ten związek jako organizację tajną.

Komisariat prowadził wśród filaretów kursy dokształcające z języka polskiego, literatury i historii ojczyzny, pieśni polskiej. Często organizowano również wycieczki krajoznawcze do Polski (Kraków, Warszawa, Poznań). Prowadzono je niekiedy przez zieloną granicę.

Gimnazjaliści pomagali wówczas Komisariatowi w przyjmowaniu polskich emigrantów zjeżdżających na plebiscyt z różnych stron kraju i świata, rozlepiali nalepki propagandowe, kolportowali ulotki.

Uczniowie szkół średnich, późniejsi duchowni:

1. **Ks. Józef Brzenska** — ur. 1900, wyśw. 1924, zm. 25 VIII 1975 r.

Urodził się w Łomnicy, pow. Olesno. Maturę zdał w Gliwicach, a teologię studiował we Wrocławiu i Krakowie. Został urlopowany z Wrocławia, aby wziąć udział w akcji plebiscytowej. W czasie II wojny światowej był przez kilka lat więźniem obozu koncentracyjnego w Dachau.

2. **Ks. Sylwester Baksik** — ur. 1900, zm. 9 XII 1964 r.

Urodził się w Mikulczycach. Brał udział w akcji plebiscytowej oraz w III po-

wstaniu. Dopiero w 1935 r. wstąpił w szeregi kapłańskie. W czasie II wojny przez pewien czas przebywał w obozie. Po zwolnieniu otrzymał od Gestapo zezwolenie na sprawowanie jakichkolwiek funkcji duszpasterskich. W tym okresie uzyskał doktorat.

3. **Ks. Władysław Gawlik** — ur. 1901, wyśw. 1927 r.

Pochodził z Mikulczyc. Był uczniem bytomskiego gimnazjum, filaretą. Brał udział w akcji plebiscytowej i bezpośredni udział w III powstaniu, czym się niejednokrotnie chwalił przed kolegami. Wstąpił do Zakonu Franciszkanów.

4. **Ks. dr Józef Gawor** — ur. 1907, wyśw. 1929, zm. 16 IV 1981 r.

Pochodził z Dąbrówki Małej pod Katowicami. Był członkiem „Związku Filaretów”. Długoletni redaktor „Gościa Niedzielnego”. W czasie wojny więzień Dachau.

5. **Ks. Alfons Granieczny** — ur. 1897, wyśw. 1922, zm. 4 VII 1937 r.

Pochodził z Zabrza. Ponieważ czuł się Polakiem, zaraz po maturze wyjechał na studia teologiczne do Poznania, gdzie także otrzymał święcenia kapłańskie. Rok później przeniósł się na Śląsk. W czasie Plebiscytu agitował za Polską.

WDK 12 (1937), nr 6—7.

6. **Ks. Aleksander Guzy** — ur. 1902, wyśw. 1929, zm. 5 IX 1958 r.

Urodził się w Piekarach Śląskich. Jako filareta brał bezpośredni udział w III powstaniu, nie mógł zatem wrócić już do bytomskiego gimnazjum. Maturę zdobył w 1924 r., zdając ją w polskim gimnazjum w Chorzowie. Będąc klerykiem Śląskiego Seminarium Duchownego, udał się na studia teologiczne do Krakowa i rozpoczął studia na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 1940 r. aż do końca wojny przebywał w Dachau. Gestapowcy wobec pracowników Kurii Diecezjalnej (ks. H. Gwóźdź i ks. F. Woźnica), domagających się jego zwolnienia z powodu choroby płuc, podali, że nie może zostać zwolniony, gdyż na niedawną propozycję podpisania Volkslisty w obozie oświadczył: „Ich bin und bleibe Pole” (Jestem i pozostanę Polakiem). Po wyzwoleniu wyjechał do USA, gdzie przebywał aż do śmierci.

7. **Ks. Hilary Gwóźdź** — ur. 1903, wyśw. 1928, zm. 1 IX 1984 r.

Urodził się w Piekarach Śląskich. Uczył się w gimnazjum w Bytomiu; jako członek „Związku Filaretów” przyjmował w czasie plebiscytu przyjeżdżających na głosowanie emigrantów z Polski oraz kolportował ulotki, nalepki itp. Skierowanie do tej pracy podpisał dr Jan Hlond, ówczesny zastępca Komisarza Plebiscytowego. Studia ukończył na wydziale teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego.

8. **Ks. Leon Haroński** — ur. 1899, wyśw. 1928, zm. 1940 r. w obozie Buchenwald.

Chodził do szkoły średniej Księży Misjonarzy w Krakowie. Z wojska został zdemobilizowany i natychmiast stawiał się do dyspozycji Polskiego Komisarzatu Plebiscytowego jako nauczyciel języka polskiego. Brał udział w III powstaniu śląskim. Na teologię udał się w 1923 r. do Śląskiego Seminarium Duchownego.

WDK 39 (1969), nr 11—12.

9. **Ks. Henryk Joško** — ur. 1899, wyśw. 1924 r.

Urodził się w Witosławicach Opolskich. Był członkiem „Związku Filaretów” i brał udział w akcji przedplebiscytowej, a także w III powstaniu. Miał później z tego powodu trudności w uzyskaniu matury. Teologię studiował w Poznaniu i Gnieźnie. Wyświęcony został w Krakowie. Mieszka w Australii.

10. **Ks. Seweryn Jędrzyk** — ur. 1893, wyśw. 1927, zm. 5 IX 1942 r.

Urodził się w Kamieniu Śląskim, pow. strzelecki. Studiował we Lwowie, a w III powstaniu brał udział jako ochotnik. Po powstaniu wrócił do Lwowa i wstąpił tam do OO. Dominikanów; w 1927 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Przez jakiś czas był kapłanem wojskowym, po czym otrzymał inkardynację do diecezji katowickiej.

J. Ludyga-Laskowski, *Zarys historii powstań śląskich*, 256, 330; W. Ryżewski, *Trzecie powstanie śląskie*, passim.

11. **Ks. Franciszek Kałuża** — ur. 1899, wyśw. 1924, zm. 23 III 1957 r.

Pochodził z Chorzowa Miasta. Studiował we Wrocławiu, ale później przeniósł się do Śląskiego Seminarium Duchownego do Krakowa. We Wrocławiu był prezesem „Koła Teologów Polaków”. Sam brał udział w głosowaniu i namawiał innych do głosowania za Polską.

12. **Ks. Karol Kałuża** — ur. 1899, wyśw. 1926, zm. 9 XI 1943 r. w Dachau.

Urodził się w Katowicach — Załężu. Studiował teologię w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Należał do „Związku Filaretów” i aż do końca 1921 r. współpracował z Polskim Komisariatem Plebiscytowym w Bytomiu.

WDK 40 (1970), nr 10—12.

13. **Ks. Bolesław Kominiek** — ur. 1903, wyśw. 1927, zm. 10 III 1974 r.

Urodził się w Radlinie. Należał do „Związku Filaretów” w Rybniku i brał czynny udział w akcji plebiscytowej. Późniejszy kardynał, metropolita wrocławski. W swej autobiografii podaje, że jako filareta nauczał i udzielał lekcji języka polskiego dzieciom i młodzieży wiejskiej, brał udział w organizowaniu teatrów amatorskich oraz był kurierem w okresie III powstania.

14. **Ks. Paweł Kitta** — ur. 1898, wyśw. 1928, zm. 14 VIII 1967 r.

Pochodził z Wielkich Zimnic. Brał udział w III powstaniu, maturę uzyskał w Chorzowie w 1923 r. Teologię studiował w Krakowie, będąc klerikiem Śląskiego Seminarium Duchownego. Był długoletnim proboszczem parafii św. Andrzeja w Zabrze.

15. **Ks. Maksymilian Kowalczyk (I)** — ur. 1897, wyśw. 1925, zm. 13 IX 1955 r.

Urodził się w Izbicku na Opolszczyźnie. Brał udział w III powstaniu. Jakiś czas pracował w kopalni, a później udał się na studia teologiczne do Wrocławia. Studiował następnie w Uniwersytecie Jagiellońskim.

16. **Ks. Franciszek Kuboszek** — ur. 1901, wyśw. 1926, zm. 23 VIII 1976 r.

Był współpracownikiem Polskiego Komisariatu Plebiscytowego. Organizował

wał wiece, sam na nich przemawiając. Studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim (Śląskie Seminarium Duchowne). Był kanonikiem i proboszczem w Krzywicach. Przez całą II wojnę światową ukrywał się na Śląsku Opolskim.

17. **Ks. Jan Mateja** — ur. 1898, wyśw. 1923, zm. 15 VIII 1971 r.

Pochodził z Radzionkowa. Studia teologiczne rozpoczął we Wrocławiu, ale z chwilą wybuchu III powstania przerwał je. Po zakończeniu powstania studia ukończył w Krakowie. Pracował na różnych placówkach duszpasterskich, a od 1936 r. był długoletnim proboszczem w Katowicach — Ochojcu.

18. **Ks. Józef Miczka** — ur. 1894, wyśw. 1923, zm. 27 III 1965 r.

Urodził się w Mikulczycach na Śląsku Opolskim. Brał udział w akcji plebiscytowej, a także w III powstaniu. Posiadał odznaczenie powstańcze: Gwiazdę Górnośląską oraz Srebrny Krzyż Zasługi I kl.

19. **Ks. Szczepan Muras** — ur. 1895, wyśw. 1923, zm. 28 XI 1962 r.

Powrócił z I wojny światowej wspólnie z armią generała Hallera i zaraz wstąpił do krakowskiego Seminarium Duchownego. Kiedy nadszedł czas Plebiscytu, zgłosił się do pomocy. Był ostatnio proboszczem w Bieruniu Starym, gdzie zmarł.

WDK 33 (1963), nr 1—2.

20. **Ks. Jan Nowok** — ur. 1895, wyśw. 1922, zm. 19 X 1934 r.

W donosie księży niemieckich figuruje bezimiennie jako Nowok. Powróciwszy z wojny, rozpoczął studia teologiczne we Wrocławiu, gdzie został członkiem Stowarzyszenia Akademików Polaków „Silesia Superior”. Był pracownikiem działu duszpasterskiego, w III powstaniu brał udział, będąc jeszcze klerykiem.

M. Mielżyński, *Wspomnienia*, 167.

21. **Ks. Wilhelm Joachim Ochman** — ur. 1901, wyśw. 1926, zm. 15 II 1970 r.

Urodził się w Jesionie na Opolszczyźnie. Należał do Związku Filaretów i brał udział w przygotowaniach do akcji plebiscytowej. Studia teologiczne odbywał w Poznaniu i Krakowie. W czasie okupacji był przez jakiś czas aresztowany.

22. **Ks. Alojzy Peikert** — zm. 5 IX 1959 r.

Pochodził z polskiej rodziny, która za swoją działalność na rzecz Polski musiała uciekać z powiatu kozielskiego. Rodzice osiedlili się w Cieszynie i tam też urodził się Alojzy Peikert. W jednym z jego listów znajduje się takie zdanie: „Poświęciłem dla Polski więcej aniżeli mi wolno było, bo bezpieczeństwo, zdrowie i egzystencję pewną moich rodziców”. W czasie wojny przebywał w obozie w Dachau.

AKDK, Akta personalne.

23. **Ks. Karol Pilawa** — ur. 18 II 1904, wyśw. 24 VI 1928.

Urodził się w Krasiejowie pod Opolem. Gimnazjum ukończył w Opolu, tam też należał do tajnego „Związku Filaretów”. Pomagał w pracach Komisariatu Plebiscytowego, a w czasie Plebiscytu przyjmował emigrantów, przybywają-

cych na teren plebiscytowy, by głosować za Polską. Brał udział w III powstaniu. W 1922 r. przeniósł się do Polski. Podczas wojny był dziekanem okręgu rybnickiego AK i prowadził tajne nauczanie. Przez pewien czas ukrywał także osoby poszukiwane przez Gestapo. Aresztowany w 1948 r. i skazany na 12 lat więzienia.

24. **Ks. Antoni Steuer** — ur. 1903, wyśw. 1929, zm. 18 IX 1978 r.

Należał do „Związku Filaretów” w Bytomiu. Również i on w czasie Plebiscytu przyjmował i organizował dla emigrantów przyjeżdżających z Polski żywność i mieszkanie.

25. **Ks. dr Jan Tomala** — ur. 1894, wyśw. 1921, zm. 17 II 1973 r.

W 1911 r. został relegowany z gimnazjum w Gliwicach. W czasie Plebiscytu otrzymał święcenia kapłańskie, więc trudno stwierdzić, jak mocno był zaangażowany w działalność plebiscytową.

F. Szymiczek, *Stowarzyszenia*, 149, 190, 192.

26. **Ks. Józef Thiele** — ur. 1902, wyśw. 1926, zm. 18 VI 1975 r.

Urodził się w Załęskiej Hałdzie. Brał udział w akcji przedplebiscytowej i w III powstaniu. Był członkiem „Związku Filaretów”. Studiował teologię w Poznaniu i Krakowie.

27. **Ks. Augustyn Zajac** — ur. 1900, wyśw. 1926 r.

Urodził się w Zwozie na Opolszczyźnie. Maturę zdał w Gliwicach w 1920 r., później jako filareta brał udział w akcji plebiscytowej. Studia teologiczne zaczął we Wrocławiu, a skończył w Krakowie. Obecnie żyje jako emeryt w Istebnej.

„Słowo Powszechne” nr 143, z 26 VI 1978 r.

Uważam, że nie można tutaj pominąć ks. dra Adama Kocura, który do stanu kapłańskiego przeszedł dopiero pod koniec swojego życia, ale w powstaniach odegrał znaczącą rolę, o czym wspomina J. Ludyga-Laskowski w książce *Zarys historii powstań śląskich*. Adam Kocur w okresie międzywojennym był długoletnim prezydentem miasta Katowic.

XI. STUDENCI, PRZYSZLI KAPŁANI Z INNYCH DIECEZJI, BIO- RĄCY UDZIAŁ W POWSTANIU JAKO OSOBY ŚWIECKIE

1. **Ks. Ryszard Odrowąż-Sypniewski** — będąc studentem, zgłosił się do powstania i służył w oddziałach artylerii. W 1926 r. (lub 1927) zgłosił się na wydział teologiczny do Śląskiego Seminarium Duchownego i do Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Przed wyświęceniem na kapłana zmarł.

2. **Ks. Walenty Opaliński** — studiował we Lwowie, a w powstaniu był oficerem. Jako student Politechniki Lwowskiej, walczył w stopniu oficerskim w grupie powstańczej „Wschód”. Po roku 1945 był proboszczem w Bytomiu,

XII. KSIĘŻA, POLSCY DZIAŁACZE NARODOWI Z LAT 1918—1920 NA TERENACH BYŁEGO ZABORU AUSTRIACKIEGO

Poszczególne już opracowane życiorysy posiadał ks. dr Józef Wrzoł w Cieszynie. Nie wiadomo, co się z nimi stało po jego śmierci.

W powiatach bielskim i cieszyńskim, czyli na terenie należącym do Austrii, w odróżnieniu od Zaolzia, sytuacja narodowościowa w okresie zmagających się przedplebiscytowych, jeżeli chodzi o duchowieństwo, była klarowna. Aczkolwiek wielu księży pochodziło z terenów poaustriackich, szczególnie z Zaolzia, to dążeniem każdego kapłana-Polaka było, aby pracować wśród Polaków, a nie wśród Czechów lub Słowaków. Stąd też prawie wszystkie parafie tych dwóch powiatów w tym właśnie drażliwym okresie obsadzone były przez księży Polaków z małymi tylko wyjątkami. Dlatego też migracja duchowieństwa była tutaj o wiele mniejsza niż to się działo w części górnośląskiej. Z wyjątkiem kilku miast panował w kościołach na tym terenie język polski, a nabożeństwa były odprawiane po polsku.

Bardziej skomplikowane stosunki panowały na Zaolziu, szczególnie na terenie plebiscytowym przydzielonym Czechosłowacji.

Ogółem na terenie powiatów bielskiego i cieszyńskiego pracowało około 60 księży. Wśród nich tylko kilku było katechetami w niemieckich szkołach średnich o przekonaniach niemieckich. Nie wymieniam zatem wszystkich księży Polaków, którzy żyli w tym okresie na tym terenie. Ograniczę się do wymienienia nazwisk osób wybitniejszych, aktywnie angażujących się w sprawy narodowościowe tuż przed plebiscytem.

Decyzję dzielącą Śląsk Cieszyński uważali Polacy za wielce krzywdzącą. Trudno przewidzieć, jakie byłyby wyniki plebiscytu, gdyby tutaj się odbył. Znaczący tego okresu uważają, że może wyniki byłyby dla Polski bardziej korzystne i dałyby jej większe korzyści materialne niż dała je decyzja Rady Ambasadorów. Ta ostatnia decyzja wywołała migrację ludności polskiej z tych terenów, w tym także kilkunastu księży.

Na tym terenie istniały od roku 1884 szkoły polskie. Były to prywatne szkoły założone i prowadzone przez Macierz Szkolną Księstwa Cieszyńskiego.

Do wybitniejszych polskich osobistości politycznych na terenie poaustriackim należeli następujący duchowni:

1. **Ks. Jan Barabasz** — ur. 1873, wyśw. 1898, zm. 21 VI 1941 r. w Dachau.

Znany działacz cieszyński. Od 1907 r. proboszcz w Czechowicach, odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi.

WDK 40 (1970), nr 5—7.

2. **Ks. Leopold Biłko** — ur. 1892, wyśw. 1915, zm. 17 V 1955 r.

Znany był jako działacz młodzieżowy na Zaolziu. Już przed 1919 r. zajmował się w Cieszynie polskimi organizacjami, szczególnie charytatywnymi. Od 1922 r. był dyrektorem Związku Młodzieży w Poznaniu. W czasie II wojny przebywał w Dachau. Zmarł w Orłowej.

WDK 42 (1972), nr 11—12.

3. **Ks. Eugeniusz Brzuska** — ur. 1885, wyśw. 1909, zm. 8 X 1938 r.

Urodził się w Rychwałdzie na Zaolziu. Członek Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego. Profesor w polskim Seminarium Nauczycielskim w Cieszynie-Bobruku. Wiceburmistrz miasta Cieszyna. Brał wybitny udział w pracy narodowej oraz w Związku Śląskich Katolików. Członek Komisji Rządowej Śląska Cieszyńskiego. Odznaczony Orderem Polonia Restituta.

W. Borth, *Naczelna Rada Ludowa*, 66; WDK 13 (1938), nr 10.

4. **Ks. Emanuel Grim** — ur. 1883, wyśw. 1908, zm. 18 X 1950 r.

Od 1917 r. był proboszczem w Istebnej. Redaktor i korespondent „Gwiazdki Cieszyńskiej”. W latach 1939—1945 przebywał w Generalnej Guberni. Posiadał szereg odznaczeń państwowych.

5. **Ks. Jerzy Juroszek** — zm. 31 VIII 1956 r.

Od 1913 r. był długoletnim katechetą w polskich szkołach na terenie Czechosłowacji. Od 1919 r. uczył w polskim gimnazjum matematyczno-przyrodniczym w Orłowej (CSSR). Pracował tam aż do roku 1939. W czasie II wojny światowej przeniósł się na teren diecezji katowickiej.

WDK 43 (1973), nr 10—12.

6. **Ks. Franciszek Kałuża** — zm. 19 I 1941 r. w Dachau. Długoletni kanclerz Wikariatu Generalnego w Cieszynie.

7. **Ks. Wilhelm Kasperlik** — ur. 1873, wyśw. 1899, zm. 24 XII 1958 r.

Przemawiał na polskich uroczystościach patriotycznych w Cieszynie. Od 1911 r. był proboszczem w Dziedzicach, a od 1920 r. kanclerzem i wikariuszem generalnym w Cieszynie. Później piastował przez wiele lat ten urząd w diecezji katowickiej. W Cieszynie była jego działalność szeroko znana.

WDK 29 (1959), nr 10—11.

8. **Ks. Stanisław Kukla** — ur. 1881, wyśw. 1909, zm. 14 VII 1940 r. w Dachau. WDK 40 (1970), nr 8—10.

9. **Ks. Józef Kula** — ur. 1891, wyśw. 1915, zm. 22 XI 1941 r. w Dachau.

WDK 40 (1970), nr 5—7.

10. **Ks. dr Józef Kwiczala** — ur. 1889, wyśw. 1916, zm. 10 II 1940 r.

Długoletni katecheta we Frysztacie. Od 1920 r. był nauczycielem religii w szkołach Macierzy Szkolnej, gdy nie zatwierdzono jego kandydatury w szkołach państwowych. Przeniósł się następnie na teren Polski. 3 XI 1939 r. został wysiedlony do Generalnej Guberni.

WDK 39 (1969), nr 11—12.

11. **Ks. Józef Londzin** — ur. 1863, wyśw. 1889, zm. 21 IV 1929 r.

Był katechetą w polskim gimnazjum w Cieszynie, posłem do parlamentu w Wiedniu, członkiem Rady Państwa. Był również redaktorem „Gwiazdki Cieszyńskiej” oraz burmistrzem miasta Cieszyna. W okresie międzywojennym posłował do sejmu i był członkiem senatu. Odegrał wybitną rolę w „Związku Śląskich Katolików”.

12. **Ks. dr Karol Milik** — ur. 1892, wyśw. 1915, zm. 11 V 1976 r.

Z chwilą przyłączenia powiatów cieszyńskiego i bielskiego do Polski wstępuje do Wojska Polskiego i zostaje kapelanem. Wkracza z żołnierzami na teren Górnego Śląska. Przynależał do diecezji poznańskiej. Przez wiele lat był Administratorem Apostolskim we Wrocławiu.

„Kierunki” z dnia 26 IX 1976 r.

13. **Ks. Jan Mocko** — ur. 1866, wyśw. 1891, zm. 10 XII 1935 r.

Od 1900 r. był proboszczem w Skoczowie, a także wieloletnim burmistrzem tego miasta.

WDK 11 (1936), nr 1, 65.

14. **Ks. Jan Sznurowacki** — ur. 1883, wyśw. 1911, zm. 1 V 1941 r. w Dachau.

Był katechetą w polskich szkołach powszechnych w Cieszynie.

WDK 40 (1970), nr 5—7.

15. **Ks. Dominik Ściskała** — ur. 1897, wyśw. 1910.

Członek Polskiej Rady Narodowej i kapelan Wojska Polskiego. Przeniósł się po podziale Śląska Cieszyńskiego do Radomia, gdzie przez długie lata był proboszczem.

16. **Ks. dr Rudolf Tomanek** — ur. 1879, wyśw. 1901, zm. 18 VII 1941 r. w Dachau.

Długoletni katecheta w gimnazjum humanistycznym w Cieszynie. Pozostawił obszerną spuściznę pisarską.

Spis duchowieństwa diecezji katowickiej. Katowice 1936; WDK 40 (1970), nr 5—7.

17. **Ks. Franciszek Trombala** — ur. 1893, wyśw. 1917, zm. 15 I 1975 r.

Urodził się w Karwinie (CSSR). Był katechetą w Seminarium Nauczycielskim w Cieszynie — Bobrku; pułkownik Wojska Polskiego. Zmarł w Gliwicach.

18. **Ks. dr Józef Wrzoł** — ur. 1884, wyśw. 1907, zm. 25 XII 1974 r.

Był długie lata katechetą w Seminarium Nauczycielskim w Cieszynie oraz w szkole średniej typu matematyczno-przyrodniczego, również w Cieszynie.

XIII. KSIEŻA DZIAŁACZE POLSCY, KTÓRZY MUSIELI UCIEKAĆ Z TERENÓW CZECHOSŁOWACJI

1. **Ks. Józef Buryan** — z Górnej Suchej do Goleiszowa,

2. **Ks. Józef Czaputa** — z Jabłonkowa do Bielska, gdzie został katechetą.

3. **Ks. Karol Franek** — z Bogumina. Od 1927 r. proboszcz w Dziedzicach.

4. **Ks. Ludwik Kojzar** — z Frysztatu do Czechowic, gdzie został katechetą.

5. **Ks. dr Józef Kwiczala** — z Frysztatu do Mysłowic, gdzie został katechetą.

6. **Ks. Augustyn Machalica** — z Niemieckiej Lutyni do Kończyc Małych.

7. **Ks. Ferdynand Niemiec** — z Rychwałdu do Rudzicy.
8. **Ks. Franciszek Pastucha** — z Jabłonkowa do Lesznej Górnej.
9. **Ks. Brunon Stefan** — już w 1919 r. udał się do Zebrzydowic.
10. **Ks. Józef Szymeczek** — z Mostów. Od 1927 proboszcz w Pogwizdowie.
11. **Ks. Jan Warzecha** — z Łaz (CSSR). Od 1927 r. proboszcz w Jaworzu.

Wielu księży Polaków już od początku swej pracy duszpasterskiej dążyło do tego, aby pracować wśród rodaków, mimo że urodzeni byli na terenach, które przypadły Czechosłowacji.

XIV. KSIĘŻA POLACY, KTÓRZY PO ROKU 1920 POZOSTALI NA ZAOLZIU

1. **Ks. Tomasz Gwóźdź** — ur. 1879, wyśw. 1904. Pozostał w Górnej Łomnej jako proboszcz.
2. **Ks. Jerzy Juroszek** — ur. 1887, wyśw. 1911. Pozostał od okresu plebiscytowego w Orłowej, aż do r. 1939. Później przeniósł się do Istebnej. Po 1945 r. wrócił do Orłowej. Po przejściu na emeryturę przebywał w Koniakowie, tam także jest pogrzebany.
3. **Ks. Gazurek** z Istebnej.
4. **Ks. Ludwik Knyps** — ur. 1875, wyśw. 1899. Pozostał jako proboszcz we Frysztacie.
5. **Ks. Henryk Olszak** — ur. 1887, wyśw. 1911, zm. 1 IV 1940 r. w Mauthausen. Pozostał jako proboszcz w Trzyńcu.
6. **Ks. Augustyn Paździora** — ur. 1886, wyśw. 1910, zm. 1940 r. w Gusen. Pozostał jako proboszcz w Końskiej.
7. **Ks. Rudolf Płoszek** — ur. 1880, wyśw. 1907. Od roku 1918 był proboszczem w Hnojniku i tam też pozostał.
8. **Ks. Paweł Smyczek**
Długoletni proboszcz w Stonawie. Zgodnie z ostatnią wolą, pochowany został po stronie polskiej, w Goleszowie.

Księży tych było zapewne więcej, ale obecnie trudno jest do wszystkich nazwisk dotrzeć. Wielu z nich, jako Polacy walczący o sprawę narodową, zginęło w obozach koncentracyjnych.

UWAGI KOŃCOWE

Czytelnikowi znającemu obecny znacznie wyższy stan ilościowy duchowieństwa Diecezji Katowickiej (ponad 900 księży) oraz stan w innych diecezjach przytoczone tu liczby mogą niewiele mówić. Aby zrozumieć wagę ówczesnych liczb, trzeba zapoznać się ze stanem ilościowym duchowieństwa na tutejszym terenie w okresie powstań i Plebiscytu.

Powołana do życia Delegatura (1921) oraz późniejsza Administracja Apostolska liczyła w 1922 r. około 200 kapłanów. W dwóch powiatach, które później doszły: Cieszyn i Bielsko, pracowało na różnych stanowiskach 61 kapła-

nów. Jeśli więc uwzględnimy ówczesny stan, to zebrane tutaj cyfry jednak coś mówią i są wkładem, który historia musi docenić.

Omawiając udział duchowieństwa w propagandzie plebiscytowej i repolonizacji Śląska, musimy do cyfr poprzednio podanych dodać jeszcze wysiłki przedstawicieli młodszego pokolenia, które studia teologiczne albo już rozpoczęło, czy też stojąc krótko przed maturą, już się do nich przygotowywało. Do cyfry 199 dodać powinniśmy co najmniej 30 teologów, a więc razem mamy wówczas 229 osób, mających pewne do takiej działalności przygotowanie, stąd też praca polonijna tylu osób była w ówczesnych warunkach wkładem bezsprzecznie poważnym.

Autorowi niniejszego zestawienia chodziło tylko o to, aby cyfry podane przez ks. M. Lewkę otrzymały czytelny fundament i tło. Chodzi o to, aby ukazać konkretnych i żywych ludzi tak, aby wywody ks. Lewka stały się dla czytelników bardziej plastyczne i przekonujące. Spalenie przez ks. dra Lewkę zebranej przez niego dokumentacji stanowi stratę bardzo dotkliwą. Był on jednym z księży najbardziej czynnych politycznie, propagandowo i duszpastersko, który osobiście uczestniczył w powstaniach i Plebiscycie i znał głównych bohaterów opisywanych w tej pracy wydarzeń.

W niniejszej pracy mógł zostać pominięty niejeden zasłużony dla Polski kapłan, gdyż poza pracą ks. Lewka, inne prace, poruszające problematykę nas interesującą, nie zawierają syntetycznych i całościowych zestawień duchowieństwa.

W przyszłej monografii, która miałaby stanowić możliwie pełne odzwierciedlenie patriotycznego zaangażowania duchowieństwa, należy uwzględnić także pracę księży w stowarzyszeniach Polskiej Młodzieży Katolickiej, działających w okresie przedplebiscytowym. Po rozwiązaniu stowarzyszeń przez władzę kościelną księża kontynuowali pracę narodową w szeregach Kongregacji Mariańskiej Młodzieży Męskiej. Wielu księży uczestniczyło w działalności Dziedzictwa bł. Jana Sarkandra w Cieszynie, w Stowarzyszeniu Młodzieży Katolickiej na Śląsku Cieszyńskim i wielu innych stowarzyszeniach społeczno-religijnych.

SKOROWIDZ NAZWISK

KSIĘŻA BIORĄCY AKTYWNY UDZIAŁ W AKCJI PLEBISCYTOWEJ

Adamski Stanisław, biskup w Katowicach

Banaś Jan, prob. w Lubowicach

Bielok Mateusz, prob. w Bieruniu Starym

Bieniek Juliusz, wik. w Goszczu

Borzucki Feliks, prob. w Brzeziu

Brandys Jan, kapelan powstańców

Brandys Paweł, prob. w Dziergowicach

Broda Ryszard, sekretarz biura plebiscytowego na pow. Lubliniec

Bromboszcz Teofil, opiekun Polonii wrocławskiej

Broy Jan

Bujara Jan

Bujara Piotr, działał w Piekarach

Chrząszcz Jan, kuratus w W. Kamieniu

Czempiel Józef, prob. w Żędowicach

Czernik Józef, działał w Ruptawie

Długosz Franciszek, prob. w Gostomi Prudnickiej

Drewniak Wiktor, prob. w Ciszku

Drozdek Franciszek, prob. w Wołczynie

Drozdek Paweł, działał w Jędrysku

Dwucet Józef, prob. w Rozmierzy

Elsner Maksymilian, prob. w Imielinie

Fabiś Karol, kapelan powstańców

Gąska Walter, prob. w Zabelkowie
Gniłka Adolf
Głowczewski Jan, prob. w Komprachcicach
Górek Franciszek
Grunt Józef, prob. w Imielnicy

Jarczyk Jan, wik. w Katowicach
Jelito Józef
Jędrzejczyk Leopold, prob. w Boguszytach

Kandziora Jan, prob. w Raszczytach
Klimek Piotr, wik. w Berlinie
Kocurek Teofil, kuratus w Wyrach
Kowalczyk Piotr, prob. w Mąkoszycach i Kobylej Górze
Kozielek Alojzy
Kozlik Augustyn, wik. w Bytomiu
Krzoska Emanuel, kapelan wojsk powstańczych
Kubina Teodor, prob. w Katowicach
Kuczka Paweł, prob. w Wysokiej
Kudera Jan, prob. w Lasowicach, potem w Brzezince
Kupilas Franciszek, wik. w Łędzinach
Kurpas Alojzy, wik. w Kupie pod Opolem

Lackowski Franciszek, wik. w Obrowcu
Lazar Alojzy, wik. w Zabrze
Ledwoń Józef, prac. w Berlinie
Lewek Michał
Lex Paweł
Lindner Antoni

Machalica Augustyn
Macherski Franciszek, duszp. sióstr w Jastrzębiu
Macierzyński Paweł, wik. w Nowym Bytomiu
Madla Jan, wik. w Lipinach i Strzelcach Op.
Masny Jan, wik. w Lubomii
Mathea Karol, prob. w Sobieszowicach
Matloch Józef, działał w Raciborzu
Matuszek Józef, wik. we Wrocławiu
Mencel Jan
Mende Edward, wik. w Chorzowie

Niedziela Jan, prob. w Łęczach

KAPELANI POWSTAŃCZY

Brandys Jan
Fabiś Karol
Krzoska Emanuel
Kupilas Franciszek

Niedziela Józef, działał w Bytomiu

Okręt Józef, wik. w Rybniku
Osiewacz Jan, działał w Sławikowie

Palarczyk Franciszek
Pasternak Karol, prac. w Namysłowie
Paterok Franciszek, prob. w Żelaznej
Pawleta Franciszek
Porębski Augustyn
Pościech Paweł, wik. w Orzegowie
Potempa Wiktor, wik. w Gliwicach
Potyka August, duszp. Polaków w Berlinie
Pucher Wawrzyniec, prob. w Małej Dąbrowce

Raczek Paweł, wik. w Biskupicach
Robota Antoni, prac. pod Namysławem
Robota Władysław, prob. w Gierałtowicach
Rogowski Paweł, prac. w Jędrysku i Wągrowcu
Rozmus Wincenty
Rygielski Stanisław, prac. w pow. gliwickim

Ścigała Franciszek, wik. w Siemianowicach
Słarski Aleksy, prac. w Polskim Komisariacie Plebiscytowym
Siwek Wiktor, prac. w Świnoujściu
Skiba Franciszek, prob. w Rychtalu
Skowroński Aleksander
Skrzypczyk Jan
Skupin Karol, prac. w Białej Prudnickiej
Śliwka Jan
Styra Franciszek, wik. w Ujeździe
Szołtysik Wojciech, wik. w Goduli
Szramek Emil, wik. w Mikołowie
Szulc Franciszek, wik. w Piekarach
Szwajnoch Stefan, wik. w Zabrze
Szymała Jan I, wik. w Strzelcach
Szymała Jan II, kapelan powstańczy

Wajda Józef, prob. w Kielcy
Wieszek Franciszek
Wilhelm Franciszek, wik. w Spandau
Włodarczyk Jerzy, prob. w Kotulinie
Wycisło Paweł, prac. w Zabrze

Zając Andrzej, prob. w Krzanowicach

Palarczyk Franciszek
Rygielski Stanisław
Szymała Jan II
Woźniak Karol

BIBLIOGRAFIA

- Akta personalne Archiwum Kurii Diecezjalnej w Katowicach (AKDK).
M. Anusiewicz, M. Wrzosek, *Kronika powstań śląskich 1919—1921*, Warszawa 1980.
Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (ArWr).
J. Bańka, *Dekret ks. kard. Adolfa Bertrama z 21 XI 1920 roku a ks. Achilles Ratti, późniejszy papież Pius XI*, *Nasza Przyszłość* 26 (1971), t. 36, 287—305.
H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność ks. Emila Szramka 1887—1942*, Katowice 1966.
R. Bender, *Echo powstań śląskich w Lubelskiem*, *Studia Śląskie* 38 (1980), 105—119.
W. Borth, *Naczelna Rada Ludowa*, Opole 1980.
A. Brożek, *Ślązacy w Texasie*, *Nasza Przyszłość* 26 (1971), t. 36.
M. Czapliński, *Adam Napieralski 1861—1928. Biografia polityczna*, Wrocław 1974.
R. Dermin, S. Popiołek, *Polacy i sprawy polskie w kartotece opolskiego Gestapo*, Opole 1973.
P. Dubiel, *Spojrzenia w przeszłość. Wspomnienia działacza śląskiego*, Katowice 1973.
Encyklopedia powstań śląskich, Opole 1982.
F. Hawranek, *Powstania śląskie i plebiscyt*, Opole 1980.
F. Hawranek, *Dzieje Górnego Śląska w latach 1816—1947*, Opole 1981.
T. Jędruszczak, *Powstania śląskie*, Katowice 1972.
K. Jońca, *Powstańcy śląscy przed sądem Rzeszy (1924—1925)*, *Studia Śląskie* 38 (1980) 237, 295.
J. Kapica, *Kazania, mowy, odezwy*, Katowice 1933.
F. Kącki, *Udział duchowieństwa polskiego w powstaniach śląskich*, *Chrześcijanin w świecie* 13 (1981) nr 5—6.
E. Klein, *O polską władzę na Górnym Śląsku 1918—1922*, *Studia Śląskie* 38 (1980).
M. Lewek, *Udział duchowieństwa śląskiego w akcji plebiscytowej (1919—1921) i w powstaniach śląskich*, w: *Sacrum Poloniae Millennium*, Roma 1960.
J. Lubos, *Historia Polskiego Gimnazjum w Bytomiu*, Opole 1961.
J. Ludyga-Laskowski, *Zarys historii trzech powstań śląskich 1919—1920—1921*, Warszawa—Wrocław 1973.
F. Maroń, *Dzieje Pszowa jako mikroregionu górnośląskiego życia parafialnego, pątniczego i narodowego*, *SSHT* 9 (1976) 177—230.
M. Mielżyński, *Wspomnienia i przyczynki do historii III powstania górnośląskiego*, Mikołów 1931.
H. Neubach, *Polnische Geistliche im Deutschen Reichstag 1871—1918*, w: *Ostmitteleuropas — Berichte und Forschungen*, Stuttgart 1981.
M. Orzechowski, *Narodowa Demokracja na Górnym Śląsku do 1918 roku*, Wrocław 1965.
M. Orzechowski, *Wojciech Korfanty. Biografia polityczna*, Wrocław 1975.
W. Paliwoda, *Wspomnienia 1913—1939*, Opole 1974.
M. Pater, *Centrum a ruch polski na Górnym Śląsku 1879—1893*, Katowice 1971.
S. Podlewski, *Wierni Bogu i Ojczyźnie*, Warszawa 1971.
Pismo Zarządu Związku Powstańców Śląskich z 5 II 1925 r., *WDK* 19 (1949), nr 1.
B. Reiner, *Kler katolicki na Górnym Śląsku w latach przelotu 1919—1921*, *Studia Śląskie* 38 (1980) 83—103.
K. Le Rose, *Wspomnienia berlińskie*, Warszawa 1932.
W. Ryżewski, *Trzecie powstanie śląskie. Geneza i przebieg działań bojowych*, Warszawa 1977.
J. Sossalla, *Kościół św. Marcina we Wrocławiu i jego przedwojenna wspólnota polonijna*, *Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej* 34 (1978), nr 4—5.
E. Szramek, *Ks. Aleksander Skowroński. Obraz życia i pracy na tle problematyki kresów zachodnich*, Katowice 1936.
E. Szramek, *Ks. Franciszek Miczek, braterstwa miłośnik*, Katowice 1938.
E. Szramek, *Ks. Jan Kapica. Życiorys a zarazem fragment z historii Górnego Śląska*, Katowice 1931.
E. Szramek, *Ks. Wiktor Loss*, *RTPNS* 4 (1934) 241—248.
F. Szymiczek, *Stowarzyszenia akademickie polskiej młodzieży górnośląskiej we Wrocławiu 1863—1918*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1963.
F. Szymiczek, *Walka o Śląsk Cieszyński w latach 1914—1920*, Katowice 1938.
Śląska młodzież katolicka. Historia Organizacji Polskiej Młodzieży Katolickiej na Śląsku od roku 1871 do 1926, Mikołów 1927.
M. Tobiasz, *Posel Wojda i jego czasy*, Katowice 1937.
M. Tobiasz, *Wojciech Korfanty. Odrodzenie narodowe i polityczne Śląska*, Katowice 1947.
E. Wichura-Zajdel, *Z dziejów duchowieństwa śląskiego w czasie wojny*, Warszawa 1966.
S. Wilczek, *Księga pamiątkowa 50-lecia Liceum Ogólnokształcącego w Rybniku*, Rybnik 1975.
H. Wolna, *Z dziejów duchowieństwa opolskiego*, Warszawa 1966.

- J. Wysocki, *Kościół i duchowieństwo polskie wobec sprawy śląskiej 1920/1921*, w: *Materiały i studia*, z. 1, (ATK), 259—276.
- A. Zawisza, *Studenci Polacy na Uniwersytecie Wrocławskim w latach 1918—1939*, Wrocław 1972.